

Romano džaniben

časopis romistických studií | 33. ročník | 1/2026

Na obálce: Ze křtu knihy *Podphandle mašličkenca*, Praha, Městská knihovna, 10. 12. 2025
Zleva: Mária Hušová, Iveta Kokyová, Elena Gorolová, Ilona Ferková, Dana Hrušková, Markéta
Hajská, moderuje Jarmila Balážová | Foto: Irena Šormová
(Děkujeme organizaci Slovo 21 za poskytnutí fotografie)

Obsah

RECENZOVANÁ ČÁST

Zbyněk Němec Zkušenosti romských pedagogů s (ne)přijetím ve školních sborovnách	7
Anna Šumberová Napravil stát křivdy minulosti? Analýza (ne)úspěšného odškodňování obětí protiprávních sterilizací	23

NERECENZOVANÁ ČÁST

Lada Viková, Helena Sadílková „...kada šaj chudľom pal e daj pal o dad“ / „...asi jsem to pochytila od rodičů“ – Rozhovor s Ilonou Ferkovou	53
Jarmila Balážová O Romech. S Romy? Tři desetiletí práce na změně mediálního obrazu, který zůstává stále „vyosený“	75

RECENZE

Autorky klubu Paramisara Podphandle mašl'ičkenca. Podvázané mašl'ičkami. Povídky o romských obětech nucené sterilizace. (Iva Baslarová a Nina Dudi-Koťová)	87
János Imre Heltai a Eszter Tarsoly (Eds.) Translanguaging for equal opportunities: Speaking Romani at school (Mária Takáčová)	95
Ondřej Skripnik a Robert Malík (Eds.) Kaj som khere (Marie Gaberlová)	103

Recenzovaná část

Zkušenosti romských pedagogů s (ne)přijetím ve školních sborovnách

Experiences of Romani teachers regarding (non-)acceptance in staff rooms

Abstract

As cultural and ethnic diversity increases, the educational process is paying growing attention to the benefits and challenges associated with employing teachers from minority groups. This article presents insights from a larger qualitative study based on interviews with twenty Romani educators. The analysis examines the experiences of Romani educators with regard to (non-)acceptance by school staff and reveals that even within the teaching profession and school environments, Roma encounter prejudice from their colleagues. The article concludes by calling for greater acceptance of cultural diversity not only in classrooms and schools but also within teaching faculties.

Keywords

minority teacher; Romani teacher; Romani teaching assistant; prejudice

Jak citovat

Němec Z. (2026). Zkušenosti romských pedagogů s (ne)přijetím ve školních sborovnách. *Romano džaniben*, 33(1), 7–22.

DOI: <https://doi.org/10.66576/journal.2026.01.01>

1 Doc. Zbyněk Němec působí na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy. Email: zbynek.nemec@pdf.cuni.cz;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8725-5377>

Úvod

Romové tvoří jednu z nejvýznamnějších menšin nejen v české společnosti obecně, ale i v českých školách. Podle údajů ministerstva školství romští žáci představují přibližně 3,7 % ze všech žáků docházejících do základních škol v České republice (MŠMT, 2024), společně s ukrajinskými žáky tak romští žáci představují dvě nejpočetnější minority ve vzdělávacím systému ČR.

Stejně jako i v jiných oblastech života i ve vzdělávání jsou Romky a Romové vystaveni poměrně velké míře diskriminace (Arabadjieva, 2016), spojené mimo jiné i s nadměrným zařazováním romských žáků do vzdělávacích programů určených pro žáky s poruchou vývoje intelektu nebo se vzděláváním romských žáků v segregovaných školách (Němec, 2020).

Obdobně jako obecně ve společnosti i ve školství se Romky a Romové setkávají s velkou mírou předsudků: Výzkumy ukazují, že téměř polovina učitelů základních škol otevřeně přiznává své antipatie vůči Romům (Cichá et al., 2016) a že ve srovnání s neromskými žáky mají u studijně neúspěšných romských žáků učitelé významně vyšší tendence usilovat o přeřazení žáka do jiné školy nebo alespoň jiné třídy (Svoboda a Morvayová, 2010; Fučík, 2015). Skutečnost, že navzdory průběžným organizačním a legislativním změnám zůstávají ve školách předsudky a různé formy diskriminace vůči romským žákům přítomny, ilustrují i aktuální data ministerstva školství, podle kterých v ČR existuje minimálně osm desítek segregovaných „romských“ škol a romští žáci jsou ve srovnání se svými neromskými vrstevníky až desetkrát častěji označováni jako žáci s mentálním postižením (MŠMT, 2025).

Výsledkem všech těchto negativních faktorů je nízká úroveň dosahovaného formálního vzdělání – pouze asi čtvrtina mladých dospělých Romů v ČR má ukončené vyšší sekundární vzdělání (FRA, 2022).

Jedním z funkčních opatření, která mohou předcházet diskriminaci romských žáků a zvyšovat jejich úspěšnost ve vzdělávání, je zaměstnávání minoritních učitelů – pedagožek a pedagogů, kteří se sami identifikují jako Romové a kteří mohou svou přítomností významně přispět k přijetí romských žáků v prostředí dané školy. Pokud ale výzkumy dokládají, že ve školních sborovnách existují poměrně výrazné předsudky vůči Romům obecně, lze předpokládat, že romští pedagogové budou v těchto sborovnách přijímáni v míře, která umožní jejich efektivní fungování ve vzdělávacím systému?

1 Fenomén minoritních učitelů²

Se vzrůstající kulturní pluralitou se nejen v evropském prostředí v posledních letech zvyšuje zájem o pozice minoritních učitelů, a to jak v pedagogické praxi, tak i na poli pedagogického výzkumu.

Učitelé, kteří se sami identifikují jako příslušníci etnické nebo jazykové minority, mohou do vzdělávacího prostředí přinášet řadu specifických pozitivních dopadů: Výzkumy například ukazují, že minoritní učitelé mohou významně přispívat k přijetí vlastní kulturní identity u minoritních žáků (Furtuna, 2015), mohou představovat důležité studijní a pracovní vzory (Goltsev et al., 2023), v řadě případů přispívají k zapojení jazyka menšiny do vzdělávacího prostředí (Miskovic, 2009) a ve vztahu k majoritním žákům i učitelům mohou sloužit také jako „zprostředkovatelé kultur“ usnadňující porozumění historii a kultuře dané minority (Rissanen, 2023). Díky svým vlastním zkušenostem s různými formami diskriminace mohou minoritní učitelé také výrazným způsobem přispívat ke spravedlivějšímu a méně diskriminačnímu nastavení vzdělávacího prostředí (Quirocho a Rios, 2000).

S vědomím potenciálních přínosů minoritních učitelů realizují některé země různé formy podpory pro zájemce o pedagogické profese z řad příslušníků menšin s migrační zkušeností. Například Švédsko nabízí migrantům několikaměsíční kurzy pro vstup do standardního učitelského studia nebo pro získání kvalifikace na pozici asistenta pedagoga; v Německu sice neexistuje v podpoře minoritních pedagogů centralizovaný systém, některé univerzity ale z vlastní iniciativy realizují specifické pedagogické kurzy pro zájemce s migrační zkušeností (Putjata et al., 2023). V Izraeli vláda v minulosti pilotně ověřovala program na podporu pedagogů etiopského původu, ve kterém získávali tyto učitelé zvýšenou podporu v rámci univerzitní přípravy a následně školy byly i finančně motivovány k jejich zaměstnávání (Gutman, 2023).

Vedle přínosů minoritních učitelů poukazují pedagogické výzkumy ale také na některá úskalí spojená s jejich působením v praxi, a to specificky i v oblasti jejich akceptace ve školním prostředí: Ve srovnání se svými majoritními kolegy mají minoritní učitelé významnější problémy s přijetím do učitelského sboru, cítí se být více pod dohledem, pociťují nedůvěru a vyloučení z pedagogického sboru (Yip, 2023). Zkušenosti s diskriminací a negativními postoji ostatních členů pedagogického sboru pak vedou u minoritních učitelů k nižšímu pocitu sounáležitosti s celou institucí školy (Yip a Saito, 2024). Snazší postavení mohou mít minoritní učitelé zaměstnaní ve školách ve velkých městech, kde je obecně

² Termín minoritní učitelé označuje pedagogy, kteří se sami identifikují jako příslušníci menšiny. Termín vychází z v zahraniční hojně používaného termínu *minority teachers* (viz např. Gutman et al., 2023), který nejčastěji odkazuje k pedagogickým pracovníkům pocházejícím z etnických menšin nebo z řad migrantů.

více multikulturní atmosféra, i tady ale musí často obhajovat svou profesní identitu (Mantel, 2020).

Do jaké míry se pak tato specifika minoritních učitelů dotýkají také Romek a Romů působících v pedagogické profesi v českém kontextu?

2 Historie Romů v pedagogické profesi v ČR

V pedagogických profesích mají Romky a Romové v České republice delší historii zejména na pozicích asistentek a asistentů. Už krátce po sametové revoluci, v první polovině devadesátých let 20. století, se některé školy s větším množstvím romských žáků pokoušely hledat nové cesty, jak budovat komunitní vztahy s romskými rodinami (Balabánová, 1994). V této době se po vzoru britských „etnických asistentů“ začala v některých školách v ČR etablovat profese označená jako „romský asistent“ – tedy asistent, který se sám hlásí ke svému romskému původu a ve své činnosti se zaměřuje hlavně na podporu romských žáků. Oficiálně byla tato pozice ministerstvem školství do škol zavedena ve školním roce 1997/1998 (MŠMT, 1998). To, že o danou pozici byl ve školách zájem, dokládají i počty romských asistentek a asistentů, kterých bylo v roce 1997 evidováno v celém našem školství jen asi dvacet, během následujících tří let ale jejich počet vzrostl na více než dvě stě (Bartoňová, 2003).

K odklonu od etnického vymezení došlo v roce 2001, kdy ministerstvo školství přejmenovalo danou profesi na „vychovatel – asistent učitele“; i nadále se předpokládalo, že asistent bude pracovat s romskými žáky a že bude dobře znát zázemí romských rodin, už ale nebylo nutnou podmínkou, aby sám asistent pocházel z romské rodiny (MŠMT, 2001). V souvislosti s přijetím nového školského zákona pak byli tito asistenti společně s asistenty podporujícími vzdělávání žáků se zdravotním postižením od roku 2005 sjednoceni pod označením „asistent pedagoga“ (zákon č. 561/2004 Sb.).

V souvislosti s postupným přibýváním počtu Romek a Romů v pedagogických profesích se od devadesátých let začaly objevovat také snahy o jejich systematickou profesní přípravu. Kvalifikačnímu vzdělávání romských asistentů se řadu let intenzivně věnovaly obecně prospěšné společnosti Nová škola nebo Humanitas–Profes, někteří romští asistenti přicházeli do škol také po absolvování příslušných oborů na středních pedagogických školách (Šotolová, 2011).

Podpoře vzdělávání romských pedagogů se ale aktivně začaly věnovat také některé univerzity. Příkladem je třeba přípravný program, který pro Romky a Romy se zájmem o další vzdělávání probíhal v minulosti na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, a to poměrně úspěšně – z účastníků tohoto programu přibližně dvě třetiny úspěšně nastoupily do vysokoškolského studia (Gulová a Štřelec, 2016); i díky tomuto programu v letech 2006 až 2021 na Masarykově univerzitě absolvovalo vysokoškolská studia 66 Romek a Romů, nejčastěji v oboru sociální pedagogika (Gulová a Gulová, 2022).

3 Benefity a úskalí zaměstnávání Romů v pedagogické profesi

Obdobně jako u jiných minoritních pedagogů i u Romů odborná literatura dokládá celou řadu benefitů vyplývajících z jejich zaměstnávání v pedagogických profesích, například: Romští pedagogové přispívají k posilování kulturní identity romských žáků a podporují pozitivní přijetí romských studentů mezi žáky z majoritní populace (Furtuna, 2015), jsou aktivně zapojováni do podpory romského jazyka (Miskovic, 2009), často nabízejí doučování a další podpůrné aktivity pro romské žáky, ale také zprostředkovávají znalosti o kulturním zázemí a potřebách romských žáků ve vztahu k neromským vyučujícím (Němec, 2023). Přítomnost romských pedagogů také prokazatelně zlepšuje úroveň spolupráce mezi školou a rodinami romských žáků (Šotolová, 2011) i s širší komunitou okolo školy (Mušinka, 2012).

Stejně jako pedagogové z jiných etnických menšin také romští pedagogičti pracovníci mohou představovat důležitý pracovní vzor pro minoritní žáky (Kaleja, 2011). Celkově pak spolupráce romských a neromských pedagogů může být také velmi důležitým vzorem fungování multikulturní společnosti pro řadu romských, ale i neromských žáků (Pape, 2007).

Ve spojitosti s romskými pedagogy ovšem výzkumy poukazují také na některé dílčí obtíže: S ohledem na existenci rasismu na pracovním trhu může být pro romské učitele obtížné sehnat pracovní uplatnění, a to dokonce i ve školách, ve kterých jsou romští žáci dominantní částí žákovské populace (Lamberev, 2020). Specifickým rizikem zaměstnávání romských pedagogů může být následně delegování podpory romských žáků výhradně na tyto pedagogické pracovníky, což může uvnitř škol vést k posilování segregace romských žáků (Ryder et al., 2014). V neposlední řadě pak vysoká úroveň formálního vzdělání, která je nutná k dosažení práce učitele, může mladé Romy také vzdálit od jejich původní rodiny (Dunajeva, 2017).

Když už ale Romky a Romové překonají některé z výše uvedených bariér, získají potřebné formální vzdělání a následně i pracovní místo ve škole, s jakým přijetím se setkají ve školní sborovně?

4 Výzkum zaměřený na romské pedagogy a jeho cíle

Výzkum zaměřený na zkušenosti romských pedagožek a pedagogů byl realizován v letech 2022 až 2025. Hlavním cílem výzkumu bylo zmapovat zkušenosti romských učitelek a učitelů se vzdělávacím prostředím a identifikovat bariéry, které mohou bránit ve větším zapojení Romů do pedagogických profesí a také v celkově více efektivním vzdělávání romských žáků.

V dílčích tématech zkoumání byl výzkum primárně zaměřen na čtyři sledované oblasti: 1) cesta romských pedagožek a pedagogů k učitelské profesi;

2) zkušenosti romských pedagogů s rasismem a xenofobií; 3) význam příslušnosti k menšině v pedagogické profesi; 4) překážky a bariéry ve vzdělávání romských žáků. Následující text zaměřený na zkušenosti romských pedagogů s (ne)přijetím ve školních sborovnách se zakládá na analýze dat primárně z prvních dvou jmenovaných oblastí.

4.1 Metodologie a výzkumný soubor

Popisovaný výzkum probíhal v kvalitativně orientovaném designu, primární strategií pro sběr dat byly semi-strukturované rozhovory vedené s respondenty, kteří splňovali dvě základní podmínky: 1) identifikovali se sami jako Romky nebo Romové a 2) pracovali ve školství na pozicích pedagogických pracovníků. Rozhovory byly se souhlasem účastníků výzkumu nahrávány; průměrná délka jednoho rozhovoru se pohybovala okolo 40 minut.

Přepisy rozhovorů s účastníky výzkumu byly primárně zpracovávány prostřednictvím obsahové analýzy a otevřeného kódování. Použité kódy byly vytvářeny v souladu s teoriemi zdůrazňujícími individuální povahu každého kvalitativního výzkumu, ve kterém by hustota a frekvence použití kódů, stejně jako i charakter kódů, měly odpovídat cílům a potřebám daného výzkumu (Elliott, 2018). Kódy a kategorie byly ve výzkumu vytvářeny „ad hoc“ ze získaného datového materiálu, což je postup považovaný v kvalitativně orientovaných výzkumech za standardní (Hendl, 2008). Při následné analýze dat byly využity i prvky techniky „vyložení karet“, při které výzkumník upravuje a sestavuje jednotlivé kategorie tak, aby postupně utvářely příběhy vyprávějící o nejdůležitějších tématech výzkumu (Švaříček a Šedová, 2014).

Ve shodě s poznatky výzkumů zdůrazňujícími obtížnost oslovování respondentů z marginalizovaných menšin (Chamberlain a Hodgetts, 2022) také ve výše popisovaném šetření představovalo vyhledání Romek a Romů, kteří pracují jako pedagogičtí pracovníci a chtěli by se zapojit do výzkumu, poměrně složitý úkol. Část respondentů se podařilo pro účast ve výzkumu oslovit díky spolupráci se dvěma neziskovými organizacemi – Novou školou, obecně prospěšnou společností, která už od devadesátých let minulého století aktivně podporuje zejména romské pedagogické asistenty, a Ara Art, organizací vystupující aktivně mimo jiné i proti různým formám diskriminace Romů. Další účastníci výzkumu byli získáni pomocí metody „sněhové koule“, při jejímž využití jsou již získaní respondenti výzkumu žádáni, aby poskytli kontakty na další potenciální účastníky výzkumu odpovídající předem stanoveným kritériím (Švaříček a Šedová, 2014).

Celého výzkumu se nakonec zúčastnilo 20 respondentů – 17 Romek a 3 Romové pracující na pozicích pedagogických pracovníků. Šest účastníků bylo ve školách zaměstnáno na pozicích učitelů, dalších devět zastávalo pozice asistentů pedagoga, dva pracovali na pozicích speciálních pedagogů, další dva na pozicích

vychovatelů ve školní družině a poslední na pozici sociálního pedagoga. Poměrně rozmanité bylo nejvyšší dosažené vzdělání účastnic a účastníků výzkumu – zatímco dvanáct účastníků mělo ukončené vysokoškolské vzdělání v pedagogickém oboru, ve dvou případech dokonce s doktorským titulem, dalších šest účastníků mělo středoškolské vzdělání, buď s maturitou v pedagogickém oboru, nebo doplněné o kvalifikační pedagogický kurz, a poslední dva účastníci pracující na pozicích asistentů pedagoga měli ukončené pouze základní vzdělání, i v těchto případech ale doplněné o kvalifikační kurz pro asistenty pedagoga. Podrobnější popis účastníků je uveden v tabulce č. 1. S ohledem na zachování anonymity účastníků šetření byla níže uváděná jména změněna.

Tabulka č. 1 Charakteristiky účastníků výzkumu

Pořadí	Jméno	Kvalifikace	Pozice	Pracoviště
1.	Anna	VŠ, sociální pedagogika	asistentka pedagoga	mateřská škola
2.	Eva	VŠ, speciální pedagogika	hlavní učitelka	mateřská škola
3.	Irena	VŠ, sociální práce	sociální pedagožka	základní škola
4.	Ilona	VŠ, speciální pedagogika	učitelka, zástupkyně ředitele	speciální škola
5.	Michal	VŠ, speciální pedagogika	speciální pedagog	zařízení pro ústavní výchovu
6.	Jarmila	SŠ bez maturity + kurz pro asistenty pedagoga	asistentka pedagoga	základní škola
7.	Marie	ZŠ + kurz pro asistenty pedagoga	asistentka pedagoga	základní škola
8.	Zuzana	VŠ, sociální pedagogika	vychovatelka	speciální škola
9.	Mirka	VŠ, primární pedagogika	učitelka	základní škola
10.	Gabriela	VŠ, speciální pedagogika	speciální pedagožka	poradenské zařízení
11.	Monika	VŠ, resocializační pedagogika	učitelka	základní škola
12.	Lucie	SŠ s maturitou + kurz pro asistenty pedagoga	asistentka pedagoga	základní škola
13.	Milan	VŠ, andragogika	asistent pedagoga	základní škola
14.	Nela	SŠ s maturitou + kurz pro asistenty pedagoga	asistentka pedagoga	základní škola
15.	Petr	VŠ, pedagogika	učitel	základní škola
16.	Soňa	ZŠ + kurz pro asistenty pedagoga	asistentka pedagoga	základní škola
17.	Alice	SŠ s maturitou + kurz pro asistenty pedagoga	asistentka pedagoga	základní škola
18.	Sára	SŠ s maturitou + kurz pro asistenty pedagoga	asistentka pedagoga	základní škola
19.	Viola	SŠ pedagogická, s maturitou	vychovatelka	základní škola
20.	Michaela	VŠ, speciální pedagogika	učitelka	základní škola

V rámci etických aspektů výzkumu byla v maximální možné míře zohledňována potenciální citlivost některých sledovaných témat – účastníci výzkumu byli informováni o anonymizaci poskytnutých sdělení a měli možnost svou účast ve výzkumu kdykoli ukončit. Velký důraz byl kladen také na bezpečnou atmosféru rozhovorů. K důvěře mezi autorem výzkumu a jednotlivými účastníky přispívalo také oslovování jednotlivých účastníků prostřednictvím pracovníků neziskových organizací, ke kterým měli účastníci výzkumu často blízký a přátelský vztah.

Limity prezentovaného výzkumu jednoznačně vyplývají z jeho kvalitativní povahy a omezené velikosti výzkumného souboru – získané poznatky tak jen naznačují výskyt určitých fenoménů, nemohou být ale jakkoli zobecňovány na širší populaci pedagogických pracovníků.

4.2 Výsledky: Zkušenosti romských pedagogů s (ne)přijetím ve školních sborovnách

Ve školních sborovnách se scházejí převážně vysokoškolsky vzdělaní pedagogičtí pracovníci, u kterých by vyšší míra respektu ke kulturní pluralitě a nižší míra předsudků měly patřit k základním profesním dispozicím. Bylo by proto odůvodněné předpokládat, že kolegyně a kolegové pocházející z jakýchkoli menšin budou obecně ve školních sborovnách dobře přijímáni – tento předpoklad se ale ve výzkumu nepotvrzuje. Naopak, řada dílčích výpovědí účastnic a účastníků výzkumu ukazuje, že základní koncept (ne)přijetí romských pedagožek a pedagogů do školních sboroven bohužel do určité míry odpovídá míře (ne)přijetí, se kterou se Romové setkávají ve společnosti obecně.

Evidentní je problém tam, kde se objevují přímé projevy rasismu nebo xenofobie.

Já v té škole byla jako asistentka u sluchově postižené dívenky, od páté do deváté třídy. A když ona po deváté třídě odešla, tak mě chtěli dát k dětem do první třídy. A tak se té paní učitelky v první třídě ptali, jestli by mě chtěla jako asistentku ve třídě. No a ona odvětila, že teda ne, že asistentku romského původu tam nechce. (Zuzana, vychovatelka)

Potíže se zařazením do kolektivu popisovali účastníci výzkumu hlavně v období bezprostředně po nástupu na dané pracoviště. Je patrné, že ve srovnání s kolegyněmi a kolegy majoritního původu si romské učitelky a romští učitelé musí své přijetí do kolektivu pedagogického sboru zasloužit až během práce v dané škole. A to paradoxně i ve školách, ve kterých romští žáci tvoří většinu žákovské populace, a romský kolega by tak měl být ve sborovně vítanou oporou.

Když jsem poprvé nastoupil do té školy jako úplný nováček, tak jsem hodně z ostatních učitelů cítil, že mě neberou jako rovnocenného kolegu. Protože

tam přišly ještě další tři nové učitelky se mnou, a s nimi všichni vycházeli úplně skvěle, ale mě k sobě vůbec nechtěli pustit. Mně to tak osobně přišlo vážně nepříjemné. A pro sebe jsem si říkal: „Hlavně, že pracuji na romské škole a plat je jim za to dobrý.“ Ale teď už je to naštěstí jiné. (Petr, učitel)

Část romských pedagožek a pedagogů sice naštěstí nezažívá ve své učitelské praxi otevřené projevy rasismu nebo xenofobie, popisují ale nepříjemnosti vznikající jaksi „v kontextu“. Stejně jako v ostatních pomáhajících profesích i ve školství představují důležitou součást práce vztahy, primárně jsou zde nutné pozitivní vztahy mezi pedagogy a žáky, sekundárně ale důležitou roli sehrávají také pozitivní vztahy uvnitř pedagogického sboru – a právě tady část romských pedagogů cítí značné rezervy.

Já jsem si za těch osm let vydobyla dobrou pozici, oni ostatní ví, že jsem ochotná a flexibilní a že se se mnou dá na čemkoli domluvit. Takže nějaké velké konflikty s kolegy nemám. Co se týká práce, tak oni jsou profesionální a já jsem profesionální k nim. Ale někdy cítím, že dál, v osobním životě, v nějaké osobní rovině, bychom se bavit asi nemohli. A tam pak i v práci cítím nějakou lehkou nespolečnost, hůř se mi možná s tím učitelem pracuje, protože tam právě vidím tuhle bariéru. (Sára, asistentka pedagoga)

Někteří romští pedagogové jsou sice ve školní sborovně přijatí dobře, sami ale uvádějí, že je to na základě statusu určité „výjimky“, kterou jim některé jejich kolegyně a kolegové udělili. V zásadě tady funguje princip, který známe z jiných společenských situací, kdy členové majoritní populace mají předsudečné postoje vůči minoritě a v zájmu udržení těchto postojů udělí jedinci, který do předsudku nezapadá, statut výjimky z pravidla, čímž může jejich předsudek i nadále zůstat neporušen.

Já jsem spíš chtěla zmínit to, že když jsem nastupovala, tak jsem byla upozorněna, že většina učitelů jsou vysloveně rasisti. Ačkoli mě přijali opravdu pěkně, já si jako nemůžu stěžovat, že bych něco pocítila, zatím jsem spokojená, cítím se mezi nimi dobře. Ale je taky možný, že někoho nepřijmou nebo že mají problém s některými žáky. Co si budeme povídat, některé zkušenosti s rodiči prostě nejsou dobré a dle toho se potom i ke mně staví. (Lucie, asistentka pedagoga)

V některých případech může být tato výjimka spojená s tím, že si majoritní pedagogové ani neuvědomí, že jejich kolegyně nebo kolegové jsou Romové. Ve výzkumu toto ilustrovala respondentka, která popsala příhodu, kdy její kolegyně ze školní sborovny až po třech letech společné práce víceméně náhodou zjistily, že ona sama je Romka, a to navzdory tomu, že všemi směrodatnými vizuálními prvky zcela odpovídá představě, kterou majorita

o Romech má. Protože je ale vysokoškolsky vzdělaná a kvalifikovaná na místo učitelky, její kolegyně ze školní sborovny několik let ani nenapadlo, že by mohla být Romka.

Někteří romští učitelé pak záměrně mezi ostatními pedagogy o svém romství nemluví – ve snaze zapadnout, ale také ve snaze být vnímáni i z jiných perspektiv, než jen z perspektivy etnické příslušnosti.

...a na tom učiteli to bylo na první pohled vidět, že je Rom. U spousty Romů je na pohled jasné, že jsou to Romové. A mně připadá, že některým už vadí takový ten předpoklad, že apriori – „ty budeš pracovat na tom romském tématu, protože jsi Rom“. A potkávám řadu Romů, které už to štve. A když se někde sejdem, tak v nadsázce říkají „hele, to je furt něco s téma Cigánama, já už je nechci ani vidět“. A chtějí tím říct, že jsou tím tématem přehlčení a že je unavuje. (Michal, speciální pedagog)

Vzhledem k omezené velikosti výzkumného souboru nelze úplně přesně identifikovat výrazné rozdíly v přijetí v pedagogickém sboru v závislosti na pracovních pozicích nebo výši vzdělání, určité dílčí zkušenosti účastníků výzkumu ale naznačují, že o něco lepší pozici mohou mít Romky a Romové s vyšší formální kvalifikací zastávající více kvalifikované pedagogické pozice. Někteří romští pedagogové například jasně popisovali, že jejich relativně lepší přijetí do kolektivu školní sborovny může být spojeno s vyšší úrovní formálního vzdělání – tj. že učitelé, kteří jinak smýšlejí o Romech předsudečně, u nich akceptují vysokoškolské vzdělání, na základě kterého k nim pak přistupují jinak než k ostatním Romům.

Zpočátku to bylo těžké, ale já jsem měla tu výhodu, že jsem měla vysokoškolské vzdělání nebo jsem alespoň studovala. Takže si mysleli, že jsem jiná, že mám asi jiné návyky a nebudu na stejné úrovni jako ostatní Romové. A postupem času vlastně zjistili, že se nějak zvlášť jako nelišíme a s některými učiteli se z nás stali dokonce přátelé. Ale ten náš projekt tehdy byl docela velký. My jsme měli čtyři partnerské mateřské školy a čtyři školy základní, dohromady osm romských asistentů, a to vysokoškolské vzdělání jsem měla jenom já. A vím, že ostatní to s jejich učiteli měli daleko horší. (Anna, asistentka pedagoga)

Jen ojediněle se pak objevují opačné případy, kdy je romský pedagog do kolektivu školní sborovny od počátku mimořádně dobře přijatý – ve výzkumu se objevil takový případ jeden, šlo ale o pedagoga, který má vysokou úroveň formálního vzdělání a vizuálně jen málo naplňuje představu většinové společnosti o podobě Roma. Současně ale tento případ rozhodně stojí za pozornost, mimo jiné i proto, že tento pedagog konkrétně popsal i vliv svého přijetí na pozitivní posun postojů a eliminaci předsudků u ostatních členů školní sborovny.

Já jsem tam strašně dobře přijatý, všichni mě berou pozitivně. Dokonce psycholožka, která tam teď je a se kterou máme i společnou pracovnu, mi říkala: „Díky tobě jsem začala mít Romy ráda.“ Že vlastně potkala někoho úplně jiného, kdo s těmi romskými dětmi mluví jejich přirozeným jazykem. (Michal, speciální pedagog)

5 Diskuze a závěry

Celkově výsledky šetření dokládají neutěšenou skutečnost, ve které jsou i školní sborovny poměrně výrazně zatíženy předsudky vůči Romům. V důsledku těchto předsudků se pak romští pedagogové cítí ve školních sborovnách jen málo přijímání. Tato skutečnost koresponduje se zkušenostmi jiných skupin minoritních pedagogů – špatné zkušenosti s (ne)přijetím do sboru popisují výzkumy také u učitelů s migrační zkušeností ve Švýcarsku (Mantel, 2020) nebo u učitelů asijského původu v Austrálii (Yip, 2023). Data tak jednoznačně svědčí ve prospěch větší budoucí akcentace programů – pro stávající učitele i studenty učitelství –, které se budou soustředit na prevenci předsudků a zdůraznění přínosů kulturní diverzity nejen v práci se žáky, ale i ve spolupráci uvnitř pedagogického sboru.

Za extrémní případ (ne)přijetí je možné považovat situaci, kdy učitel úplně odmítne spolupráci s romským asistentem – bohužel ale ani tento případ není ojedinělý a odpovídá zkušenosti romských pedagogů ze zahraničí (Lamberev, 2020). V této souvislosti je pak třeba do budoucna více akcentovat i pracovněprávní rovinu tématu, protože v podobných situacích už mnohdy může jít o případy diskriminace zakázané podle antidiskriminační legislativy. V rovině školských předpisů se pak nabízí otázka, nakolik pedagogové, kteří projevují předsudky nebo antipatie vůči svým romským kolegům, mohou reálně naplňovat hlavní principy vzdělávání, mezi které podle školského zákona patří i dodržování zásad „vzájemné úcty, respektu, názorové snášenlivosti, solidarity a důstojnosti všech účastníků vzdělávání“ (zákon č. 561/2004 Sb., § 2). Pedagogicky orientované studie jasně ukazují, že v případě pozitivního přijetí ve školním prostředí mohou být minoritní učitelé velkým přínosem pro své majoritní kolegy v oblasti poznání minoritní kultury a v rozvoji jejich interkulturních kompetencí (Rissanen, 2023). V nejlepším případě pak přítomnost romského pedagoga může u ostatních pedagogů vést k přehodnocení jejich celkového názoru na Romy.

Zaměstnávání minoritních pedagogů představuje do budoucna žádoucí trend ve vzdělávání nejen s ohledem na výše uváděné přínosy těchto pedagogů, ale i v souvislosti s řešením obecného nedostatku učitelů (Nigar et al., 2023). Pro efektivní zapojení minoritních – v tomto případě romských – pedagogů do vzdělávacího procesu je ale potřeba dále pracovat s postoji a hodnotami učitelů obecně, a majoritních učitelů zvláště.

Výstupy prezentovaného výzkumného šetření také naznačují oblasti, na které by bylo vhodné zaměřit budoucí výzkumné aktivity. Za prvé se jedná o aktivity v rovině individuálních zkušeností romských pedagogů, kde by bylo vhodné podrobněji se zaměřit na copingové strategie uplatňované romskými pedagogy v situacích nepřijetí v pracovním kolektivu. Zároveň jde také o aktivity v rovině vlivu romských pedagogů na ostatní účastníky vzdělávání, kde by bylo zajímavé sledovat vliv působení romských pedagogů na změny postojů neromských učitelů a žáků.

Literatura

- Arabadjieva, K. (2016). Challenging the school segregation of Roma children in Central and Eastern Europe. *The international journal of human rights*, 20(1), 33–54. <https://doi.org/10.1080/13642987.2015.1032266>
- Balabánová, H. (1994). Převýchova není integrace. *Učitelské noviny*, (38), 19.
- Bartoňová, M. (2003). Strategie a přístupy k efektivnějšímu vzdělávání romského etnika. In M. Vítková (Ed.), *Integrativní školní (speciální) pedagogika* (s. 204–218). MSD.
- Cichá, M., Maláčová, J., Moravcová, B., Preissová, A., Prokeš M. a Roubínková, M.. (2016). Romové očima pedagogů základních a středních škol. *Antropowebzin*, 8(1–2), 21–30.
<http://www.antropoweb.cz/webzin/index.php/webzin/article/view/224>
- Dunajeva, J. (2017). Education of Roma youth in Hungary: Schools, identities and belonging. *European Education*, 49(1), 56–70.
<https://doi.org/10.1080/10564934.2017.1280332>
- Elliott, V. (2018). Thinking about the coding process in qualitative data analysis. *Qualitative report*, 23(11), 2850–2861.
<https://doi.org/10.46743/2160-3715/2018.3560>
- FRA – European Union Agency for Fundamental Rights. (2022). Roma in 10 European countries – Main results.
<https://fra.europa.eu/cs/publication/2022/roma-survey-findings>
- Fučík, P. (2015). Co říkají vyučující o dětech migrantů a dětech z etnických menšin: Výsledky dotazníkového šetření. In L. Jarkovská, K. Lišková, J. Obrovská a A. Souralová (Eds.), *Etnická rozmanitost ve škole: stejnost v různosti* (s. 97–124). Portál.
- Furtuna, A. N. (2015). Essay on personal field experiences from an intercultural approach. *Intercultural Education*, 26(2), 106–113.
<https://doi.org/10.1080/14675986.2015.1023010>

- Goltsev, E., Putjata, G. a Knaus, A. (2023). Teachers with migration background in German discourse: Insights into research on education, professional integration and self-perception. In M. Gutman, W. Jayusi, M. Beck. a Z. Bekerman (Eds.), *To be a minority teacher in a foreign culture* (s.125–138). Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-25584-7_9
- Gulová, A. a Gulová, L. (2022). Otevřená univerzita aneb Romové jako jedna z cílových skupin sociální pedagogiky. *Sociální pedagogika*, 10(1), 101–103.
- Gulová, L. a Střelec, S. (2016). Programmes of supporting the educational needs of Romani pupils in the Czech Republic. *Czech-Polish Historical and Pedagogical Journal*, 8(1), 125–135. <https://doi.org/10.5817/cphpj-2016-0013>
- Gutman, M. (2023). Teachers of Ethiopian origin in Israel: Early career journeys and obstacles to being a teacher in the shadow of affirmative action. *Diaspora, Indigenous, and Minority Education*, 19(1), 14–25. <https://doi.org/10.1080/15595692.2023.2217968>
- Gutman, M., Jayusi, W., Beck, M. a Z. Bekerman (Eds.). (2023). *To Be a Minority Teacher in a Foreign Culture*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-25584-7_9
- Hendl, J. (2008). *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Portál.
- Chamberlain, K. a Hodgetts, D. (2022). Challenges in designing qualitative research when working with and for hard-to-reach groups. In U. Flick (Ed.), *The Sage handbook of qualitative research design* (s. 1000–1014). SAGE Publications.
- Kaleja, M. (2011). *Romové a škola versus rodiče a žáci*. Ostravská univerzita v Ostravě.
- Lambrev, V. (2020). “*They clip our wings*”: Studying achievement and racialisation through a Roma perspective. *Intercultural Education*, 31(2), 139–156. <https://doi.org/10.1080/14675986.2019.1702292>
- Mantel, C. (2020). Being a teacher with a so-called “immigrant background”: Challenges of dealing with social boundaries. *Intercultural Education*, 31(2), 173–189. <https://doi.org/10.1080/14675986.2019.1702291>
- Miskovic, M. (2009). Roma education in Europe: In support of the discourse of race. *Pedagogy, Culture & Society*, 17(2), 201–220. <https://doi.org/10.1080/14681360902934442>
- MŠMT (1998). Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR (1998). Informace o zřízení funkce romského asistenta na základní a zvláštní škole. *Věstník Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*, č. 6/1998.
- MŠMT (2001). Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR (2001). Metodický pokyn MŠMT ke zřizování přípravných tříd pro děti se sociálním znevýhodněním a k ustanovení funkce vychovatele – asistenta učitele. *Věstník Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*, č. 1/2001.

- MŠMT (2024). Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR (2024). *Zpráva ke zjišťování kvalifikovaných odhadů romských žáků v základních školách ve školním roce 2023/2024*.
<https://msmt.gov.cz/vzdelavani/zprava-ke-zjistovani-kvalifikovanych-odhadu-poctu-romskych>
- MŠMT (2025). Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR (2025). *Zpráva ke zjišťování kvalifikovaných odhadů počtu romských žáků v základních školách ve školním roce 2024/2025*.
<https://msmt.gov.cz/vzdelavani/zprava-ke-zjistovani-kvalifikovanych-odhadu-poctu-romskych-1>
- Mušinka, A. (2012). *Podarilo sa – Príklady úspešných aktivít na úrovni samospráv smerujúcich k zlepšeniu situácie Rómov*. Prešovská univerzita v Prešove.
- Němec, Z. (2020). „Zvedněte ruce, kdo půjde do míst, kde necítí uznání“: *O segregaci romských žáků ve vzdělávání*. Karlova Univerzita, Pedagogická fakulta.
- Němec, Z. (2023). “They respect me as a person who can help”. Roma teaching assistants in the Czech Republic. In M. Gutman, W. Jayusi, M. Beck a Z. Bekerman (Eds.), *To be a minority teacher in a foreign culture* (s. 365–379). Springer, Cham.
https://doi.org/10.1007/978-3-031-25584-7_23
- Nigar, N., Kostogriz, A., Gurney, L. a Janfada, M. (2023). “No one would give me that job in Australia”: When professional identities intersect with how teachers look, speak, and where they come from. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 45(1), 70–87.
<https://doi.org/10.1080/01596306.2023.2239182>
- Pape, I. (2007). *Jak pracovat s romskými žáky. Příručka pro učitele a asistenty pedagogů*. Slovo 21.
- Putjata, G., Economou, C., Ennerberg, E. a Arnold, J. (2023). Sweden and Germany: Top-down and bottom-up policy making in the reprofessionalisation of international teachers. In M. Gutman, W. Jayusi, M. Beck, M. a Z. Bekerman (Eds.), *To be a minority teacher in a foreign culture* (s. 61–74). Springer, Cham.
https://doi.org/10.1007/978-3-031-25584-7_5
- Quirocho, A. a Rios, F. (2000). The power of their presence: Minority group teachers and schooling. *Review of Educational Research*, 70(4), 485–528.
<https://doi.org/10.3102/00346543070004485>
- Rissanen, I. (2023). Finland and Sweden: Muslim teachers as cultural brokers. In M. Gutman, W. Jayusi, M. Beck, M. a Z. Bekerman (Eds.), *To be a minority teacher in a foreign culture* (s. 425–438). Springer, Cham.
https://doi.org/10.1007/978-3-031-25584-7_27

- Ryder, A. R., Rostas, I. a Taba, M. (2014). "Nothing about us without us": The role of inclusive community development in school desegregation for Roma communities. *Race Ethnicity and Education*, 17(4), 518–539.
<https://doi.org/10.1080/13613324.2014.885426>
- Svoboda, Z. a Morvayová, P. (2010). *Schola excludus*. Ústí nad Labem: Jan Evangelista Purkyně University.
- Šotolová, E. (2011). *Vzdělávání Romů* (4., rozš. a upr. vyd.). Karolinum.
- Švaříček, R. a Šedová, K. (2014). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Portál.
- Yip, S. Y. (2023). Immigrant teachers' experience of professional vulnerability. *Asia-Pacific Journal of Teacher Education*, 51(3), 233–247.
<https://doi.org/10.1080/1359866X.2023.2174075>
- Yip, S. Y. a Saito, E. (2024). "I want to be a part of their conversation": Asian immigrant teachers navigating belongingness in Australian schools. *Pedagogy, Culture & Society*, 33(4), 1–16.
<https://doi.org/10.1080/14681366.2024.2332894>
- Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů. (2004).
<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561>

Napravil stát křivdy minulosti? Analýza (ne)úspěšného odškodňování obětí protiprávních sterilizací

Has the state righted the wrongs of the past? An analysis of the (un)successful compensation of victims of unlawful sterilizations

Abstract

The article examines whether the decision-making practice of the Czech Ministry of Health in compensation proceedings for persons unlawfully sterilized complies with constitutional requirements applicable to mechanisms designed to remedy past violations of fundamental rights. Situating the topic of unlawful sterilizations of Czech/Czechoslovak citizens, especially Romani women, within a broader constitutional and human rights framework, the article explores the key problems in the current administrative practice and institutional design of redress mechanisms. Based on an analysis of 150 Ministry of Health decisions and further ministerial communication, the author identifies several problematic administrative patterns, including inconsistent treatment of procedural deficiencies, strong dependence on the availability of medical records, and a formalistic assessment of informed consent. The findings suggest that the state has failed to fully comply with its declared objective of remedying past injustices suffered by those unlawfully sterilized, and highlight that adopting legislation with an important human rights purpose does not in itself guarantee effective redress unless the state also establishes a functional framework for its implementation.

Keywords

sterilization; compensation; human rights; informed consent; administrative proceedings

Jak citovat

Šumberová, A. (2026). Napravil stát křivdy minulosti? Analýza (ne)úspěšného odškodňování obětí protiprávních sterilizací. *Romano džaniben*, 33(1), 23–49.

DOI: <https://doi.org/10.66576/journal.2026.01.02>

1 Autorka působí v kanceláři advokátky Moniky Skalové. E-mail: annie.sumberova@gmail.com

Když český stát v roce 2021 přijal zákon č. 297/2021 Sb., o poskytnutí jednorázové peněžní částky osobám sterilizovaným v rozporu s právem,² šlo o pozdní, ale zásadní krok. Po desetiletích popírání, odkládání a bezvýznamných gest³ stát konečně výslovně uznal, že na území Československa a později České republiky docházelo k závažným zásahům do reprodukčních práv žen⁴ a že za ně nese odpovědnost (Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR, 2019, s. 13, 15). Zákon slíbil jednorázové odškodnění ve výši 300 000 korun těm, které byly v rozhodném období sterilizovány bez svobodného a informovaného souhlasu nebo za okolností, jež svobodnost takového souhlasu zásadně narušovaly.

Navrhovatelé zákona jej představovali jako krok, který má napravit právě tato porušení základních lidských práv (Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR, 2019, s. 15). V tomto bodě se ale projevuje zásadní chyba zákonodárce, která výrazně ovlivnila celý výsledek odškodňování. Přijetí zákona je důležitý politický a právní akt, samo o sobě ale ještě neznamená, že k nápravě skutečně dojde. Skutečná náprava se totiž neodehrává jen v textu zákona, ale v konkrétních případech – v rozhodování správního orgánu, v tom, jak stát přistupuje k důkazům, k času, k nejistotě a k důstojnosti žen, které o odškodnění žádají.

Jakmile je vytvořen zvláštní odškodňovací mechanismus, přesouvá se těžiště odpovědnosti do správního řízení, kde se nerozhoduje pouze o finanční kompenzaci, ale i o tom, jak stát naplňuje vlastní závazek napravit dřívější porušování základních práv. Právě zde se ukazuje, zda bude zákon vykládán ve světle svého smyslu a účelu, nebo formalisticky, způsobem, který může v praxi znovu produkovat nedůvěru, průtahy a další zásahy do důstojnosti žadatelek.

Odškodňování obětí protiprávních sterilizací přitom nepředstavuje běžnou správní agendu. Nejde o standardní dávku ani o technické vyřizování žádostí. Jde o rozhodování o nároku, který vznikl jako reakce na dřívější porušování základních lidských práv, a stát zde proto nevystupuje jako neutrální správce formulářů, ale jako subjekt napravující důsledky vlastního selhání. Tato skutečnost by měla být patrná v celém nastavení řízení i v jednotlivých rozhodnutích. Odpovědnost přitom nedopadá pouze na zákonodárce, ale i na správní orgán, který zákon v jednotlivých případech aplikuje. I Ministerstvo zdravotnictví a jeho úředníci jsou při rozhodování vázáni Listinou základních práv a svobod a nemohou odhlížet od lidskoprávního účelu zákona, který vykonávají.

2 Dále v textu označován už jen jako „odškodňovací zákon“.

3 Myslím tím zejména vládní omluvu z roku 2009 formulovanou jako politování nad „individuálními pochybeními“ a zamítnutí návrhu odškodňovacího zákona v roce 2015 (Šumberová, 2025, s. 21–25).

4 Zásahy do reprodukčních práv se nevyhnuly ani mužům, ti však mezi oběťmi protiprávních sterilizací tvoří pouze velmi malou skupinu. Článek se proto dále zaměřuje především na zkušenost žen (Štefanidesová, 2022).

Právě na tuto rovinu se soustředí tento článek. Nepokládám si pouze otázku, zda byl přijat zákon, ale zda praxe odškodňování skutečně naplňuje ústavní požadavky, které mají chránit člověka v situaci, kdy se domáhá nápravy za zásah do svých základních práv. Jinými slovy, zda stát nejen deklaroval odpovědnost, ale zda ji také unesl ve způsobu, jakým s žadatelkami jednal. Zde se totiž ukazuje rozdíl mezi symbolickou odpovědností a odpovědností skutečnou.

Dosavadní literatura k protiprávním sterilizacím se primárně zaměřuje na historický a společenský kontext samotných sterilizací. Helena Sadílková například zasazuje nucené sterilizace romských žen v Československu do širší historie eugenického uvažování, státní asimilační politiky a dlouhodobého boje za uznání a odškodnění (Sadílková, 2019, s. 5–18). V nedávné době byla publikována také kniha *Podvázané mašličkami*, která prostřednictvím autentických příběhů ukazuje, jak hluboké a dlouhodobé dopady mají protiprávní sterilizace i následné snahy o odškodnění na životy samotných žen (Autorky klubu Paramisara, 2025).

Významnou roli v této oblasti hrají analýzy Ligy lidských práv, které se zaměřují na fungování odškodňovacího mechanismu v praxi (Liga lidských práv, 2024 a 2025a). Tyto analýzy podrobně popisují konkrétní problematické body v přístupu Ministerstva zdravotnictví při rozhodování o žádostech o přiznání jednorázové peněžní částky za protiprávní sterilizace. Na obdobné nedostatky upozorňuje také Sandra Pašková ve svém textu pro sborník *Mužské právo II.*, kde je zasazuje do širšího kontextu a doplňuje je o rozbor správního soudnictví, které se snaží pochybení ministerstva korigovat (Pašková, 2025, s. 223–244).

Současné poznání se tak soustředí především na identifikaci konkrétních problémů v rozhodovací praxi Ministerstva zdravotnictví. Na tato zjištění navazují, ale snažím se jít o krok dál a uchopit problematiku v širším ústavněprávním kontextu. Nezaměřuji se proto pouze na jednotlivé problematické momenty, ale sleduji, jak spolu souvisejí a jaký obraz vytvářejí jako celek z hlediska požadavků, které jsou na stát kladeny při nápravě zásahů do základních práv. Výzkum současně naznačuje i určité mezery v institucionální připravenosti státu, zejména pokud jde o edukaci úředníků v oblasti lidskoprávních závazků veřejné správy a jejich praktického promítání do rozhodování o individuálních žádostech.⁵

1 Procesní stránka věci a proč je pro žadatelky tak náročná

Na papíře může řízení působit jednoduše. Žadatelka podá žádost, ministerstvo si vyžádá podklady a rozhodne. Ve skutečnosti je však proces pro mnoho žen náročný prakticky, důkazně i psychicky. Často jde o starší ženy, které mají za sebou zkušenost, že jejich hlas byl v minulosti přehlížen nebo zpochybňován. Vstup

⁵ Tento článek vychází z výzkumu provedeného v rámci mé diplomové práce (Šumberová, 2025).

do správního řízení tak neznamená jen vyplnění formuláře, ale i otevírání velmi bolestivé zkušenosti a opětovný zásah do lidské důstojnosti.

V procesní rovině obvykle musí žadatelka

1. označit zdravotnické zařízení, v němž byl zákrok proveden, uvést datum, kdy byl tento zákrok proveden,⁶ a současně vylíčit rozhodné skutečnosti případu, tedy popsat okolnosti zákroku a uvést, v čem je spatřována jeho protiprávnost, např. absence řádného a srozumitelného poučení, nátlak, zneužití tíživé situace či provedení zásahu bez skutečné možnosti svobodného rozhodnutí (Zákon č. 297/2021 Sb., § 6 odst. 1 písm. a));
2. označit listiny a jiné důkazní prostředky, jichž se na podporu svého tvrzení dovolává – typicky zdravotnickou dokumentaci, svědecké výpovědi či jiné písemnosti (Zákon č. 297/2021 Sb., § 6 odst. 1 písm. b)); absence důkazů však sama o sobě nemůže vést k zamítnutí žádosti, pokud žadatelka předestře věrohodné a konkrétní tvrzení o protiprávní sterilizaci (Nejvyšší správní soud, č. j. 9 As 61/2023-65, bod 36);
3. uvést bankovní účet, na který má být případně přiznaná částka poukázána (Zákon č. 297/2021 Sb., § 6 odst. 1 písm. c));
4. a v průběhu řízení reagovat na výzvy ministerstva k doplnění podání a odstranit případné vady žádosti, jinak může být řízení zastaveno (Zákon č. 500/2004 Sb., § 45 odst. 2 ve spojení s § 66 odst. 1 písm. c)).

Současně musí žádost splňovat i obecné požadavky správního řádu. Z podání tedy musí být zřejmé, kdo je činí (identifikační údaje žadatelky – jméno, příjmení, datum narození a adresa pro doručování), které věci se týká, čeho se žadatelka domáhá (tj. přiznání jednorázové peněžní částky podle odškodňovacího zákona), musí být označeno Ministerstvo zdravotnictví jako příslušný správní orgán a podání musí být podepsáno (Zákon č. 500/2004 Sb., § 37 odst. 2 ve spojení s § 45 odst. 1).

Ministerstvo by naopak mělo aktivně zjišťovat skutkový stav a vyžadovat podklady od zdravotnických zařízení a dalších institucí (Zákon č. 297/2021 Sb., § 6 odst. 2 ve spojení s Nejvyšší správní soud, č. j. 9 As 61/2023-65, bod 24–26, 30, 32). Mělo by také pracovat s tím, že zákon výslovně počítá i s jinými důkazy než zdravotnickou dokumentací (Zákon č. 297/2021 Sb., § 6 odst. 1 písm. b)). A v neposlední řadě by mělo vést řízení nejen tak, aby nedocházelo ke zbytečným

⁶ Dle mého názoru by však žádost neměla být zamítnuta pouze z toho důvodu, že si žadatelka nepamatuje přesné datum provedení zákroku, zejména je-li její žádost jinak bezvadná a obsahuje všechny podstatné náležitosti. Tento závěr ostatně podporuje i Nejvyšší správní soud (Nejvyšší správní soud, č. j. 10 As 51/2025-29), podle něhož není slučitelné se smyslem odškodňovacího zákona, aby ministerstvo žádost automaticky zamítlo jen proto, že se uvedené datum ukáže jako nesprávné, aniž by žadatelce umožnilo na toto zjištění reagovat.

průtahům a aby žadatelka nebyla zatěžována nad rámec toho, co je skutečně potřeba, ale zároveň rozhodovat předvídatelně a srozumitelně s ohledem na účel zákona, kterým je náprava křivd, nikoli formalistické filtrování žádostí (Nejvyšší správní soud, č. j. 3 As 223/2024-36 a č. j. 9 As 61/2023-65).

Právě v této procesní fázi byla pro řadu žadatelek zásadní pomoc dalších subjektů. Významnou roli zde hrála Liga lidských práv, která poskytovala právní podporu při sepsání žádostí, doplňování podkladů, řešení průtahů i podávání opravných prostředků. Do podpory se však zapojila také řada dalších organizací, například Poradna pro občanství/Občanská a lidská práva, Český helsinský výbor, Romodrom, Vzájemné soužití, Světlo Kadaň, ARA ART či Romea, které nabízely právní, sociální i informační pomoc (Vláda České republiky, 2024). V některých případech se na zastupování podíleli také advokáti (Liga lidských práv, 2025b).

Rozdílná dostupnost právní a procesní pomoci přitom mohla mít reálný dopad na to, jak kvalitně byla žádost zpracována a jak se žadatelka dokázala v řízení bránit. Tento procesní rozměr je důležitý i pro hodnocení rovnosti, protože formálně stejný postup může v praxi dopadat velmi nerovně na osoby s různými možnostmi podpory.

2 Ústavněprávní limity rozhodovací praxe Ministerstva zdravotnictví

Veřejná debata o odškodnění se často soustředí na otázku, kolik žádostí bylo podáno a kolik bylo vyřízeno kladně nebo záporně (Český rozhlas, 2026).⁷ Taková čísla jsou důležitá, ale sama o sobě nevystihují kvalitu procesu. Neříkají, jak stát s žadatelkami jednal, zda rozhodoval včas, zda podobné případy posuzoval podobně a zda při vyřizování žádostí skutečně respektoval smysl zákona, kterým byla náprava závažného zásahu do základních práv.

Provedený výzkum proto nestaví jen na popisu výsledků řízení, ale na dvojím kroku. Nejprve vymezuje ústavněprávní požadavky, které je třeba klást na rozhodování správního orgánu o odškodnění za zásah do základních práv. Teprve poté zkoumá, zda byly tyto požadavky v rozhodovací praxi Ministerstva zdravotnictví dodržovány. Tato metoda umožňuje posuzovat správní praxi nejen podle toho, zda je formálně zákonná, ale také podle toho, zda skutečně naplňuje smysl nápravy a odpovídá hodnotám právního státu.

Za klíčové požadavky byly identifikovány: zákonnost, rozhodování bez zbytečných průtahů, rovnost, ochrana lidské důstojnosti, právo na informace a požadavek spravedlivého zadostiučinění. Tyto požadavky netvoří jen abstraktní

⁷ Ministerstvo zdravotnictví v únoru 2026 evidovalo 2 639 žádostí o odškodnění za protiprávní sterilizace, přičemž tento počet zahrnoval i opakovaně podané žádosti. Z celkového počtu bylo ke stejnému období 1 155 žádostem vyhověno, 604 bylo zamítnuto a v 353 případech bylo řízení zastaveno nebo přerušeno (Český rozhlas, 2026).

rámec. V konkrétních případech se promítají do velmi praktických otázek. Jestli ministerstvo rozhoduje včas. Jestli podobné případy posuzuje podobně. Jestli nepřehlíží kontext a nezaměňuje podpis na formuláři za skutečný informovaný souhlas. Jestli umí pracovat s důkazní nouzí, kterou samo historické bezpráví vytvořilo. A jestli svým postupem znovu neprohlubuje újmu, kterou měl zákon naopak zmírnit.

2.1 Vymezení ústavněprávních požadavků

Uvedené požadavky vycházejí ze samostatného kvalitativně pojatého doktrinálního výzkumu. Protože dosud neexistoval hotový katalog ústavněprávních požadavků určený právě pro správní odškodňování křivd minulosti, postupovala jsem induktivně za využití prvků zakotvené teorie.⁸

Nejprve jsem analyzovala procesní rozměr práv porušených samotnými sterilizacemi, zejména práva na nedotknutelnost osoby podle čl. 7 odst. 1 Listiny a práva na ochranu soukromého a rodinného života podle čl. 10 odst. 2 Listiny. Poté jsem zkoumala ustanovení Ústavy a Listiny vztahující se k výkonu veřejné moci, především čl. 1 odst. 1 a čl. 2 odst. 3 Ústavy a čl. 1, čl. 2 odst. 2, čl. 3 odst. 1, čl. 10 odst. 1, čl. 17 odst. 1 a 5, čl. 36 odst. 1 a 3 a čl. 38 odst. 2 Listiny. Jejich obsah jsem vymezovala pomocí relevantní judikatury Ústavního soudu a Nejvyššího správního soudu, a především čtyř hlavních komentářů k Listině základních práv a svobod (Klíma, 2009; Hussein et al., 2021; Kühn et al., 2022; Wagnerová et al., 2023). Jednotlivé závěry jsem průběžně porovnávala a seskupovala do opakujících se kategorií (Šumberová, 2025, s. 35–52).

Výsledkem jsou dvě vzájemně propojené skupiny požadavků. První tvoří ústavní principy dobré správy: zákonnost, rozhodování bez zbytečných průtahů, rovnost, respekt k lidské důstojnosti a právo na informace.⁹ Druhou představuje požadavek spravedlivého zadostiučinění. Nejde o obecný katalog použitelný beze změny na jakékoli správní řízení. Je vytvořen pro zvláštní situaci, v níž stát prostřednictvím správního orgánu napravuje zásahy do základních práv, za něž

⁸ Podstatou tohoto přístupu je, že výzkumník neurčuje výsledné kategorie předem, ale nechává je postupně vznikat ze zkoumaných materiálů. Jednotlivé poznatky průběžně porovnává, hledá mezi nimi společné znaky a opakující se souvislosti a na jejich základě vytváří obecnější kategorie. Důležitá je přitom tzv. teoretická citlivost, tedy schopnost rozpoznat v analyzovaných materiálech právně významné vztahy a vzorce (Glaser, 1992).

⁹ Pojem principy dobré správy se běžně používá jako označení širšího souboru neformálních zásad kvalitního spravování věcí veřejných, které vycházejí z ústavních zásad, obecných právních principů, morálních pravidel i legitimních společenských očekávání. V českém prostředí veřejný ochránce práv mezi tyto principy řadí soulad s právem, nestrannost, včasnost, předvídatelnost, přesvědčivost, přiměřenost, efektivnost, odpovědnost, otevřenost a vstřícnost. V této analýze je však pojem použit v užším významu, pouze jako zastřešující označení požadavků odvozených přímo z ústavního pořádku (Veřejný ochránce práv, 2007).

přijal odpovědnost. Právě tento kontext zvyšuje nároky na to, aby odškodňovací mechanismus nebyl pouze formálně dostupný, ale byl také skutečně účinný.

2.1.1 Zákonnost

Základ požadavku zákonitosti představují čl. 2 odst. 3 Ústavy a čl. 2 odst. 2 Listiny, podle nichž lze státní moc uplatňovat pouze v případech, mezích a způsoby stanovenými zákonem. Ve vztahu k jednotlivci tento požadavek doplňuje čl. 36 odst. 1 Listiny, který zaručuje možnost domáhat se stanoveným postupem svého práva nejen u soudu, ale ve stanovených případech také u jiného orgánu. Tím může být právě správní orgán rozhodující o zákonem založeném nároku na odškodnění (Ústavní soud, sp. zn. Pl. ÚS 32/18).

Ústavní požadavek zákonitosti se však nevyčerpává dodržením doslovného znění jednotlivých ustanovení. Jeho podstatou je také vyloučení libovůle při výkonu veřejné moci. Jednoduše řečeno, výsledek řízení nesmí záviset na tom, „jak se daný úředník vyspal“. Musí být možné zjistit, podle jakých právních pravidel ministerstvo rozhodovalo, z jakých skutečností vycházelo a jak mezi nimi a výsledkem řízení uvažovalo. Libovůlí může být například rozhodnutí bez jasných kritérií, nerespektování závazného pravidla nebo závěr, který z provedených důkazů zjevně nevyplývá. Ani tam, kde zákon ponechává ministerstvu prostor pro vlastní uvážení, proto nelze rozhodovat nahodile (Kühn et al., 2022, s. 294–296; Nejvyšší správní soud, č. j. 4 As 75/2006–52).

Projevem libovůle může být také přepjatý formalismus. Ten nastává, když se správní orgán sice drží slov zákona, ale použije je bez ohledu na jejich smysl a dospěje tím k nerozumnému nebo nespravedlivému výsledku (Husseini et al., 2021, s. 137; Ústavní soud, sp. zn. III. ÚS 1336/18). V odškodňovacím řízení může jít například o situaci, kdy ministerstvo kvůli odstranitelné vadě žádosti zabráni jejímu věcnému posouzení, přestože mohlo žadatelku vyzvat k doplnění nebo potřebný údaj samo ověřit.

Se zákazem libovůle souvisí povinnost rozhodnutí srozumitelně odůvodnit. Z odůvodnění musí být patrné, které skutečnosti ministerstvo považovalo za prokázané, jak hodnotilo podstatné důkazy a proč rozhodlo právě daným způsobem (Husseini et al., 2021, s. 1094; Ústavní soud, sp. zn. II. ÚS 2027/17). Zákonost současně vyžaduje předvídatelnost: srovnatelné případy mají být posuzovány srovnatelně. Ministerstvo může svou praxi změnit, takovou změnu však musí vysvětlit a opřít o racionální důvody (Kühn et al., 2022, s. 1359).

Ne každá procesní chyba je proto současně protiústavní. Ústavní intenzity dosahuje zejména postup svévolný, nepředvídatelný, nedostatečně odůvodněný nebo natolik formalistický, že žadatelce fakticky znemožní věcné posouzení nároku. V takovém případě již nejde jen o porušení jednotlivého ustanovení zákona, ale také o zásah do práva domáhat se ochrany stanoveným postupem.

2.1.2 Rozhodování bez zbytečných průtahů

Požadavek projednat věc bez zbytečných průtahů vychází z čl. 38 odst. 2 Listiny. Ačkoli se toto ustanovení nejčastěji spojuje se soudním řízením, vztahuje se také na správní řízení, pokud správní orgán rozhoduje o právech jednotlivce. Kdyby se přiměřenost délky řízení posuzovala až od zahájení soudního přezkumu, průtahy vzniklé před správním orgánem by již nemuselo být možné napravit. Ochrana poskytovaná Listinou by se tím mohla stát pouze teoretickou (Kühn et al., 2022, s. 1509–1510; Wagnerová et al., 2023, s. 880–881).

Samotné překročení zákonné šedesátidenní lhůty však ještě automaticky neznamena porušení Listiny. Je třeba hodnotit celkovou délku řízení, složitost případu, postup ministerstva i význam řízení pro žadatelku. Jinou závažnost má krátké a objektivně vysvětlitelné překročení lhůty a jinou několikaměsíční či několikaletá nečinnost, pro kterou ministerstvo nemá přesvědčivý důvod (Klíma, 2009, s. 1370).

U odškodňování protiprávních sterilizací má čas mimořádný význam. Řada žadatelek je v pokročilém věku a na odškodnění újmy čeká již několik desetiletí. Pokud řízení trvá tak dlouho, že se žadatelka rozhodnutí nebo vyplacení odškodnění nedožije, nejde už jen o nedodržení zákonné lhůty. Průtah zmaří samotný účel nápravy a může zasáhnout do práva na projednání věci bez zbytečných průtahů.

2.1.3 Rovnost

Požadavek rovnosti vychází z čl. 1 Listiny, podle něhož jsou lidé rovní v důstojnosti i v právech, a z čl. 3 odst. 1 Listiny, který zaručuje základní práva bez rozdílu založeného mimo jiné na rase, příslušnosti k etnické menšině, sociálním původu nebo jiném postavení. Pro správní orgán z toho vyplývá především povinnost posuzovat srovnatelné případy srovnatelně. Rozdílný postup je přípustný, pokud pro něj existuje objektivní a rozumný důvod, nesmí však být nahodilý nebo nepřiměřený sledovanému cíli (Ústavní soud, sp. zn. Pl. ÚS 106/20 a Pl. ÚS 15/02; Wagnerová et al., 2023, s. 24–25).

Rovnost neznamena, že ministerstvo musí ve všech případech rozhodnout stejně. Případy se mohou lišit například dostupnými důkazy nebo okolnostmi, za nichž byl souhlas se sterilizací získán. Pokud však ministerstvo jednou chybějící údaj samo ověří nebo žadatelce umožní vadu napravit, zatímco v obdobném případě řízení kvůli stejné vadě zastaví, musí být schopno rozdílný postup věcně vysvětlit. V opačném případě se rozdílný postup dostává do napětí nejen s předvídatelností, ale také s rovností před zákonem.

Zákaz diskriminace se vztahuje i na zdánlivě neutrální pravidla, která ve skutečnosti dopadají zvláště nepříznivě na určitou skupinu. Jde o nepřímou

diskriminaci, k níž může dojít i bez úmyslu kohokoli znevýhodnit (Kühn et al., 2022, s. 350; Husseini et al., 2021, s. 159–162). Pokud například ministerstvo přikládá rozhodující význam zdravotnické dokumentaci, dopadá tento přístup nejtvrději na nejstarší žadatelky, u jejichž zákroků se dokumentace nejčastěji nedochovala. Věk přitom může představovat „jiné postavení“ chráněné čl. 3 odst. 1 Listiny (Ústavní soud, sp. zn. II. ÚS 1609/08).

Takový rozdílný dopad není automaticky protiústavní. Ministerstvo jej však musí umět objektivně odůvodnit a přiměřeně vyvažovat, zejména skutečným připouštěním jiných důkazních prostředků a vlastní aktivitou při zjišťování skutkového stavu. Ústavní problém vzniká tehdy, když zdánlivě stejné pravidlo bez dostatečného důvodu fakticky uzavírá cestu k odškodnění právě těm skupinám, které jsou věkem, etnickým původem nebo sociálním postavením zvláště zranitelné.

2.1.4 Lidská důstojnost

Lidskou důstojnost staví do popředí již čl. 1 odst. 1 Ústavy, podle něhož je Česká republika založena na účtě k právům a svobodám člověka. Článek 1 Listiny stanoví, že lidé jsou svobodní a rovní v důstojnosti i v právech, a čl. 10 odst. 1 každému zaručuje právo na zachování lidské důstojnosti. Důstojnost v ústavněprávním smyslu proto není požadavkem na zdvořilé jednání úředníků, ale jednou ze základních hodnot, které určují způsob výkonu veřejné moci.

Současně je však třeba s pojmem lidské důstojnosti zacházet obezřetně. Jeho obsah je široký a obtížně vymezitelný. Pokud by samotný odkaz na lidskou důstojnost postačoval k prokázání protiústavnosti, mohla by se stát jakýmsi „superprávem“, pod které lze podřadit téměř jakékoli nespravedlivé nebo necitlivé jednání (Kühn et al., 2022, s. 267–272). Filip Horák ji v této souvislosti přirovnává k „žolíku“, jehož vynesení na stůl ukončuje další debatu. Takové použití důstojnosti by však nahrazovalo právní argumentaci předem daným závěrem (Horák, 2017, s. 12–13). Samotný pocit, že postup úřadu byl necitlivý nebo nespravedlivý, proto ještě neprokazuje zásah do lidské důstojnosti v ústavněprávním smyslu.

Přes tyto limity zůstává lidská důstojnost významným interpretačním východiskem pro výkon veřejné moci. Jejím základním obsahem je požadavek respektovat každého člověka jako svébytného nositele práv, nikoli jako pouhý prostředek k dosažení cíle nebo předmět státního rozhodování. Samostatného porušení lidské důstojnosti může postup státu dosáhnout zejména tehdy, pokud vede k ponížení či dehumanizaci člověka nebo popírá jeho postavení jako právního subjektu (Ústavní soud, sp. zn. Pl. ÚS 42/04 a II. ÚS 2268/07; Kühn et al., 2022, s. 263). V ostatních případech důstojnost zpravidla nepůsobí jako samostatné měřítko protiústavnosti, ale doplňuje ostatní ústavní požadavky na výkon veřejné moci.

V odškodňovacím řízení má toto interpretační východisko zvláštní význam. Protiprávní sterilizace již sama představovala závažný zásah do tělesné integrity

a reprodukční autonomie ženy, při němž její vůle často nebyla respektována. Pokud stát při následné nápravě znovu přehlíží její výpověď, redukuje její zkušenost na podpis ve zdravotnické dokumentaci nebo na ni přenáší následky ztráty dokumentace, kterou nemohla ovlivnit, může opakovat základní vzorec původního bezpráví. Význam důstojnosti zde proto spočívá především v tom, že zesiluje ústavní závažnost formalistického rozhodování, nepřiměřeného důkazního břemene a fakticky neúčinného prostředku nápravy. Nejde pouze o to, zda ministerstvo jednalo citlivě, ale zda žadatelku skutečně respektovalo jako nositelku práv, jejichž ochranu měl odškodňovací zákon zajistit.

2.1.5 Právo na informace

Právo na informace je zakotveno v čl. 17 odst. 1 Listiny. Článek 17 odst. 5 navíc ukládá státním orgánům povinnost přiměřeným způsobem poskytovat informace o své činnosti. Podmínky této povinnosti upravuje zákon č. 106/1999 Sb., který musí být vykládán tak, aby výkon práva skutečně umožňoval a nevytvářel mu bez vážného důvodu další překážky (Ústavní soud, sp. zn. I. ÚS 3930/14).

Informace o fungování odškodňovacího mechanismu umožňují kontrolovat nejen zákonnost jednotlivých rozhodnutí, ale také celkovou rychlost, jednotnost a účinnost postupu ministerstva. Tuto kontrolu nevykonávají pouze média, ale také nevládní organizace, odborná veřejnost a jednotlivci. Bez přístupu k základním údajům například nelze zjistit, jak dlouho řízení trvají, z jakých důvodů jsou žádosti zamítány ani zda se rozhodovací praxe postupně mění. Právo na informace je proto důležitou zárukou veřejné kontroly státní moci (Ústavní soud, sp. zn. Pl. ÚS 2/10 a IV. ÚS 1146/16).

Zákon umožňuje požadovat úhradu nákladů za mimořádně rozsáhlé vyhledávání informací (Zákon č. 106/1999 Sb., § 17 odst. 1). Úhrada však musí odpovídat reálně a účelně vynaloženým nákladům, být řádně vysvětlena a nesmí svou výší odrazovat od výkonu práva (Ústavní soud, sp. zn. III. ÚS 3339/20). Zároveň nelze po ministerstvu požadovat, aby vedlo všechny myslitelné statistiky nebo vytvářelo zcela nové informace podle individuálního zadání žadatele (Nejvyšší správní soud, č. j. 1 As 281/2020-42).

Jiná situace nastává, pokud je vysoká úhrada důsledkem nevyhovujícího způsobu evidence vlastní agendy. Po žadateli nelze požadovat zaplacení neúčelných nákladů vytvořených nevhodným postupem povinného subjektu (Nejvyšší správní soud, č. j. 6 As 326/2016-32). Pokud ministerstvo nedokáže bez ručního procházení tisíců spisů zjistit ani základní údaje o svém rozhodování, může tím veřejnou kontrolu fakticky znemožnit. Ústavní intenzity takové omezení dosahuje zejména tehdy, pokud požadovaná úhrada nemá přesvědčivý podklad nebo má ve svých důsledcích odrazující účinek.

2.1.6 Spravedlivé zadostiučinění

Požadavek spravedlivého zadostiučinění zde neznamená samostatné právo na to, aby každá žádost skončila výsledkem, který žadatelka subjektivně považuje za spravedlivý. Vychází z práv porušených samotnou sterilizací, zejména práva na nedotknutelnost osoby podle čl. 7 odst. 1 Listiny a práva na ochranu soukromého a rodinného života podle čl. 10 odst. 2 Listiny. Ochrana těchto práv by byla pouze formální, pokud by při jejich závažném porušení neexistoval skutečně dostupný a účinný prostředek nápravy. Odškodnění je proto určitým pokračováním ochrany práva, z jehož porušení újma vznikla (Ústavní soud, sp. zn. III. ÚS 2253/13 a Pl. ÚS 35/09; Kühn et al., 2022, s. 423–424).

Mezinárodní oporu poskytuje čl. 24 Úmluvy o lidských právech a biomedicíně, který osobě poškozené zdravotním zákrokem zaručuje spravedlivou náhradu za podmínek stanovených zákonem. Konkrétní podobu nápravy může určit vnitrostátní právo, vytvořený prostředek však nesmí existovat pouze na papíře. U historických sterilizací je tento požadavek zvláště významný, protože civilní cesta bývá po uplynutí desetiletí uzavřena v důsledku promlčení. Zvláštní správní mechanismus je proto pro řadu žen jedinou reálnou možností nápravy.

Z požadavku účinné nápravy nevyplývá, že musí být každé žádosti vyhověno. Ministerstvo ji může zamítnout, jestliže ani po řádném zjištění skutkového stavu nejsou splněny zákonné podmínky. Nesmí však zákon vykládat tak, že odškodnění sice formálně nabízí, ale v praxi je téměř nemožné je získat. Ústavní soud v souvislosti s jinými nároky na náhradu vůči státu zdůrazňuje, že jejich uplatnění nesmí být nepřiměřeně ztěžováno, na poškozeného nesmí být přenášeno neúnosné důkazní břemeno a formalismus nesmí popřít samotný účel náhrady (Ústavní soud, sp. zn. II. ÚS 1430/13, II. ÚS 1955/15 a IV. ÚS 2287/18).

Spravedlivé zadostiučinění proto nespočívá pouze ve vyplacení stanovené částky úspěšným žadatelkám. Vyžaduje také řízení, které poskytuje skutečnou možnost věcného posouzení nároku, zohledňuje historickou důkazní nouzi a automaticky nepřenáší následky nedochované dokumentace na ženy, které její vedení ani uchování nemohly ovlivnit. Pokud souběh průtahů, formalismu, pasivity při dokazování a nepředvídatelnosti učiní odškodnění prakticky nedostupným, vzniká riziko, že stát nenaplní svou povinnost zajistit účinnou ochranu práv, jejichž předchozí porušování přijetím odškodňovacího zákona uznal.

Požadavek spravedlivého zadostiučinění má v tomto rámci poněkud odlišné postavení než předchozí požadavky. Zatímco zákonnost, rozhodování bez zbytečných průtahů, rovnost, respekt k lidské důstojnosti a právo na informace vymezují především způsob, jakým má správní orgán vykonávat veřejnou moc, spravedlivé zadostiučinění vychází z ochrany práv porušených samotnou sterilizací a z povinnosti státu zajistit účinnou nápravu jejich porušení. Představuje

proto zastřešující požadavek, jehož naplnění se posuzuje podle fungování odškodňovacího mechanismu jako celku.

Jeho obsah se nutně překrývá s předchozími požadavky, nejde však o metodologickou duplicitu. Totéž pochybení může porušovat konkrétní požadavek kladený na postup ministerstva a současně přispívat k závěru, že poskytnutá náprava nebyla účinná. Nepředvídatelné rozhodování se tak dotýká zákonnosti i rovnosti, formalistické dokazování může zasahovat do zákonnosti a respektu k lidské důstojnosti a průtahy mohou zmařit samotný účel odškodnění. Teprve jejich společný dopad však ukazuje, zda odškodňovací mechanismus poskytoval skutečnou možnost nápravy, nebo zda pro některé žadatelky zůstal pouze formálně dostupný či se stal fakticky nedostupným.

2.2 Aplikace ústavněprávních požadavků na rozhodovací praxi

Po vymezení ústavněprávních požadavků bylo třeba posoudit, zda jim rozhodovací praxe Ministerstva zdravotnictví skutečně odpovídala. Za tímto účelem jsem provedla kvalitativní obsahovou analýzu 150 rozhodnutí ministerstva,¹⁰ rovnoměrně rozdělených na příznávací rozhodnutí, zamítavá rozhodnutí a rozhodnutí o zastavení řízení. Smyslem nebylo vytvořit čistě statistický přehled celé rozhodovací agendy, ale hloubkově zachytit opakující se vzorce rozhodování a vyhodnotit, zda jsou slučitelné s ústavněprávními požadavky.

Vedle toho jsem pro doplnění kontextu analyzovala i 15 výzev k zaplacení úhrady Ministerstva zdravotnictví za poskytnutí informace dle zákona o svobodném přístupu k informacím,¹¹ protože právě způsob poskytování informací o fungování agendy je důležitý pro posouzení celkového fungování veřejné správy.

Je třeba zároveň upozornit na hranice takového výzkumu. Nejde o analýzu veškeré rozhodovací praxe ministerstva, ale o analýzu reprezentativního vzorku dostupných rozhodnutí. Tento limit ale nesnižuje význam zjištění, které ukázalo, že se určité problémy opakují napříč různými typy rozhodnutí, takže je nelze považovat za nahodilé výjimky.

Jádro mých závěrů spočívá v tom, že analyzovaná rozhodovací praxe Ministerstva zdravotnictví vykazovala opakovaná pochybení napříč několika oblastmi, které odpovídají dříve vymezeným ústavněprávním požadavkům. Nešlo tedy jen o dílčí nespokojenost s jednotlivými rozhodnutími, ale o soubor jevů,

10 Anonymizovaná rozhodnutí jsem pro účely analýzy získala od Ligy lidských práv, která mi je poskytla se souhlasem organizace Romea. Ta uhradila požadovanou částku za mimořádně rozsáhlé vyhledání informací poté, co podala Ministerstvu zdravotnictví žádost podle zákona o svobodném přístupu k informacím.

11 Tyto výzvy jsem si vyžádala samostatnou žádostí a ministerstvo mi je poskytlo po úhradě nákladů na jejich vyhledání a anonymizaci.

kteřé dohromady vytvářejí obraz institucionálně nezvládnuté implementace odškodňovacího zákona.

Tyto jevy lze shrnout do tematických oblastí, mezi nimiž se opakovaně objevují průtahy v řízení, nekonzistence v přístupu k vadám žádostí, silná závislost výsledku na existenci zdravotnické dokumentace, nesprávné posuzování informovaného souhlasu a širší problém efektivity veřejné správy.

Průtahy představovaly jeden z nejviditelnějších nedostatků. Zákon stanoví ministerstvu lhůtu 60 dnů pro vydání rozhodnutí,¹² v analyzovaných případech však nebyla ve většině případů dodržena – ze 100 příznávacích a zamítavých rozhodnutí byla lhůta překročena celkem v 63 z nich. V agendě, která se týká převážně starších žen a má napravovat zásah do tělesné integrity a lidské důstojnosti, je čas součástí samotné spravedlnosti. Zvláště závažné byly případy, kdy se žadatelky rozhodnutí vůbec nedožily. Pokud stát vytvoří nápravný mechanismus, ale vede jej tak pomalu, že část oprávněných osob zemře dříve, než je o jejich žádosti rozhodnuto, nejde jen o průtah. Jde o zmaření samotného účelu odškodnění. Jak bylo vysvětleno výše, samotné překročení zákonné lhůty ještě automaticky neznamená porušení Listiny. V analyzovaných případech však řízení bez přesvědčivě vysvětleného důvodu trvalo měsíce, někdy i roky. Bylo tomu tak i tehdy, když ministerstvo po dlouhou dobu nečinilo žádné aktivní kroky směřující k rozhodnutí nebo když byla žádost řádně podána, obsahovala potřebné údaje a rozhodnutí nebránila žádná zřejmá překážka. Vzhledem k věku řady žadatelek přitom existovalo reálné riziko, že se výsledku řízení nedožijí. Průtahy proto v této podobě zasahovaly také do práva na projednání věci bez zbytečných průtahů podle čl. 38 odst. 2 Listiny a některým žadatelkám fakticky odepřely přístup k jedinému dostupnému prostředku nápravy.

Druhým problémem byla nekonzistence v přístupu k vadám žádostí. Jednalo se zejména o neuvedení přesného data sterilizace, ačkoli byl znám alespoň rok zákroku i zdravotnické zařízení, z jehož dokumentace mohlo ministerstvo datum ověřit, nebo o chybějící číslo bankovního účtu, které bylo možné doplnit před vyplacením odškodnění. V některých případech ministerstvo kvůli těmto vadám řízení zastavilo, zatímco v jiných postupovalo aktivněji, potřebný údaj samo ověřilo nebo žadatelku vyzvalo k jeho doplnění. Takový rozdílný přístup k obdobným situacím oslabuje předvídatelnost rozhodování a vytváří nerovnost mezi žadatelkami. V řízení, jehož účelem je náprava historické křivdy, je přitom zvláště problematické, pokud úspěch žádosti závisí nejen na splnění zákonných podmínek, ale i na tom, jak vstřícně či formalisticky ministerstvo v konkrétním případě postupuje. Ústavněprávní problém zde nespočívá v každém odlišném

12 Do této lhůty není započítána doba určená na dodání zdravotnické dokumentace poskytovatelem zdravotních služeb, která podle zákona činí 15 dnů (Zákon č. 297/2021 Sb., §5 odst. 3 a § 7 odst. 2).

procesním kroku, ale v situaci, kdy pro rozdílný postup v obdobných případech chybí rozumné a předvídatelné vysvětlení. Pokud ministerstvo jednou vadu překlene a podruhé kvůli srovnatelné vadě řízení ukončí, aniž rozdíl přesvědčivě odůvodní, dostává se jeho postup do rozporu se zákazem libovůle, požadavkem předvídatelnosti a rovností před zákonem.

Třetí identifikovanou oblastí byla faktická závislost výsledku řízení na existenci zdravotnické dokumentace. Odškodňovací zákon sice umožňuje prokazovat nárok i jinými důkazními prostředky, což odpovídá povaze historických případů, v praxi však ministerstvo přikládalo zdravotnické dokumentaci téměř rozhodující význam. Pokud dokumentace chyběla, šance na přiznání odškodnění výrazně klesala. Tento přístup je problematický právě proto, že žadatelky neměly kontrolu nad tím, zda byla dokumentace po desetiletích uchována, skartována nebo vedena úplně. Důsledky historického institucionálního selhání se tak znovu přenášely na oběti. Jestliže zákon výslovně připouští jiné důkazní prostředky, ale ministerstvo jim v praxi nepřikládá skutečný význam, formalistické dokazování vyprazdňuje účinnost zákonné nápravy. Takový přístup nejtvrději dopadal na nejstarší žadatelky, u jejichž zákroků se dokumentace nejčastěji nedochovala. Ministerstvo tento rozdílný dopad dostatečně neodůvodnilo ani jej nevyvažovalo skutečným využíváním jiných důkazních prostředků a vlastní aktivitou při zjišťování skutkového stavu. V analyzované podobě proto tento postup nejen odporoval smyslu odškodňovacího zákona, ale nepřímou znevýhodňoval nejstarší žadatelky a zasahoval také do ústavního požadavku rovnosti.

Posledním dvěma problematikám jsem se rozhodla věnovat podrobněji v následujících dvou podkapitolách. Problematika informovaného souhlasu totiž nejvýrazněji ukázala, jak formalisticky a místy až nedůstojně ministerstvo k samotným žadatelkám přistupovalo. Posledním zjištěním pak byl širší závěr celé analýzy, a to neefektivní fungování veřejné správy při vedení celé odškodňovací agendy.

Všechny popsané oblasti je třeba hodnotit také ve vzájemném souběhu. Průtahy, nepředvídatelnost, formalistický přístup a přenášení důsledků historické důkazní nouze na samotné žadatelky nezasahovaly pouze do jednotlivých ústavněprávních požadavků, ale oslabovaly také celkovou účinnost odškodňovacího mechanismu. V analyzovaných případech tyto překážky znemožňovaly věcné posouzení žádostí nebo způsobovaly, že se žadatelky nápravy fakticky nemohly domoci. Nešlo proto pouze o nedokonalé provedení zákona. Souběh uvedených pochybení vyprázdnil účinnost prostředku nápravy, který stát vytvořil k ochraně práv podle čl. 7 odst. 1 a čl. 10 odst. 2 Listiny, a vedl tak také k porušení požadavku spravedlivého zadostiučinění vymezeného v předchozí kapitole.

2.2.1 Ministerstvo zdravotnictví redukuje informovaný souhlas na existenci podpisu

Rozhodovací praxe Ministerstva zdravotnictví vykazuje zásadní nedostatky zejména v přístupu ke svobodnému a informovanému souhlasu. Právě tato otázka je přitom pro odškodnění protiprávních sterilizací klíčová. Podstatou mnoha těchto zásahů nebylo pouze to, že sterilizace proběhla bez splnění některé formální podmínky, ale především to, že žena nebyla skutečně svobodně a srozumitelně poučena o povaze zákroku, jeho trvalosti, rizicích a alternativách.

V zamítavých rozhodnutích se však ministerstvo často spokojilo s tím, že ve zdravotnické dokumentaci existoval podpis žadatelky na žádosti nebo souhlasu. Z toho dovozovalo, že souhlas byl udělen, aniž by se dostatečně zabývalo jeho obsahem, okolnostmi a skutečnou dobrovolností. Tento přístup je problematický zejména v případech, kdy k podpisu došlo v průběhu porodu, krátce před císařským řezem nebo v jiné situaci, která sama o sobě vyvolává pochybnosti o reálné možnosti svobodného rozhodnutí.¹³

Mimořádně výmluvný je případ, v němž žadatelka uvedla, že při přijetí do nemocnice v časných ranních hodinách a v silných porodních bolestech podepsala dokument společně se souhlasem s císařským řezem v domnění, že podepisuje pouze souhlas s tímto výkonem. Podle jejího tvrzení ji zdravotnický personál nijak neupozornil, že součástí předložených dokumentů je i souhlas se sterilizací. Ministerstvo její námitku odmítlo s odkazem na zásadu *vigilantibus iura scripta sunt*, tedy že právo přeje bdělým, a uvedlo, že je na každém, zda si dokumenty právního významu důkladně přečte a zjistí, k čemu uděluje souhlas.

Taková argumentace je v tomto kontextu mimořádně problematická. Zásada právo patří bdělým může mít své místo například při posuzování zmeškání lhůty pro podání žaloby. Nelze ji však mechanicky použít tam, kde jde o souhlas s nevratným zásahem do tělesné integrity, navíc udělený v situaci porodních bolestí a závislosti pacientky na zdravotnickém personálu. Vyšší ochrana souhlasu ve zdravotnictví existuje právě proto, že pacientka není v rovnocenném postavení vůči lékaři a bez srozumitelného poučení nemůže kvalifikovaně posoudit povahu a důsledky výkonu.

13 Ve 38 z 50 analyzovaných zamítavých rozhodnutí písemný souhlas buď zcela chyběl, nebo byl podepsán v průběhu porodu či interrupce. V 5 případech žadatelky uváděly nátlak ze strany zdravotnického personálu nebo sociálních pracovníků, ministerstvo však tato tvrzení odmítlo s odkazem na absenci odpovídajících záznamů ve zdravotnické dokumentaci. Naopak samotné existenci podpisu ministerstvo opakovaně přikládalo zásadní význam. V příznávacích rozhodnutích přitom chybějící souhlas nikdy nebyl jediným důvodem přiznání odškodnění, ačkoli ve 36 z 50 analyzovaných případů souhlas rovněž absentoval. Ministerstvo se otázkou informovanosti a dobrovolnosti souhlasu podrobněji zabývalo zpravidla až tehdy, pokud existovala i jiná zjevná vada, například absence rozhodnutí sterilizační komise nebo chybějící žádost o sterilizaci.

Problém tedy nespočívá jen v tom, že ministerstvo přikládalo podpisu nepřiměřený význam. Ještě závažnější je samotný přístup k žadatelce, které bylo zamlčeno, že podepisuje také souhlas se sterilizací, a která tak nebyla pravdivě informována o podstatě zákroku představujícího nevratný zásah do její tělesné integrity a reprodukční autonomie. Ministerstvo jí následně fakticky sdělilo, že si za vzniklou situaci nese odpovědnost sama, protože si předložený formulář dostatečně nepřečetla. Jako by podstatou problému nebylo selhání zdravotnického personálu a absence skutečně informovaného souhlasu, ale nedostatečná obezřetnost ženy v okamžiku porodu. Takový přístup nejen mívá smysl odškodňovacího zákona, ale je také v rozporu s dříve vymezeným požadavkem respektu k lidské důstojnosti.

Tímto postupem ministerstvo žadatelku znovu redukuje na pouhý objekt svého rozhodování: její podpis považuje za rozhodující potvrzení, že zdravotnické zařízení postupovalo správně, místo aby ji respektovalo jako nositelku práva svobodně rozhodovat o vlastní tělesné integritě. Ústavněprávní problém nespočívá pouze v tom, že ministerstvo jejímu tvrzení neuvěřilo, ale především v tom, že je odmítlo bez skutečného posouzení okolností udělení souhlasu a následky možného selhání zdravotnického personálu přeneslo zpět na žadatelku.

Analýza rozhodnutí navíc ukazuje, že ministerstvo často vycházelo z údajů ve zdravotnické dokumentaci jako z téměř nezpochybnitelného záznamu. Pokud bylo v dokumentaci uvedeno, že poučení proběhlo, považovalo to zpravidla za dostačující. Jenže právě u protiprávních sterilizací je třeba počítat s tím, že dokumentace nemusí věrně zachycovat realitu. Záznam o poučení ještě neznamená, že pacientka skutečně dostala srozumitelné informace, měla čas je zvážit a mohla výkon odmítnout.

Zvlášť znepokojivé je, že v některých případech ministerstvo dostatečně nepracovalo ani s údaji, které ze zdravotnické dokumentace vyplývaly. Pokud byla pacientka přijata do nemocnice již s porodními bolestmi a sterilizace proběhla bezprostředně po porodu, bylo namísto zkoumat, zda vůbec mohl proběhnout řádný proces žádosti, poučení, jednání komise a udělení souhlasu. Ministerstvo se však často spokojilo s formálním závěrem, že dokumenty existují, aniž by ověřilo, zda jejich obsah odpovídal skutečnému průběhu událostí.

Tento formalismus je v rozporu s účelem odškodňovacího zákona. Ten neměl pouze znovu zkontrolovat, zda byly splněny tehdejší formální podmínky. Měl napravit situace, kdy sterilizace proběhla za okolností, které vylučovaly nebo vážně narušovaly svobodný a informovaný souhlas. Materiální stránka souhlasu je proto rozhodující. Nestačí vědět, že žena něco podepsala. Je třeba se ptát, co podepsala, kdy to podepsala, zda tomu rozuměla, zda měla možnost odmítnout a zda nebyla vystavena nátlaku. Pokud stát uznal, že v minulosti selhal mimo jiné tím, že nedokázal zajistit skutečně svobodný a informovaný souhlas, nemůže při odškodňování vycházet z téže logiky, která k těmto selháním přispěla. Takový přístup je nejen formalistický, ale může vyprázdnit účinnost odškodňovacího

mechanismu a zopakovat přehlížení vůle ženy, které stálo již u původního zásahu.

2.2.2 Neefektivita veřejné správy jako samostatný závěr, nikoli jen kulisa ostatních chyb

Samostatnou rovinu zjištění představovala širší neefektivita veřejné správy při vedení odškodňovací agendy. Ta se neprojevovala pouze v průtazích nebo v jednotlivých vadných rozhodnutích, ale také ve způsobu, jakým ministerstvo agendu evidovalo, vyhodnocovalo a zpřístupňovalo veřejné kontrole.

Z odpovědí na žádosti o informace vyplynulo, že ministerstvo vedlo pouze omezenou a nesystematickou evidenci. Evidovalo sice podané žádosti podle spisových čísel a údajně i jména a příjmení žadatelky, zároveň však nevedlo přehled o datu podání žádosti, datu vyřízení ani o tom, zda byla překročena zákonná lhůta pro rozhodnutí. Jinými slovy, ministerstvo nemělo snadno dostupný přehled o tom, zda samo dodržuje jednu ze základních povinností, které mu odškodňovací zákon ukládá, tedy 60 denní lhůtu pro vyřízení žádosti.

Pokud orgán rozhodující o tisících žádostích neví, jak dlouho jednotlivá řízení trvají, kolik řízení je po lhůtě a v jakém stavu se nacházejí, jen obtížně může průtahům předcházet. O to závažnější je, že z analyzovaných rozhodnutí nevyplývalo ani to, že by ministerstvo rozhodovalo důsledně podle pořadí podání žádostí. Agenda tak působila nejen pomalu, ale i organizačně nepřehledně.

Skutečnost, že ministerstvo systematicky nesledovalo ani údaje nezbytné pro kontrolu délky jednotlivých řízení, svědčí o institucionální lhostejnosti k ústavnímu požadavku rozhodovat bez zbytečných průtahů podle čl. 38 odst. 2 Listiny. Ministerstvo totiž nevytvořilo ani základní předpoklady pro to, aby mohlo průtahy včas rozpoznat a účinně jim předcházet.

Podobné nedostatky se objevily i u rozkladových a soudních řízení. Ministerstvo si sice vedlo evidenci počtu podaných rozkladů a spisových značek soudních případů, nevedlo však systematický přehled o jejich stavu, výsledku ani o tom, kolik řízení dosud nebylo vyřízeno. Nemělo rovněž přehled o tom, v kolika případech soud rozhodnutí ministerstva zrušil a vrátil věc k novému projednání, ani jak tato navrácená řízení následně dopadla. Přitom ještě v roce 2023 bylo ministerstvo schopno poskytnout statistiku výsledků rozkladů za první rok účinnosti zákona, což naznačuje, že taková evidence alespoň dočasně existovala. Není proto zřejmé, proč ji následně přestalo vést. Absence těchto údajů zároveň zpochybňuje schopnost ministerstva systematicky reagovat na pochybení vytykaná soudy. Pokud totiž správní orgán nesleduje, v jakých typech případů soudy jeho rozhodnutí ruší, jen obtížně se může v obdobných případech v budoucnu poučit.

Nesystematičnost evidence se promítala i do poskytování informací veřejnosti. U některých dotazů ministerstvo uvádělo, že by muselo ručně procházet stovky

nebo tisíce spisů, aby poskytlo základní údaje o fungování odškodňovacího mechanismu. Například při dotazu, kolikrát byla v jednotlivých měsících vyplacena částka 300 000 Kč, ministerstvo uvedlo, že by pověřený zaměstnanec musel ručně projít všech 799 záznamů a následně je manuálně roztřídit, což by podle něj zabralo přibližně 53 hodin. Přitom většina běžných bankovních či evidenčních systémů umožňuje filtrování plateb podle částky a období automaticky.

Obdobně ministerstvo tvrdilo, že ověření jedné duplicitní osoby při zjišťování celkového počtu žadatelek trvá přibližně pět minut. Takové tvrzení působí překvapivě zejména proto, že ministerstvo samo uvedlo, že evidenci jmen žadatelek vede. V běžných elektronických evidencích přitom lze duplicity identifikovat automatizovaně pomocí základních filtrovacích funkcí. O to paradoxněji působí, že v některých rozhodnutích ministerstvo samo uvádělo, že mu je „z úřední činnosti“ známo, že konkrétní žadatelka podala totožnou žádost opakovaně. Není proto zřejmé, na základě jakého systému tyto informace zjišťovalo, pokud zároveň tvrdilo, že obdobná evidence fakticky neexistuje nebo je mimořádně časově náročná.

Nedostatky v evidenci přitom neměly dopad pouze na vnitřní fungování ministerstva. Promítaly se přímo do možnosti veřejnosti získat informace o průběhu odškodňování. Protože ministerstvo nebylo schopno základní údaje jednoduše vyhledat a souhrnně vyhodnotit, přenášelo náklady ručního procházení spisů na žadatele o informace. V jednom z analyzovaných případů dosáhla požadovaná úhrada částky 237 125 Kč. Takto vysoká částka má nepochybně odrazující účinek a pro většinu jednotlivců i nevládních organizací představuje faktickou překážku přístupu k požadovaným údajům. Pokud navíc vznikla proto, že ministerstvo systematicky neevidovalo základní informace potřebné k řízení a kontrole vlastní agendy, nešlo pouze o technický či organizační nedostatek. V analyzované podobě tak postup ministerstva zasahoval do podstaty práva na informace podle čl. 17 Listiny, protože veřejnou kontrolu fungování odškodňovacího mechanismu podmiňoval úhradou, která ji mohla prakticky znemožnit.

Je samozřejmě třeba uznat, že agenda byla pro ministerstvo rozsáhlá, citlivá a personálně náročná. Některé žádosti o informace mohly být opakované, rozsáhlé nebo zatěžující. To však nevysvětluje, proč ministerstvo nevedlo základní elektronickou evidenci údajů, které by mělo mít z povahy své činnosti k dispozici. Právě jednoduchý a přehledný systém evidence by mohl snížit administrativní zátěž, omezit průtahy a zvýšit předvídatelnost rozhodování.

Důvod může částečně spočívat i v tom, že Ministerstvo financí od účinnosti zákona neposkytlo Ministerstvu zdravotnictví žádnou zvláštní alokaci prostředků na tuto agendu a ministerstvo bylo nuceno hradit výdaje spojené s odškodňováním z nespotřebovaných výdajů. Teprve v roce 2025 vláda schválila navýšení rozpočtu o dalších 200 milionů Kč určených na odškodnění (Česká televize, 2025). Nedostatečná institucionální a finanční podpora tak mohla přispět ke zdrženlivému

a neefektivnímu fungování celé odškodňovací agendy, které se následně promítalo i do samotného vyřizování žádostí.

Neefektivita veřejné správy zde proto není jen kulisou ostatních pochybení. Je jejich zdrojem. Pokud stát přijme zákon s výrazným lidskoprávním významem, ale nepřipraví odpovídající institucionální a organizační rámec, přenáší důsledky své nepřipravenosti na žadatelky. Ty pak nenesou pouze důkazní břemeno vlastního příběhu, ale i náklady nefunkčního systému.

Právě v tom spočívá širší poučení z odškodňování protiprávních sterilizací. Nestačí přijmout zákon a deklarovat vůli napravit minulé bezpráví. Pokud stát nezajistí, aby byl zákon uplatňován rychle, jednotně, transparentně a důstojně, může se nápravný mechanismus stát dalším zdrojem újmy. A to je u agendy, jejímž smyslem je obnova důvěry a uznání dřívějšího selhání státu, mimořádně závažné.

3 Konfrontace s dalšími daty

Výsledky tohoto výzkumu není vhodné číst jako izolovanou interpretaci jednoho vzorku rozhodnutí. V klíčových bodech se totiž překrývají s dalšími dostupnými zdroji, zejména s dosud nejucelenější analýzou Ligy lidských práv (Liga lidských práv, 2024).

Nejvýraznější shoda se týká role zdravotnické dokumentace. Analýza Ligy lidských práv potvrzuje, že dostupnost dokumentace v praxi zásadně ovlivňuje úspěšnost žádostí, přestože zákon formálně připouští i jiné důkazní prostředky. V jejích datech je zároveň patrné, že bez dokumentace byla žádost úspěšná jen zcela výjimečně (Liga lidských práv, 2024, s. 10).

Důležitá je i časová souvislost. Liga lidských práv ukazuje, že nejstarší případy mají výrazně nižší úspěšnost, a u nejstaršího období se objevují i situace, kdy byly všechny žádosti zamítnuty (Liga lidských práv, 2024, s. 8–9). Tento vzorec dobře vysvětluje, proč může určité důkazní a procesní nastavení dopadat tvrději na starší žadatelky.

Analýza Ligy lidských práv zároveň ukazuje, že výsledek řízení může výrazně záviset i na konkrétním zdravotnickém zařízení, mimo jiné právě kvůli zacházení s dokumentací (Liga lidských práv, 2024, s. 10). A v omezeném rozsahu potvrzuje také problém průtahů, když vyřízení řízení včetně opravných prostředků a navazujících kroků může trvat velmi dlouho (Liga lidských práv, 2024, s. 11).

Shodné závěry posiluje i zkušenost z praxe popsaná Sandrou Paškovou (Pašková, 2025, s. 223–244), která upozorňuje na formalistický přístup k dokazování a na nepřiměřené důkazní břemeno kladené na žadatelky, a zároveň na institucionální nepřipravenost ministerstva, jež se promítá do překračování lhůt i do problematické komunikace. Podobně veřejný ochránce práv opakovaně konstatuje systémová pochybení, zejména průtahy, nedostatečné poučování

o možnosti používat i jiné důkazy než dokumentaci, nevstřícnou komunikaci a nedůsledné respektování právních závěrů správních soudů (Veřejný ochránce práv, 2023a, 2023b, orientačně s. 6 a 2024, orientačně s. 4).

Do této mozaiky navíc nově přibývá i další analýza Ligy lidských práv zaměřená na postup ministerstva při poskytování informací podle zákona č. 106/1999 Sb. v agendě protiprávních sterilizací (Liga lidských práv, 2025a).¹⁴ Ta ukazuje, že problémy nejsou jen v jednotlivých rozhodnutích, ale také v samotné infrastruktuře veřejné správy, tedy v evidenci, transparentnosti a schopnosti poskytovat základní data o fungování celé agendy. Analýza popisuje praxi, kdy ministerstvo opakovaně tvrdí, že samostatnou evidenci nevede, a odkazuje na nutnost ručního otevírání tisíců spisů. To následně vede k požadavkům na úhrady v řádech desetitisíců až statisíců korun za vyhledání informací a fakticky tak komplikuje veřejnou kontrolu nad fungováním odškodňovacího mechanismu.

Je-li požadavek na vysokou úhradu důsledkem toho, že ministerstvo nezachycuje ani základní údaje potřebné pro řízení a jeho kontrolu, je nutné zkoumat nejen soulad se zákonem č. 106/1999 Sb., ale i to, zda takový postup nemá odrazující účinek a nezasahuje do podstaty práva na informace podle čl. 17 Listiny.

4 Poučilo se Ministerstvo zdravotnictví ze svých chyb?

Má analýza zachycuje období, v němž se výrazně projeví slabiny institucionální připravenosti Ministerstva zdravotnictví na novou a mimořádně citlivou agendu nápravy zásahů do základních práv. Pozdější vývoj přitom není argumentem proti závěrům této analýzy. Naopak umožňuje ověřit, zda se zjištěná pochybení postupně napravovala.

Ženy se přece jen dočkaly určitého zastání v podobě soudního přezkumu. Nejvyšší správní soud sehrál klíčovou roli především ve třech směrech.

Zprvče korigoval přístup ministerstva v případech, kdy se zdravotnická dokumentace nedochovala nebo byla skartována. Už v jednom z prvních klíčových rozsudků zdůraznil, že aby bylo dosaženo účelu odškodňovacího zákona, musí správní orgány samy činit kroky k objasnění věci a že absence dokumentace nemůže automaticky vést k neúspěchu žadatelky (Nejvyšší správní soud, č. j. 9 As 61/2023-65). Stejnou linii potvrdil i později, když vytkl ministerstvu, že po zjištění skartace prakticky rezignovalo na materiální zjištění skutkového stavu a nedostatečně pracovalo s dalšími dostupnými důkazy (Nejvyšší správní soud, č. j. 3 As 223/2024-36).

¹⁴ Tato analýza byla zveřejněna až po dokončení výzkumu, z něhož vychází tento článek, a po publikaci mé diplomové práce. Nebyla proto východiskem provedeného výzkumu, ale představuje následně nezávislé potvrzení jeho zjištění.

Zadruhé soud důsledně rozvinul materiální pojetí informovaného souhlasu. Konstatoval, že absence samostatného a dostatečného písemného poučení o povaze a trvalosti zákroku představuje zásadní problém a že pouhý podpis nelze bez dalšího ztotožnit s informovaným souhlasem (Nejvyšší správní soud, č. j. 22 As 89/2025-44 a č. j. 9 As 137/2025-41).

Zatřetí soud opakovaně připomněl, že odškodňovací řízení nemá být testem procesní zdatnosti žadatelek. V některých případech zrušil rozhodnutí právě proto, že ministerstvo nesplnilo poučovací povinnost, nepřezkoumalo všechny relevantní okolnosti nebo se příliš rychle spokojilo s formálním závěrem o neunesení důkazního břemene (Nejvyšší správní soud, č. j. 4 As 290/2022-42 a č. j. 2 As 114/2024-38).

V tomto smyslu soudní moc nepřepsala zákon, ale připomněla jeho smysl. Český právní řád tak alespoň na úrovni soudní kontroly ukázal, že ženy nejsou ponechány bez institucionální ochrany.

V určitou chvíli to skutečně začalo vypadat, že se situace obrací k lepšímu. V dubnu 2025 veřejný ochránce práv uvedl, že se podařilo dosáhnout dohody s Ministerstvem zdravotnictví a že ministerstvo začalo ženy postupně informovat o stavu dosud nevyřízených žádostí a přehodnocovat některé dříve zamítnuté případy (Veřejný ochránce práv, 2025). Také Liga lidských práv poukazovala na to, že přibývá případů, kdy je odškodnění přiznáno i původně neúspěšným žadatelkám (Liga lidských práv, 2025c).

K tomuto dojmu přispíval i vývoj u správních soudů. Žadatelky byly v kasačním řízení převážně úspěšné a Nejvyšší správní soud opakovaně rušil rozhodnutí ministerstva a vracel věci k novému posouzení.

Za pozitivní krok lze považovat také prodloužení lhůty pro podání žádostí. Původní tříletá lhůta do 1. ledna 2025 se ukázala jako nedostatečná, mimo jiné proto, že klíčové otázky aplikace zákona byly sjednoceny až v závěru jejího běhu. Novela provedená zákonem č. 289/2025 Sb. proto prodloužila lhůtu do 1. ledna 2027 a umožnila znovu podat žádost i v případech, kdy byl nárok dříve zamítnut nebo bylo řízení zastaveno. I tento krok lze chápat jako reakci na problémy prvních let aplikace zákona.

Současná judikatura však zároveň ukazuje, že potíže zcela nezmizely. Nejvyšší správní soud a Městský soud v Praze i u rozhodnutí Ministerstva zdravotnictví vydaných v roce 2025 konstatují obdobné typy pochybení (Nejvyšší správní soud, č. j. 9 As 137/2025-41, Městský soud v Praze, č. j. 11 Ad 12/2025-35 a č. j. 15 Ad 2/2025-26).

Současná debata z roku 2026 ukazuje, že spory o způsob rozhodování neskončily. Na kulatém stole a následné tiskové konferenci věnované odškodňování protiprávních sterilizací upozorňovali zástupci Kanceláře veřejného ochránce práv, vládní zmocněnkyně pro záležitosti romské menšiny Lucie Fuková i zástupkyně neziskových organizací na přetrvávající průtahy a problematické

hodnocení důkazů. Podle jejich vyjádření čekají stovky žen na rozhodnutí měsíce, některé i déle než dva roky, přestože zákon počítá s výrazně kratší lhůtou (Romea, 2026).

Ministerstvo zdravotnictví tato tvrzení relativizuje. Náměstek ministra Ladislav Švec uvedl, že původně se předpokládalo přibližně čtyři sta žadatelek, zatímco nyní již bylo odškodnění vyplaceno téměř 1 200 ženám, a že situace tedy není tak hrozná, jak by se mohlo zdát. Podle něj vyřizování žádostí často komplikuje nedostatek důkazů, zejména absence zdravotnické dokumentace po uplynutí mnoha let. Právnička Ligy lidských práv Sandra Pašková však hovoří o přetrvávajícím formalismu a rezistenci k judikatuře správních soudů a zdůrazňuje, že by se měla změnit optika rozhodování tak, aby se hledaly důvody k přiznání, nikoli k nepřiznání odškodnění (Romea, 2026).

Současný vývoj proto spíše svědčí o tom, že ministerská praxe zůstává ve vleku dřívějších problémů. Navzdory opakovaným zásahům správních soudů a jasně formulovaným vodítkům pro aplikaci odškodňovacího zákona se obdobné typy pochybení objevují i nadále. Z pohledu ochrany základních práv tak zatím nelze hovořit o skutečném poučení z dřívějších pochybení. Spíše se zdá, že se stále opakují stejné chyby, jejichž korekci následně přebírají správní soudy.

5 Napravil tedy stát křivdy minulosti?

Analýza rozhodovací praxe Ministerstva zdravotnictví ukázala, že Česká republika křivdy minulosti nenapravila. V některých případech je ženám svým postupem naopak ještě prohloubila. Přijetí odškodňovacího zákona sice představovalo důležitý krok a oficiální uznání odpovědnosti státu za protiprávní sterilizace, samotné vytvoření odškodňovacího mechanismu však nestačilo. Náprava totiž nespočívá jen v existenci zákona, ale především ve způsobu jeho uplatňování v konkrétních případech.

Analyzovaná rozhodovací praxe byla zatížena průtahy, formalismem, nepředvídatelností i výraznou závislostí výsledku řízení na dochované zdravotnické dokumentaci. Ministerstvo zdravotnictví v řadě případů přistupovalo k odškodňování spíše jako k běžné správní agendě než jako k mechanismu nápravy závažných zásahů do základních práv. Právě v tom se nejvýrazněji projevil rozpor mezi deklarovaným účelem zákona a jeho praktickou realizací.

Z ústavněprávního hlediska přitom nešlo pouze o porušování jednotlivých ustanovení zákona nebo o nedostatky v kvalitě veřejné správy. Opakované a neodůvodněné průtahy, svévolný a nepředvídatelný přístup k vadám žádostí, faktická závislost výsledku na dochované zdravotnické dokumentaci, formalistické posuzování informovaného souhlasu i omezování přístupu k informacím dosahovaly v analyzované podobě protiústavní intenzity. Zasahovaly totiž do práva na projednání věci bez zbytečných průtahů, zákazu libovůle a požadavku

předvídatelnosti, rovnosti mezi žadatelkami, respektu k jejich lidské důstojnosti a práva veřejnosti na informace. Jejich společným důsledkem bylo, že zákonem vytvořený prostředek nápravy nebyl pro část žadatelek skutečně dostupný a účinný, čímž nebyl naplněn ani požadavek spravedlivého zadostiučinění.

Výzkum současně ukázal, že problém nespočíval pouze v jednotlivých vadných rozhodnutích, ale i v širší institucionální nepřipravenosti státu na vedení této agendy. Česká republika přijala zákon s výrazným lidskoprávním významem, aniž by současně vytvořila dostatečně funkční institucionální a procesní rámec pro jeho realizaci. Nedostatečné personální, organizační i procesní zajištění se následně promítalo do samotného postavení žadatelek, které často nesly důsledky nefunkčního systému místo toho, aby jim stát poskytl důstojnou a předvídatelnou formu nápravy.¹⁵

Významný korektiv představovaly zásahy správních soudů, veřejného ochránce práv i tlak odborné a občanské veřejnosti. Právě správní soudy opakovaně připomínaly, že smyslem odškodňovacího zákona nemá být formalistické posuzování archivních záznamů a podpisů, ale skutečná snaha napravit zásahy do tělesné integrity, lidské důstojnosti a reprodukční autonomie žen.

Přesto však nelze přehlédnout, že část žen se spravedlivého zadostiučinění nedočkala vůbec nebo až po dlouhých letech soudních sporů. Některé zemřely ještě před skončením řízení. I to je součástí výsledku, který po sobě český odškodňovací mechanismus zatím zanechal. Stát sice prostředek nápravy formálně vytvořil, ale některým ženám jej svým postupem prakticky odepřel.

Stát však stále má možnost ukázat, že odškodňovací zákon nebyl jen symbolickým gestem. Ne přijetím další deklarace, ale způsobem, jakým bude k žadatelkám přistupovat v dalších řízeních. Právě tam se definitivně ukáže, zda se Česká republika dokáže postavit čelem nejen ke své minulosti, ale i k odpovědnosti za to, jak napravuje její následky dnes.

15 Nejde přitom o problém, který by byl právní vědě neznámý. Právě naopak, odborná literatura dlouhodobě upozorňuje na tzv. implementation gap, tedy mezeru mezi přijetím právní či politické normy a jejím skutečným fungováním v praxi, která může vést k selhávání veřejných politik při jejich realizaci (Hudson et al., 2019).

Prameny

Nález Ústavního soudu ze dne 21. 1. 2003, sp. zn. Pl. ÚS 15/02.
Nález Ústavního soudu ze dne 6. 6. 2006, sp. zn. Pl. ÚS 42/04.
Nález Ústavního soudu ze dne 29. 2. 2008, sp. zn. II. ÚS 2268/07.
Nález Ústavního soudu ze dne 30. 4. 2009, sp. zn. II. ÚS 1609/08.
Nález Ústavního soudu ze dne 30. 3. 2010, sp. zn. Pl. ÚS 2/10.
Nález Ústavního soudu ze dne 6. 12. 2011, sp. zn. Pl. ÚS 35/09.
Nález Ústavního soudu ze dne 9. 1. 2014, sp. zn. III. ÚS 2253/13.
Nález Ústavního soudu ze dne 24. 7. 2014, sp. zn. II. ÚS 1430/13.
Nález Ústavního soudu ze dne 16. 6. 2015, sp. zn. I. ÚS 3930/14.
Nález Ústavního soudu ze dne 8. 12. 2015, sp. zn. II. ÚS 1955/15.
Nález Ústavního soudu ze dne 20. 6. 2017, sp. zn. IV. ÚS 1146/16.
Nález Ústavního soudu ze dne 7. 8. 2017, sp. zn. II. ÚS 2027/17.
Nález Ústavního soudu ze dne 8. 1. 2019, sp. zn. III. ÚS 1336/18.
Nález Ústavního soudu ze dne 30. 7. 2019, sp. zn. Pl. ÚS 32/18.
Nález Ústavního soudu ze dne 8. 10. 2019, sp. zn. IV. ÚS 2287/18.
Nález Ústavního soudu ze dne 16. 2. 2021, sp. zn. Pl. ÚS 106/20.
Nález Ústavního soudu ze dne 1. 7. 2021, sp. zn. III. ÚS 3339/20.
Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 27. 11. 2025, č. j. 15 Ad 2/2025-26.
Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 16. 12. 2025, č. j. 11 Ad 12/2025-35.
Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 28. 2. 2007, č. j. 4 As 75/2006-52.
Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 21. 7. 2017, č. j. 6 As 326/2016-32.
Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 5. 2. 2021, č. j. 1 As 281/2020-42.
Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 15. 11. 2022, č. j. 4 As 290/2022-42.
Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 4. 7. 2024, č. j. 9 As 61/2023-65.
Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 31. 1. 2025, č. j. 2 As 114/2024-38.
Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 21. 8. 2025, č. j. 22 As 89/2025-44.
Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 10. 10. 2025, č. j. 10 As 51/2025-29.
Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 11. 11. 2025, č. j. 3 As 223/2024-36.
Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 3. 12. 2025, č. j. 9 As 137/2025-41.

Literatura

- Autorky klubu Paramisara (2025). *Podvázané mašličkami: Povídky o romských obětech nucené sterilizace*. Slovo 21.
- Český rozhlas. (2026, 25. února). *Ministerstvo dostalo 2639 žádostí o odškodnění za sterilizace, kladně vyřídilo přes 1100*.
<https://cesky.radio.cz/ministerstvo-dostalo-2639-zadosti-o-odskodneni-za-sterilizace-kladne-vyridilo-8878861>
- Česká televize. (2025, 28. května). *Na odškodnění za nezákonné sterilizace půjde dalších 200 milionů, schválila vláda*.
<https://ct24.ceskatelevize.cz/clanek/domaci/na-odskodneni-za-nezakonne-sterilizace-pujde-dalsich-200-milionu-schvalila-vlada-361453>
- Glaser, B. G. (1992). *Basics of grounded theory analysis: Emergence vs. forcing*. Sociology Press.
- Horák, F. (2017). *Lidská důstojnost v ústavním právu: legitimní argument nebo axiom?* Jurisprudence, 4/2017.
<https://www.jurisprudence.cz/cz/casopis/lidska-dustojnost-v-ustavnim-pravu-legitimni-argument-nebo-axiom.m-255.html>
- Hudson, B., Hunter, D. a Peckham, S. (2019). Policy failure and the policy-implementation gap: can policy support programs help? *Policy Design and Practice*, 2(1), 1–14. <https://doi.org/10.1080/25741292.2018.1540378>
- Husseiní, F., Bartoň, M., Kokeš, M., Kopa, M., Camrda, J., Hejč, D., Hlouch, L., Matouš, M., Moravec, O., Nechvátalová, L., Novák, J., Pekařová, L., Rigel, F., Tomoszek, M., Tomoszková, V., Vomáčka, V. a Výborný, Š. (2021). *Listina základních práv a svobod. Komentář*. C. H. Beck.
- Klíma, K. (2009). *Komentář k Ústavě a Listině*. 2. vydání. Aleš Čeněk.
- Kühn, Z., Kratochvíl, J., Kmec, J., Kosař, D., Antoš, M., Askari, D., Bahýľová, L., Benák, J., Blažková, K., Blisa, A., Červínek, Z., Dienstbier, J., Horák, F., Kindlová, M., Majerčík, L., Matiaško, M., Vikarská, Z., Vyhnánek, L. a Zbírál, R. (2022). *Listina základních práv a svobod. Velký komentář*. Leges.
- Liga lidských práv. (2024). *Cesta k odškodnění: Jak Ministerstvo zdravotnictví rozhoduje o nárocích sterilizovaných žen. Analýza rozhodovací praxe*.
https://llp.cz/wp-content/uploads/Analýza-rozhodovaci-praxe-v-odskodneni-nedobrovolnych-sterilizaci_LL.pdf
- Liga lidských práv. (2025a). *Analýza: Ministerstvo zdravotnictví a zákon 106/1999 Sb., ve věcech protiprávních sterilizací*.
<https://llp.cz/wp-content/uploads/Analýza-Ministerstvo-zdravotnictvi-a-zakon-1061999-Sb.-ve-vecich-protipravnych-sterilizaci-1.pdf>
- Liga lidských práv. (2025b). *Další úspěšný případ v řízení o odškodnění za protiprávní sterilizaci*.
<https://llp.cz/blog/dalsi-uspesny-pripad-v-rizeni-o-odskodneni-za-protipravni-sterilizaci/>

- Liga lidských práv. (2025c). *Stát uznává chyby: přibývá odškodnění za nezákonné sterilizace*.
<https://llp.cz/blog/stat-uznava-chyby-pribyva-odskodneni-za-nezakonne-sterilizace/>
- Pašková, S. (2025). Odškodnění nuceně sterilizovaných žen – vítězství s hořkým koncem. In Šimáčková, K., Havelková, B. a Špondr Večl, P. (Eds.). *Mužské právo II*. Wolters Kluwer.
- Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR. (2019). *Návrh na vydání zákona o poskytnutí jednorázové peněžní částky osobám sterilizovaným v rozporu s právem – důvodová zpráva* (sněmovní tisk č. 603/0).
<https://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=167714>
- Romea. (2026, 25. února). *Ministerstvo eviduje 2639 žádostí o odškodnění protiprávních sterilizací, vyplatilo 358,8 milionu korun, stovky žen na odškodnění stále čekají*.
<https://romea.cz/cz/domaci/primy-prenos-stovky-zen-cekaji-na-rozhodnuti-ve-strakove-akademii-se-resi-odskodneni-protipravnich-sterilizaci>
- Sadílková, H. (2019). Historie a historiografie nucených sterilizací romských žen v Československu a jejich přesahu do současnosti. *Romano džaniben*, 26(2), 5–18. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10449464>
- Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 96/2001 Sb. m. s., o přijetí Úmluvy na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny: Úmluvy o lidských právech a biomedicině.
- Štefanidesová, A. (2022, 29. listopadu). *Protiprávní sterilizace: Jak (ne)funguje odškodňovací mechanismus?* Právo21.
<https://pravo21.cz/spolecnost/protipravni-sterilizace-jak-nefunguje-odskodnovaci-mechanismus>
- Šumberová, A. (2025). *Napravil stát křivdy minulosti? Ústavně-právní analýza odškodnění obětí protiprávních sterilizací* [Diplomová práce. Univerzita Karlova]. Digitální repozitář UK.
<https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/204950>
- Veřejný ochránce práv. (2005). *Závěrečné stanovisko veřejného ochránce práv ve věci sterilizací prováděných v rozporu s právem a návrhy opatření k nápravě ze dne 23. 12. 2005* (sp. zn.: 3099/2004/VOP).
<https://eso.ochrance.cz/Nalezene/Edit/2596>
- Veřejný ochránce práv. (2007). *Principy dobré správy*.
<https://www.ochrance.cz/dokument/principy-dobre-spravy/>
- Veřejný ochránce práv. (2023a). *Zpráva o šetření ve věci zamítnutí žádosti o odškodnění protiprávní sterilizace ze dne 15. 3. 2023* (sp. zn.: 15642/2022/VOP). <https://eso.ochrance.cz/Nalezene/Edit/12186>

- Veřejný ochránce práv. (2023b). *Zpráva o šetření z vlastní iniciativy ve věci odškodnění protiprávní sterilizace ze dne 12. 10. 2023* (sp. zn.: 15744/2022/VOP/MKZ).
<https://www.ochrance.cz/uploads-import/ESO/Vl.%20in.%2015744-22-MKZ%20Z18.pdf>
- Veřejný ochránce práv. (2024). *Vyrozumění veřejného ochránce práv vládě České republiky ze dne 17. 9. 2024* (sp. zn.: 9/2024/SZD/MKZ).
<https://eso.ochrance.cz/Nalezene/Edit/13234>
- Veřejný ochránce práv. (2025). *Tisková zpráva veřejného ochránce práv ze dne 15. 4. 2025*.
https://www.ochrance.cz/aktualne/lonsky_rok_ombudsmana_v_kostce_setreni_zamerena_na_deti_v_ustavech_odskodnovani_protipravnich_sterilizaci_ci_dustojny_zivot_pro_lidi_zavisle_na_peci/
- Vláda České republiky. (2024). *Které organizace pomohou s odškodněním za protiprávní sterilizaci?*
https://vlada.gov.cz/cz/ppov/zmocnenci_vlady/vzpzrm/aktuality/ktere-organizace-pomohou-s-odskodnenim-za-protipravní-sterilizaci---215861/
- Wagnerová, E., Šimíček, V., Langášek, T. a Pospíšil, I. (2023). *Listina základních práv a svobod. Komentář*. 2. doplněné a aktualizované vydání. Wolters Kluwer ČR.
- Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky.
- Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších ústavních zákonů.
- Zákon č. 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 297/2021 Sb., o poskytnutí jednorázové peněžní částky osobám sterilizovaným v rozporu s právem a o změně některých souvisejících zákonů ve znění zákona č. 289/2025 Sb.
- Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád ve znění pozdějších předpisů.

Nerecenzovaná část

„... kada šaj chudľom pal e daj pal o dad“ /
 „... asi jsem to pochytila od rodičů“

Rozhovor s Ilonou Ferkovou³

Ilonu Ferkovou z Rokycan, která v roce 2026 slaví své sedmdesáté narozeniny, jsme se rozhodly požádat o rozhovor. Aktivismus této angažované ženy vždy vycházel z její potřeby podpořit lidi, kteří žijí kolem ní. Ať už se jednalo o soubor Amare neni, který vedla na přelomu osmdesátých a devadesátých let, o její působení na pozici koordinátorky v rokycanské romské mateřské škole zapojené do projektu Začít spolu na začátku devadesátých let, nebo o Asociaci rokycanských žen, kterou spoluzakládala v první dekádě nového milénia s podporou organizace Slovo 21 a ženské skupiny Manuše. Je nepřehlédnutelnou osobností na veřejných setkáních a čteních, včetně workshopů pro děti školního věku.

Její práce pro lidi kolem ní je ovšem mnohem méně veřejně připomínaná, neboť Ilona Ferková je známá především jako etablovaná autorka. S povzbuzením Mileny Hübschmannové začala tvořit na konci osmdesátých let a od devadesátých let pravidelně svoje texty publikuje, v současné době v nakladatelství Kher – viz např. poslední román pro mládež Amen (2023) a soubor povídek Ještě jedno, Lído! Kaštánkovy příběhy z herny (2020) – zmíněný v rozhovoru (podle hlavního hrdiny) jako Kaštankus. Zapojuje se do aktivit skupiny romských literárních tvůrkyň Paramisara, fungující v rámci organizace Slovo 21. I pro svou tvorbu si Ilona Ferková vybírá témata ze života lidí, kteří žijí kolem ní, všímá si jejich potřeb, nenaplněných tužeb, ale i jejich problémů. Je člověkem, který má rád život, lidi, zábavu, a zároveň má i potřebu vyjadřovat se k problémům, kterým Romové a Romky čelí. S hrdoostí se odkazuje na svou komunitu a není náhodou, že její historii mapuje nejen umělecky – její vůbec první povídka tematizovala dopady sterilizační kampaně na Romky a jejich rodiny – ale i dokumentárně: pro časopis Romano džaniben (1995) například psala o historii Romů v Rokycanech.⁴ Kromě prozaické tvorby se věnuje i divadlu jako žánru, ve kterém může komunikovat s lidmi o složitých věcech a veřejně sdílet romskou zkušenost. V rozhovoru se věnuje představení divadla Trajo Djelem, djelem (2022). Hra tematizuje zkušenosti

1 Lada Viková působí na KSKA FF Univerzita Pardubice. E-mail: Lada.Vikova@upce.cz

2 Helena Sadílková působí na Oddělení romistiky, ÚESEBS FF UK. E-mail: helena.sadilkova@ff.cuni.cz

3 Jak citovat: Viková, L., Sadílková, H. (2026). „...kada šaj chudľom pal e daj pal o dad“ / „...asi jsem to zdědila po svých rodičích“ – Rozhovor s Ilonou Ferkovou. *Romano džaniben* 33(1): 53–74.

DOI: <https://doi.org/10.66576/yc2c1h19>

4 Upozorňujeme i na další texty Ilony Ferkové publikované v *RDž* (2000, 2006, 2008, 2019, 2022, 2025).

Romů a Romek s emigrací po roce 1989 v kontextu extrémních projevů rasismu. V současné době ale Ilona Ferková účinkuje také v představení divadla utlačovaných Příběhy přeživších, kde romští potomci přeživších perzekuce z doby druhé světové války divadelně ztvárňují svoje zkušenosti se současným českým rasismem, jehož součástí je i schvalování holokaustu.

Pisinav romanés perdal o Roma

LV: Kana tu dikhľal perševar o tekstos, so sas irimen romanés?

IF: Ta kada has pre ajso sgejlipen perdal o romane spisovaťeľa u odoj sikhľuvahas, sar te pisinel jednotnones. E Margita Reiznerovo kodoj genelas peskeri giľutňi Kaľi ruža, a me phendom la Katkake Mikovo: „Dikhes, Katko, savi šukar amari čhib? Sar joj thovel o lava šukares paš peste?“ Has odoj mek e Tera Fabianovo, e Margita Reiznerovo, e Katka Mikovo the aver. Sako kodoj genelas, so pisinelas. Paľis avľam varekaj pro trin đives a odej samas buter džene – imar o Andrej Giňa, o Emil Cina, o Gejzas Demeter, o Janko Horváth tiš. Sikhľuvahas, sar te irinel žužes romanés. Na džalas mange, furt mange džanas gadžikane lava. Paľis me buter the buter phiravas la Milenaha – a oj man sikhavelas romanés te pisinel! [asal] Ale oda sa has až pal e revolucija. Angle revolucija na pisinavas nič romanés.

LV: So andre Amare neni? Phenahas mange, hoj tumen gondolďndan avri duj sloki kije jekh phurikaňi giľi, ta sar kola neve lava tumen irinenas?

IF: Oda avka has, ale soske kada te irinel, te o džuvľa na džanenas te genel? Sas štar džeňa, ta me phendom: tu peske pametines kada, tu kada. Sako jekh kotor. Na irinahas, bo na džanahas sar. Až e Milena man sikhada, hoj romanés šaj the irinas.

HS: Džanehas, hoj o Andrej Giňa imar akor irinelas?

IF: Kada džanahas. O Andrišis has miro bačis, le dadeskero phral. Me šundom pal kada, hoj irinda o paramisa anglo čhave, ta me leske phenav: „Bači, me kamás te genel tumari gendi, pal soste hin.“ – „Joj, čhajori, imar nane!“ Bičhada la andro nakladatelství u paľis la imar šoha na dikhľa. Phenda, hoj has andre oda, so leskeri daj, miri baba, leske vakerlas, kajse paramisa, so pes le čhavege vakernas. Mange pes tiš pačisaľolas, sar jov pisinelas. Bo ov tiš but predžidľa, but šunda a tiš avke pisinlas čačikane vakeribena: so pametinelas, so predžidľa vaj so šunelas – avka sar the me. Bo avke, so genavas vareso aver, ta o Roma pisenenas ča pal e osada, pal o čoripen a avka. Ale ov pisinelas čepo aver a me tiš čepo aver.

Ilona Ferková | Fotoarchiv Ilony Ferkové

Píšu romsky kvůli Romům

LV: Kdy jsi poprvé viděla text napsaný v romštině?

IF: To bylo na setkání pro romské spisovatele, kde jsme se učili, jak psát tak, aby to bylo jednotné. Margita Reiznerová tam četla svou báseň Kaľi ruža a já jsem řekla Katce Mikové: „Vidíš, Katko, jak je ta naše řeč krásná? Jak krásně klade jedno slovo k druhému?“ Byly tam ještě Tera Fabiánová, Margita Reiznerová, Katka Miková a další. Každý tam přečetl, co napsal. Pak jsme zas zajeli někam na tři dny a tam nás bylo víc – tam byl už i Andrej Giňa, Emil Cina, Gejza Demeter, taky Janko Horváth. Učili jsme se, jak psát čistě romsky. A nešlo mi to, pořád se mi tam pletla česká slova. Později jsem víc a víc jezdila s Milenou – a to ona mne učila romsky psát! [smích] To ale bylo až po revoluci. Před revolucí jsem v romštině nenapsala nic.

LV: Jak to bylo u Amare neni? Říkala jsi mi, že jste si dvě sloky k písničky vymyslely, tak jak jste si tu novou část zapsaly?

IF: To je sice pravda, ale k čemu by nám bylo něco si zapisovat, když ty ženy neuměly číst? Byly čtyři, no tak jsem řekla, ty si zapamatuj tohle a ty tohle. Každá měla jednu část. Nezapisovaly jsme to, protože jsem ani nevěděla jak. Až Milena mi ukázala, že romsky se může i psát.

HS: Věděla jsi, že Andrej Giňa už tehdy psal?

IF: To jsme věděli. Andriš byl můj strýc, byl to bratr mého táty. Doslechla jsem se, že napsal knížku pro děti, tak mu říkám: „Strejdo, chtěla bych si přečíst vaši knížku, o čem je.“ – „Holka zlatá, ta už neexistuje!“ Poslal ji do nakladatelství a pak už ji nikdy neviděl. Říkal, že v ní bylo to, co mu jeho maminka, moje babička, vyprávěla, takové pohádky, co se vyprávěly dětem. Mně se taky moc líbilo, jak právě on psal. Protože on toho taky hodně prožil, hodně slyšel a taky psal podle skutečných příběhů: co si pamatoval, co prožil nebo o čem se doslechl – stejně jako já. Protože jinak, co jsem četla jiného, tak Romové psali jen o osadě, o chudobě a tak. Ale on psal trochu jinak a já taky trochu jinak.

HS: Sar o *Čorde čhave*...?

IF: No! Dikh! Ale kodi ajsi miri perši has *Mosardā peske o dživipen*, pal oda, sar podphandenas le Romñen. Oda has avka: džavas andre buti tosara, dikhavas odoj jekha čha, so amen phirahas jekhetane ke Plžña mašinaha. „Čhaje, ajsi sal varesavi zrunderi, so pes ačhila?“ Terñi has, phenelas mange, sar gejla pre Slovensko, phende lake, hoj chudela vaše biš ezera, na chudla. U akana daral te džal khere. Ta oda sas miro agor. Diñom la Margitake, so has akor e editorka andre Romañi čhib, avka pes vičinlas o nakladatelství, so kernas kole sanore gendora andre devadesata berša. A joj mange odi gendi vidiña. Palis kerdom kole *Čorde čhave* – oda has tiš, so džanavas, hoj pes ačhila. Kavke šunavas, so vakernas. Me irinav, so hin čačes.

LV: Avka sar the o *Amen*...

IF: *Amen* irinavas ke miri phen. So mange kampelas te džanel, ta latar phučavas. Bo oda has lakere berša, lakere kamaratki. Ta joj mange vakerlas pal kada sa. Oda zachudla avka: genavas adej Rokicañate andre škola andal o Kaštankus a sas odoj ajse bareder čhaja. Dikhav, hoj pes lenge na pačisalo. Ta phučlom lendar – phenen: „Joj, neno, oda kajso, no, šukar, ale amen bi kamás vareso, so n’ela anglo phure. Amenge kada nič na phenel. Pisinin vareso kajso perdal amende.“ Ta vaš oda chudlom te pisinel o Amen. Ale na džanav, kaj kola čhaja, možno imar daja hine, možno bi pes lenge akana feder pačisalolas o Kaštankus! [asal] A akana man hin kajso žhavo tema – kerava gendi pal ajse duj džuvlija, o lesbi, so dživen adaj, Rokicañate. So duj gadžija, ale me pisinava romanes. Džanen, soske kada kamav te pisinel? Bo anglo Roma hin kada furt tabu. Vičindom len maškar amende, kana has jekh kajsi oslava pre fara, sar has e Karačoña, a dikhlom kodoj, hoj o Roma na džanen, so jon cerpinde. Vaš oda kamav pal lende te pisinel.

LV: A tu, kas rado genes le Romendar?

IF: Mange pes igen pačisalo e Margita, o Andrišis, e Lackovo – *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. U som rado, hoj sam akana kajso timos, so pes sdžas, vakeras, pomožinas peske. Imar keci berš amen džanas u na šundom mek, hoj kaja hin barikañi abo vareso kajso. Naopak. Phenas peske šukares: „Evo, Květo, kada has igen šukar vakeriben.“ Džanes so, te vareso pregenes abo dikhes vareso, so kerelas Rom a kerelas mištes, ta hin tuke kavka lačhes. Lačhes mange, hoj thovav o bariben andro Roma – a oda jekh, či pisinel, abo či giľavel, hin mange mištes, hoj hin kajse Roma.

LV: Tu korkori irines romanes. Soske le Romenge kempel te irinel the te genel romanes?

IF: Dikh, sar me kavka vakerav, ta thovav andre gadžikane lava. Bo na gondolinav pal kada, ta phenav normalne [asal]. Ale te kamav te irinel, ta

HS: Jako například *Ukradené děti*...?

IF: No jo, vidíš! Ale moje první byla povídka *Zničila si život*, ta byla o sterilizacích. To se tak jednou seběhlo, že jsem jela ráno do práce a viděla jsem tam jednu holku, se kterou jsme jezdily vlakem do Plzně. „Prosím tě, ty jsi nějaká uplakaná. Co se ti stalo?“ Byla mladičká, vyprávěla mi, jak jela na Slovensko, tam jí řekli, že za to dostane dvacet tisíc, ale nedostala. Teď se ale bojí vrátit domů. Tak to byl můj začátek. Dala jsem to Margitě, která byla tehdy editorka v nakladatelství s názvem Romaňi čhib – vydávali v devadesátých letech ty tenké knížečky. Ta mi tu knížku vydala. Pak jsem publikovala *Ukradené děti* – a to bylo podle skutečných příběhů, které jsem znala. Prostě jsem poslouchala, co se vyprávělo. Píšu o tom, co je pravda.

LV: Stejně jako i *Amen*...

IF: *Amen* jsem psala u své sestry. Když jsem si potřebovala něco ověřit, hned jsem se jí mohla doptat, protože to byla její doba, šlo o její kamarádky. To začalo takhle: měla jsem čtení tady v Rokycanech ve škole, četla jsem z Kaštánka a byly tam takové starší holky. Vidím, že se jim to nelíbí. Tak jsem se jich zeptala, a říkají: „No jo, teto, ono je to takové, no, hezké, ale my bysme chtěly něco, co nebude jen pro staré. Nám tohle nic neříká. Napište něco pro nás.“ Tak proto jsem začala psát *Amen*. Ale nevím, kde jsou ty holky dneska, možná už jsou to mámy a možná by se jim dneska spíš líbil Kaštánek! [smích] A teď mám takové žhavé téma – napíšu knihu o takových dvou ženách, co jsou lesby a žijí tady v Rokycanech. Obě jsou Neromky, ale já to napíšu romsky. A víte, proč to chci napsat? Protože pro Romy je tohle pořád tabu. Pozvala jsem je k nám, když byla taková oslava na faře, bylo to o Vánocích, a viděla jsem, že si Romové vůbec neuvědomují, co všechno tyhle dvě vytrpěly. Kvůli tomu o nich chci psát.

LV: Které z romských autorů máš ráda ty?

IF: Mně se moc líbí Margita Reiznerová, Andrej Giňa, Lackové *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. A jsem taky moc ráda, že jsme teď taková skupina, co se scházíme, povídáme si, pomáháme si. Známe se už kolik let a ještě jsem neslyšela, že by se některá nějak povyšovala, nebo něco takového. Naopak. Vzájemně se podporujeme: „Evo, Květo, to byla moc pěkná povídka.“ Víš, to je tak: když něco přečteš nebo vidíš něco, na čem dělal Rom a povedlo se mu to, tak je ti krásně. Dělá mi dobře, když mohu být hrdá na Romy – a je jedno, jestli píše nebo zpívá, mám radost, že takoví Romové jsou.

LV: Sama píšeš romsky. K čemu Romové potřebují, aby se psalo a četlo romsky?

IF: Podívej, jak tady teď mluvím, derou se mi tam gádžovská slova. Protože o tom nepřemýšlím, mluvím – jak se hezky česky říká – normálně [smích]. Ale když chci

thovav odoj sa o romane lava. Na kamav, kaj odej te jel aňi jekh gadžikano lav. Palis mange irinen: „Hej, ta sar kada hin? Keres pestar spisovatelka a kada the kada gadžikano lav!“ Ta tiš vaš oda me kamav, kaj odoj te jel ča romane lava. A soske? Bo he kavkes vakeren o čhave, chuden the o čhave akana romanes te vakerel. The o raklore abo raklija! Na sa, aľe thoven romane lava: „Čhaje, počkej!“ abo „More, so keres?“ Kada kampil te phenel le čhavage: „Te vakeres romanes, ta oda nane ladž, ta oda tiri čhib. Dikh, sar o Vietnamci vakeren vietnamski a akana o Ukrajinci ukrajinski. A soske bi tu ladžahas vaš kada, hoj vakeres romanes? Amen tiš hin kaja romaňi čhib amari. Džanes, s’oda? Šaj vakeres pre calo svetos, kaj hin Rom, savorenca šaj vakeres.“ He mire čhavage phenav, hoj te sikhľon – te džana varekaj, mi achalľon. Bo gadže nľgda na avena. Me pisinav romanes perdal o Roma.

Phenlas pes: Sa džal avri Rokicaňatar

HS: Džanav, hoj adaj Rokicaňate, has ajsi zoraľi komunita, so ľikerlas e čhib, aľe na ča e čhib...

IF: Andre kada foros Rokicaňa avle o Roma pal e Slovensko pašal o Prešovos andro berš 1946, ajsi jekh sorta – the džanenas pes, the na džanenas. Peršo kadaj Rokicaňate has miro dad le šougoriha – o Karol Daňo the o Štefan Tomáš. On duj džene avle ke Praha, pro Maňini, u odoj šunde, hoj Rokicaňate hin fabriki – e Patronka, o Kovohutě, kaj kampelas pre kaja buti but manušen – the khera. Ta miro dad le šouhoriha gele u phučle, či mek šaj aven aver manuša. U phende, mi aven, hoj adaj ehin o lagros, so bešenas adaj či Němci či ko, hino čučo, šaj odoj bešen o Roma a takoj len lena andre buti. Avke ada džalas muj mujestar, a kavke pes adaj zgele – o Giňovci, o Duždovci, o Horváthovci, o Daňovci a o Mikovci, pandž familiji. Sa gele te kerel andre kale fabriki a andre koda lagros bešenas andro jekh baro kher. Palis pes zborinelas u chudenas khera, rozgele pes pal calo foros.

HS: A has adaj but džene, so kerenas vareso perdal aver Roma. Pre save džene olendar tu korkori leperes? Pre save kampil te leperel?

IF: Ta phenav tuke, hoj me važinavas savorenge, bo sako vareso džanelas. O Giňovci sas lavutara. On džanenas te bašavel maj dojekh dženo. A jekh kajso Rom, so me leske but važinavas, oda has o Belas Dužda, o Pagur. Savore leske strašně važinahas. Lavutaris has, aľe kajso lavutaris, čačes Devlestar. Kana somas cikňi, me rado phiravas pal o Roma a šunavas, so vakernas, sar o bači bašavnas. Ko Belas bešavas calo đives. Has len andro kher cimbalma, les has šov murša a savore mušinenas te džanel pre varesoste te bašavel. O phureder čhavo bašavelas pre gitara, aľe o dad les delas te bašavel pre cimbalma – ta tiž cimbalmošis sas lačo. A kola aver čhave tiš sikhľonas pre gitara, korkore pestar, on imar kamenas

psát, tak používám jen romská slova. Nechci tam mít ani jedno slovo přejaté. Pak mi třeba píšou: „Hele, co to je? Děláš ze sebe spisovatelku a máš tam tohle a tohle české slovo!“ Tak i kvůli tomu tam chci mít jen romská slova. A proč? Protože takhle mluví i děti, teďka začínají i děti mluvit romsky! Ale i ty neromské holky, neromští kluci! Ne všechno, ale sem tam používají romštinu: „Čhaje, počkej!“ nebo „More, so keres?“ A je potřeba romským dětem říkat: „Když mluvíš romsky, není to ostuda, vždyť je to tvůj vlastní jazyk. Podívej, jak mluví Vietnamci vietnamsky a teď Ukrajinci ukrajinsky. A proč by ses ty styděl za to, že mluvíš romsky? My máme taky naši řeč – tu romskou. A víš, co to znamená? Romsky můžeš mluvit po celém světě, kde jsou Romové, tam se domluvíš.“ I svým dětem to říkám, aby se učily – když pak někam půjdou, ať rozumí. Protože gádžové z nich nikdy nebudou. Já píšu romsky kvůli Romům.

Říkalo se: Hlavní město jsou Rokycany

HS: Tady v Rokycanech byla vždycky taková velice silná komunita, držela se tu romština, ale nejen to ...

IF: Do tohoto města, do Rokycan, přišli Romové ze Slovenska z okolí Prešova v roce 1946, byli z jednoho kraje a znali se mezi sebou, i když taky ne všichni. Jako první sem do Rokycan přijel můj táta se švagrem – Karol Daňo a Štefan Tomáš. Dojeli spolu do Prahy, na Maniny, a tam se doslechli, že v Rokycanech jsou továrny – Patronka a Kovohuť, kde na práci potřebovali nové dělníky – a taky byty. Tak tam můj táta a jeho švagr vyrazili a ptali se, jestli mohou přijet i další lidé. A řekli jim, ať přijedou, že je tu tábor, ve kterém pobývali Němci nebo kdo, je už prázdný, tak se tam můžou Romové ubytovat, že prý je vezmou hned do práce. Vzkázali to dalším, a tak se tady sešli – Giňovci, Duždovci, Horváthovci, Daňovci a Mikovci, celkem pět rodin. Všichni se přihlásili na práci do těch továren a bydleli v tom táboře všichni v jednom domě. Ten se pak zbořil, dostali byty a pak už bydleli po celém městě.

HS: A bylo tu hodně lidí, co dělali něco pro Romy. Na které z nich ty sama vzpomínáš? Na které by se nemělo zapomenout?

IF: Řeknu ti, že já jsem si vážila všech, protože každý z nich něco uměl. Giňovci byli muzikanti. Všichni do posledního uměli hrát. A koho jsem si opravdu moc vážila, to byl Béla Dužda, zvaný Pagur. Jeho jsme si vážili všichni. To byl muzikant, ale takový muzikant, co má nadání skutečně od Boha. Jako malá holka jsem moc ráda chodila po Romech a poslouchala jsem, co si vyprávěli a jak strejdové hráli. U Bély jsem proseděla celé dny. Měli doma cimbál. On měl šest synů a všichni museli umět na něco hrát. Nejstarší hrál na kytaru, ale táta ho k tomu dal hrát i na cimbál, takže byl i výborný cimbalista. I ti další se naučili na kytaru, sami od sebe, chtěli hrát už tu moderní hudbu. Jéňa pak založil Kale a Dežo hrál s Idou. Béla dal

oda moderno te bašavel. O Jeñas palis andā o Kale a o Dežis la Idaha bašavlas. O Belas mek diña andre kopa e cimbalovka – iľa le Karoľis, la Věrakro dad, leske phenahas Jakhas, u kerde cimbalovka. O Andrišis has lengero kapelnikos, džanelas te vibavinel sa. Sar has adaj Ex Plzeň, 1966 abo 1967, ta vičinde len kodoj te bašavel, pal kada pes but vakerelas. Oda has avka sar hin kole Brněnské veletrhy, ale Plžnate has o chabena – savore tovarni the firmi, so kernas konzervi the kajse virobki, ta odej pes sdžanas a sikhavenas. A odoj vistupinlas e Pilarka tiš a sar joj šunda len te bašavel, uštila a gejlā ko Belas Dužda, so cirdelas cali banda, phenda leske, hoj hin sar profesionalno lavutaris a čumidlā les pre leskero šero. Kada pes avka vakerlas maškar o Roma.

Ta oda has perše e cimbálovka. O Andrišis palis kerďa lengeri kapela, jon bašavenas kajso pop, ale he čardaša. Pisinav pal kada andre *Amen*. Sar mušinenas te kerel skuški, te šaj vistupinen. O Andrišis priavľa, hoj te giľavena rusiko giľi, dena len oda razitko, že šaj. Lengero harmonikaris, o Modris, les has ajso hlasos, sikhlo, džanes [asal], tak ov nacvičinda kaja giľi. A o skuški kerde *eins zwei*.

Palis gejlā avri o Kale. E Věra nisostar nič iľa le muršen, gejlā ko Sokolovos pro festivalos, vikhelde kode varesavi cena a imar ačhile – o Kale. Oda has gadžikano festivalos – talam regionalno Porta – Sokolovoste. Me odej lenca somas, bo o rom lenca bašavlas. Ale či oda has 1988? Akor imar avľa he o Točkolotoč, ale on, o Kale, avle perši raz a takoj vikhelde.

LV: A has odoj tiš o Emil Ščuka? Abo kana tu les dikhľal perševar?

IF: Le Emilis dikhľom perševar imar v osemdesátým šestým. Džanas pre Východno, pro festivalos. Adarig džalas mek odi cimbalovka – o phure, jon gejle, e Věra Bílá, a o Andrej Giňa bo ov has kapelnikos he kodej he kadaj. O Emilis avľa autobusiha peskere kolegenca, so len has e grupa Romen, avle pro foros, odoj amaren te naložinel. Me korkori pre Východná na džavas, bo akor somas khabňi la čhaha, ale ov – o miro – džalas la cimbalovkaha te giľavel.

LV: A mek adaj has e Čerčeň...

IF: Kada Čerčeň kerďom me, sar peršo. O čhaja kamenas te giľavel he te khelel, ta phirnas k'amende te probaľinel, talam ochto eľta čhajora u e cikňi Anička Mikovo giľavlas. Palis preile o Štefan Červeňák la romňaha, la Aňinkaha, calo suboris Čerčeň, bo man imar na has kana, bo miri čhaj, so mange uliľa, has mek cikňi. Avle mek but čhajora, chudle lenca te kerel. Ale akana o bareder čhaja pal ma avenas, hoj kamen tiš te giľavel. Ta kerďom mek vareso ole bare čhajenca, le romňijenca – Amare neni. Mek angle revolucija oda sas, 1986 abo 1987? Amare neni giľavenas andro Holoubkov – odej has amen festivalos baro, palis tiš Prahate a palis andro 1988 gejlām společně pro folklorno festivalos ke Stražňica. A palis pes chudle o čhave – ola terne – a kerde Le čhavendar, chudle te bašavel u tiš ačhile popularna.

předtím dohromady ještě cimbálovku – přibral Karola, tátu Věry Bílé, říkalo se mu Jakhas, a založili spolu cimbálovou kapelu. Andriš, tedy Andrej Giňa, byl jejich kapelník, protože uměl všechno zařídit. Když se konala Ex Plzeň, v roce 1966 nebo 1967, tak je tam pozvali, aby tam hráli, o tom se později hodně vyprávělo. To bylo jako jsou ty Brněnské veletrhy, ale v Plzni to bylo zaměřené na potraviny – všechny ty továrny a firmy, co vyráběly konzervy a podobné výrobky, tak se tam sjely a vystavovaly. A vystupovala tam i Pilarka, a ta, když ty naše slyšela hrát, prý vstala a došla až k Bělovi Duždovi, který celou tu skupinu táhl, a řekla mu, že hraje vážně jako profesionální muzikant, a políbila ho. O tom se pak mezi Romy hodně povídalo.

Takže to byla nejdřív ta cimbálovka. Andriš pak založil vlastní kapelu, oni hráli už takový pop, ale taky čardáše. O tom právě píšu v *Amen*. Jak museli skládat zkoušky, aby mohli vystupovat. Andriš přišel s tím, že když zazpívají ruskou píseň, tak jim to razítko, aby mohli hrát, dají. Jejich harmonikář, Modris, měl takový krásný školený hlas, víš [smích], tak si tu písničku nacvičil. A zkoušku pak složili *eins-zwei*.

Potom vznikli Kale. Věra z ničeho nic vzala kluky, jela na festival do Sokolova, vyhráli tam nějakou cenu a takhle vznikla ta kapela – Kale. Byl to nějaký neromský festival – možná regionální Porta nebo co – v Sokolově. Já tam s nimi tehdy byla, protože s nimi hrál můj muž. Ale kdy to bylo, jestli v roce 1988? Tehdy tam přijel i Točkolotoč, ale ti naši, Kale, přijeli poprvé a hned vyhráli cenu.

LV: A tam byl i Emil Ščuka? Nebo kdy jsi ho viděla poprvé?

IF: Emila jsem viděla poprvé už v osmdesátém šestém. Jelo se tenkrát na festival ve Východné. Odtud jela ta cimbálovka – ti staří, ti tam jeli, a Věra Bílá a Andriš, protože on dělal kapelníka i jim. Emil přijel autobusem se svými kolegy, jak měli tu skupinu Romen, přijeli na náměstí, aby tam naše nabrali. Já sama jsem do Východné nejela, protože jsem právě čekala naši dceru, ale můj muž tam jel jako zpěvák s cimbálovkou.

LV: A ještě tu byla Čerčeň...

IF: Čerčeň jsem založila vlastně já, jako první. Holky chtěly zpívat a tančit, tak chodily na zkoušky k nám, bylo to asi osm holčiček, už tehdy tam zpívala i malá Anička Miková. Pak celý ten soubor Čerčeň převzali Štefan Červeňák a jeho žena Aninka, protože já už neměla čas, moje dcerka, co se mi tehdy narodila, byla ještě malá. Taky tam přišly ještě další malé holčičky, tak s nimi pak začali trénovat. Jenže pak za mnou začaly chodit starší holky, že si taky chtějí zazpívat. Tak jsem založila ještě ten ženský soubor – Amare neni. Bylo to ještě před revolucí, asi v roce 1986 nebo 1987. Amare neni pak vystupovaly v Holoubkově – tam jsme udělali takový velký festival, potom taky v Praze a pak jsme v roce 1988 jeli společně na folklorní festival ve Strážnici. A pak se chytli i další kluci, ti odrostlejší, a založili Le čhavendar, začali hrát a taky se proslavili.

LV: Aľe kada hin phučiben: o lavutara hine the andre aver thana, všadzík, aľe ajso aktivismus sar adaj Rokicaňate odoj nane. Sar oda?

IF: Kada me na džanav, soske – kavka pes predel, aľe na džanav sar. Aľe dikh, kada tuke mušínave te phenel. Sar has pre televiza *Zpívá celá rodina* – andre savo berš kada sas: 1976, 1977? – ta o Andřišis kerďa amenge tiš ajsi sar soutěž *Zpívá celá rodina*, andre Střelnice. Odoj has ajso baro salos, a pandž fameliji, so giľavenas, bašavenas, avle odoj pre kodi soutěž. He o gadže odoj has, aľe ča kale, so has zvedava, pal o vibora a kavka. Pisinenas pal oda tiž andro novinki: „Romové udělali *Zpívá celá rodina*“. Oda sa kerďa o Andřišis. Paľis trival abo štarval kerďa Miss Roma, mek andal aver fori avle o čhaja. Kajse akce pes kernas. Ta paľis ov kerlas vareso, me keravas vareso, o Ondřej Giňa kerlas vareso... Sako phenlas: „Hlavní město Česka není Praha, ale Rokycany,“ hoj sa džal avri Rokicaňatar.

HS: Mek e školka adaj sas. Sar pes kij'oda dochudľal?

IF: Akor dogejle pal o Ondra Giňa, so has duj berš poslancos, andal odi nadacija Open Society, hoj bi kamenas te keren školki, aľe oda upľne pre aver sistemas sar klasicka školki. A či bi na elas adaj Rokicaňate. Vičindā mange, bo mek adaj has oja Rada rokycanských Romů, ta vičindā amen pre schuza a phenel: „Šaj bi kerďamas kadi školka perďal o čhave?“ A savore: „Romaňi školka? Na, ta kaj! Na džanav, ko phirla? Maj na ena o čhave,“ a kavka he kavka. A me phenav: „Na, šun, kada pes kerla.“ Me geľlom a arakhľom 45 čhaven [asal]. Kerďa pes e schuza, o Roma avle, phendām, kaj keras e školka perďal o romane čhave, hoj odoj avela sa, so kempel, hoj o školkovne na poťinena – avka has – a pro chaben poťinena ča stovka – bo o Ondras phendā, hoj jon sakona zabavatar dopoťinena, sar e kapela, o zbitkos. A našťi phenav, o Ondras dodržindā, so phendā. Me geľlom andre školka pes te predstavinel, sar e koordinátorka, aľe e rjaditeľka džanelas, hoj kamav te kerel úklid... Aľe paľis prethoďa, bo has len odoj neve paviloni a džanenas, kaj kale čhavage cinaha, so kampa – andal koja nadacija, ko Soroš. Avľa septembris, o Romňija odoj ande le čhaven. Šukar has. Aľe šunen, o daja avenas, pijenas o cigarekľi [asal], o kaveji... Ta so, phuteravas o blaki, na? Imar phirnas, zapojinde pes, sikhadom len paľis, sa has mište. Le čhavenca vakerahas he romanes, he gadžikanes. Bo jon perše na džanenas aňi gadžikanes, aňi romanes lačhes. Me len avka sikhavavas – giľavahas but romane giľa, ta jon paľis imar achalonas, phučenass pal soste kaja giľi, kaja giľi, ta avka. Sa džalas perfektně. Aľe paľis doavľam kij'oda, hoj kempel amenge sponzora.

Ke amende andre školka phirnas pherdo manuša, bo oda has ajsi peršo školka a has perfektno – štar čechika učiteľki, duj romane asistentki a me. Le Romňendar has odoj e Renata Giňovo a mek e Terka Mikovo. A o učiteľki has tiš kajse, prizpusobiva [asal]. A sar adej o džene phirenas, ta avľa tiš te dikhel e Chalupovo andale prezidentsko kancelarija. Pačinelas pes lake. Phenav, hoj rodas

LV: Tady se ale nabízí otázka: muzikanti jsou i na jiných místech, jenže všude takový aktivismus jako zde v Rokycanech není. Jak to?

IF: To nevím, proč to tak je. Nějak se to tu předává, ale nevím jak. Ale počkej, to ti musím říct. Když běžel ten pořad *Zpívá celá rodina* – ve kterém roce to asi bylo? 1976, 1977? – tak nám tady Andriš uspořádal taky takovou soutěž *Zpívá celá rodina*, Na Střelnici. Tam byl takový velký sál a asi pět rodin, co se v nich zpívalo a hrálo, si tam přišly zasoutěžit. Byli tam i gádžové, ale jen taková, co byli zvědaví, z úřadů a tak. Tehdy se o tom psalo i v novinách: „Romové udělali *Zpívá celá rodina*.“ Celé to zorganizoval Andriš. Pak také uspořádal asi třikrát nebo čtyřikrát *Miss Roma*, to sem přijely holky i z jiných měst. Takovéhle akce se tu dělaly. A potom organizoval něco on, něco já, něco Ondřej... Pak se i říkalo: „Hlavní město Česka není Praha, ale Rokycany,“ jako že všechno vychází z Rokycan.

HS: Ještě tu byla ta školka, že? K tomu ses dostala jak?

IF: Za Ondrou Giňou, který byl dva roky poslancem, tehdy přišli z nadace Open Society, že by chtěli vytvořit školky, ale na úplně jiném systému než jsou klasické školky. A jestli prý by to nemohlo být tady v Rokycanech. Zavola mi, protože to tu tehdy fungovala ta Rada rokycanských Romů, takže nás svolal na schůzi a říká: „Zvládli bychom tu školku pro děti udělat tady?“ A všichni: „Romskou školku? To ne, ale kdepak! To nevím, kdo by tam chodil? Tam nebude dost dětí,“ a tak podobně. A já říkám: „Tak to ne, počkej, to se udělá.“ Chodila jsem po rodinách a sehnala 45 dětí [smích]. Uspořádala se schůze, Romové přišli, řekli jsme jim, že děláme školku pro romské děti, že tam budou mít vše, co bude potřeba, že školkovně platit nebudou – tak to taky bylo – a na jídlo budou přispívat jen stovkou – protože Ondra řekl, že z každé zábavy, co uspořádá, doplatí zbytek z toho, co vybere kapela. A musím říct, Ondra svoje slovo dodržel. Já se šla do školky představit jako koordinátorka, ale ředitelka si myslela, že tam chci uklízet... Ale pak obrátila, protože tam měli nové pavilony a uvědomili si, že my tam pro ty děti nakoupíme všechno, co bude potřeba – šlo o podporu ze Sorošovy nadace. Pak bylo září, ženské tam přivedly svoje malé děti. To bylo krásné. A jasně, taky se stalo, že přišly, zapálily si cigaretu a že si vypijí kafičko... Ale co, tak jsem otevřela okna, ne? Hlavně že chodily, zapojily se, poučily se a všechno bylo v pořádku. S dětmi jsme mluvili jak romsky, tak česky. Protože ony z počátku neuměly dobře ani česky, ale ani romsky. Já je to učila tak, že se hodně romsky zpívalo, takže ony pak rozuměly, ptaly se, o čem je tahle písnička a tahle, a tak podobně. Všechno to šlo skvěle. Jenže pak jsme dospěli k tomu, že budeme potřebovat sponzory.

Do školky k nám se chodilo dívat spousta lidí, protože to byla první taková školka a bylo to perfektní – čtyři učitelky, dvě romské asistentky a já. Jako asistentky tam dělaly Renata Giňová a Terka Míková. A ty učitelky byly taky takové přízpůsobivé [smích]. A mezi lidmi, co tam chodili, přišla jednou i paní Chalupová z prezidentské kanceláře. Líbilo se jí tam. Říkala jsem jí, že hledáme

sponzoren u sikhadom lake ajse duje čajen, phenav – „Na kamen lenge te kerel sar krestno daj?“ [asal] „He, mišto, mišto, kerava lenge krestno.“ U kerdam avka, hoj potinelas lenge o chaben – e daj potinelas sto korun a e Chalupovo lenge dopotinelas, sar angl'oda o Ondra la kapelaha. Džalas mištes, has amen buter ajse kmotri a mek amenge e Petra Buzkovo pomožinda te chudel bareder love pal e automobilka ko Mladá Boleslav. A palis kerdam mix, bo kamahas, kaj adej phiren he o gadžikane čhave. Kaj pes te sprindžaren a hoj palis jekhetane phirena andre škola. Rado adej phirenas, he o gore. Savore mange phenenas bibi – bo avka mange phenenas o romane čhave, ta the o gadžikane pal lende. Mek dži do adađive, kola rakle, imar hin tiž bare, kana pes dikhas pro foros, mek mange pozdravinen – „Ahoj, teto.“ Kajci akce kerdam, joj!

HS: Keci oda džalas?

IF: Štar berš. Začnindam 1994 a me skončindom 1999, odgejlom, ale ačhile odoj mek duj Romňa – u mek duj berš džalas dureder. So has pisimen pal kaja školka! Andal e Anglija, andal e Amerika, andal Němciko, pherdo, pherdo pal amende phirnas. Me odej somas sar koordinatorka, a palis me davas avrenge o informace sar te kerel. Phiravas Ostravate, Broumovoste – odoj mek furt džal e školka. Kecivar la dikhavas he mek dikhav Prahate, kaja Romňi, so ola školka zathodas, imar tiž phuri, na, akor mek čaj has – phenel: „Děkuju, nebýt tebe, tak jsem nikdy nic takového nedělala.“

LV: A tu palis tiš chudlal e cena pal o Výbor dobré vůle vaš kada, so adaj Rokicaňate kerdan?

IF: He. O Výbor dobré vůle kerelas vareso sar výročí a e Dana Němcovo rodelas vhodné kandidáty na ocenění. Prahate amen palis vičinde, mek has o Havel prezidentos, has odoj spisovatele, vědec, inženýr... a andal o Roma me odoj somas jekh. Mek angl'oda kerde kajso workshopos, so kerlas e Dana Hradcovo andal o OSF, vičinde buter dženen, so vareso kernas ke lende. E Němcovo odoj has, me lake sa vakeravas pal e školka, hoj sar zathodam, sar kerdom kole kmotri – oj but asalas – ale tiš pal oda, sar varekana sam andre školka do pěti, hoj varesave daja hin pohodlna, ta muken le čhaven ke amende dži do odpoledne, ale hoj lenge ačaluavav, bo hin len khere he aver čhave. Ale tiš lake vakeravas pal oda, hoj varekaj phiras tosara pal o čhave ke lende khere – čačes, avka kerahas, anavas len la Terake, joj len vimorlas, urlas le čhaven sar raklore, bo mek has amen o gada, so amenge o džene hordinenas. Urahas le čhaven šukares, dahas len te chal, sikhľuvahas lenca, vakeravas lenca he le dajenca – a čačes rade andre školka phirenas. E školka has projektovo: kerahas kajse kuti – a andre kada kutos has o genda te genel, andre kada kutos sas te bavinel, andre kada kutos te giľavel – a o čhave peske tosara vikidenas, andre savo kutos kamenas te džal. Thovenas peske ajsi kartička, kaj te džanen, či o kutos imar obsazeno, te hin obsazeno, ta

sponzory a ukázala jsem jí dvě holčičky. Povídám: „Nechtěla byste jim dělat kmotru?“ [smích] – „Ano, dobře, budu jim dělat kmotru.“ Domluvily jsme to tak, že jim bude přispívat na jídlo – jejich máma platila stovku a paní Chalupová doplatila zbytek – jako to předtím dělal Ondra s tou kapelou. Fungovalo to dobře, měli jsme víc takových kmoter a pak nám Petra Buzková pomohla sehnat ještě takové větší peníze z mladoboleslavské automobilky. A pak jsme udělali smíšenou třídu, protože jsme chtěli, aby sem chodily i neromské děti. Aby se spolu poznaly a chodily potom spolu do školy. Chodily sem také moc rády. Všechny děti mi říkaly „teto“, protože mi tak říkaly ty romské děti a ty neromské po nich. Ještě dodneška ty neromské děti, teď už jsou samozřejmě velké, dospělé, když se potkáme ve městě, tak mě zdraví – „Ahoj, teto!“ A těch akcí, co jsme dělali!

HS: Jak dlouho to tu fungovalo?

IF: Čtyři roky. Začali jsme v roce 1994 a já jsem pak skončila v roce 1999, odešla jsem, ale zůstaly tu ještě dvě Romky a běželo to dál ještě dva roky. Těch článků, co o naší školce napsali! Jezdili sem lidi z Anglie, z Ameriky, z Německa, to byla spousta návštěv. Já jsem tam dělala koordinátorku a pak jsem informace o tom, jak to tady děláme, předávala dál. Jezdila jsem do Ostravy, do Broumova – tam dodneška taková školka funguje. S tou Romkou, která to tam zakládala, tehdy to byla mladá holka, teď už je taky stará, se občas vídáme v Praze a často mi říká: „Děkuju, nebyť tebe, tak jsem nikdy nic takového nedělala.“

LV: A ty jsi pak za to, co jste v Rokycanech dokázali, dostala i cenu Výboru dobré vůle, že?

IF: Ano. Výbor dobré vůle měl nějaké výročí a Dana Němcová hledala vhodné kandidáty na ocenění. Pozvali nás pak do Prahy, tehdy byl ještě prezidentem Havel, byli tam spisovatelé, tu vědec, tu inženýr... a z Romů jsem tam byla sama jediná. Ještě předtím uspořádali takový workshop, to měla na starosti Dana Hradcová z OSF, kam pozvali víc lidí, co takhle v regionech něco dělali. Byla tam i Dana Němcová, tak jsem jí vyprávěla o té naší školce, jak jsme ji založili, jak jsme zavedli ty kmotry – tomu se hodně smála – ale také o tom, jak jsme někdy ve školce do pěti odpoledne, protože některé ty matky jsou pohodlné a nechávají u nás děti dlouho, ale že tomu rozumím, protože mají doma několik dalších dětí. A taky jsem jí vyprávěla, jak někdy jezdíme ráno pro děti domů – vážně, taky jsem to takhle někdy dělala, děti jsem dovedla Terce já, ona je umyla, vyoblékala jako panenky – protože my jsme tam měly i oblečení, co nám lidi nosili darem. Děti jsme hezky oblékaly, dostaly u nás najíst, učily jsme se s nimi, mluvily jsme s nimi i s matkami – a děti vážně chodily do té školky rády. Ta školka byla projektová: byly tam takové koutky – a děti si ráno vybíraly, do kterého chtějí jít. Daly si tam takovou kartičku, aby se vědělo, když byl nějaký ten koutek už obsazený, a pokud byl obsazený, šly jinam, a když se ta kartička

džanas andre aver a sar lenas e kartička avri, ta šaj odoj džanas, ajso sistemas has, lačho. Ta avka lake vakeravas, sar adaj – aľe me na džanavas, hoj ko hin e Němcovo, až palis pes dodžanľom, hoj poradkiňa prezidentoske, hoj předsedkyně Výboru dobré vůle. Palis mange avľa pozvánka, kaj te avav pre kadi slavnost, ale na phende, hoj so avľa, hoj chudaha ocenění. Gejľom, o prezidentos has odoj tiž, pherdo džene, denas amenge o diplomu – „Doslechli jsme se, že děláte výbornou práci, pracujete s dětma, a proto jsme se rozhodli vás ocenit.“ Oda has 1995, nebo avka varesar. Ta ko chudľa kaja cena, andal aver fori [asal]? Ta ča e Rokicaňa, pale! [asal]

HS: Tu mek vakerďal pal e Rada rokycanských Romů – kana oda zathoďan?
IF: E Rada rokycanských Romů – oda has avka: o Ondras Giňa vičindas le Romen adaj pre schuza – aľe paš oda kerlas e zabava, bo on bi jinak na avlehas [asal], ta pes kerlas e zabava, aľe mek angle zabava pes vakerlas. Ov akor imar na has poslancos, oda has imar pal oda, a pre kaja schuza phendä, hoj bi kamelas te kerel ajso viboris, na sar e ROİka, na hoj politicko, ale hoj kamel, kaj andr'oda viboris te avel manuša pal sako rodos adej, so has Rokicaňate. Hoj te pes adaj vareso kerla, ta hoj kale džene džana andre kola fameliji a lenge phenena. Ta andal amari famelija somas odoj me, vaš o Giňovci has odoj ov, o Ondras, a mek o Pavel Giňa, mek he leskeri romňi, e Renata, o Andrišis tiš odej has, andal o Mikovci o Peťas the e Tera, mek vareko andal o Duždovci, andal o Gáborovci, Lučkovci, Tomášovci – andal dojekh famelija vareko odoj has. Akor o skini napadňinkernas le Romen, ta pes sdžahas, vakerahas, so kamas te kerel, kaj kamahas te pisinel. A tiš pal e školka vakerahas.

HS: A palis imar odgejľal andre Angľija, na, sar aver Roma Rokicaňtar he pal cale Čechi.

IF: He. Me palis geľom andre Angľija a kana avľom pale khere, ta man iľas o Mišas, o Michalīs Miko, pre Slovo21 a odej pes seznamindom la Jelenaha – e Jelena Silajdžić, na. O Manuše imar has, phirnas odej maj štar berš. A so me odej šunavas... Džanes, pal kajci berša andre Angľija, me na somas ňikhaj, na džanavas, so keren, na has man ňisave kontakti, nič, ajsi sar diliňi somas. Phendom peske, dikh, kale terne čhaja, e Martina Horvatovo, e Claudie Laburdovo, e Lucka Horvathovo, kana len šundom te vakerel a me somas upľne vedle. Ta phenav, sako vakerel, sako džanel sa, a me na džanav nič. Ta kada našti. Oda našti kavke me mukav. Chudľom la Jelenaha te vakerel, kaj te kerel kade tiš kola workshopi a kavke kerďom koja Asociace romských žen, kadaj Rokicaňate. Samas štar pandž čhaja, ko kamelas, lavas len ke Praha pre kale workshopi, a pal kada kerďam tiš kajso komunitní centrum. Kerahas kajse veci sar doučování, arakhavas rekvalifikační kurzy, phirnas odoj duj advokatki te pomožinel le Romenge, save sas andro eksekuce, e čhaj miri kerďa tiš peske kale aver čhajenca

vyndala, tak mohly jít tam. Takový dobrý systém to byl. Povídala jsem jí to jako teď vám tady – ale já jsem nevěděla, kdo že to ta paní Němcová je, to jsem se dozvěděla až později, že je poradkyní pana prezidenta a předsedkyní Výboru dobré vůle. Pak mi přišla pozvánka na tu slavnost, ale neřekli mi, co se tam bude dít, že dostaneme ceny. Přijela jsem tam, byl tam i pan prezident a spousta dalších lidí, a dali nám ty diplomy – „Doslechli jsme se, že děláte výbornou práci, pracujete s dětmi, a proto jsme se rozhodli vás ocenit.“ To bylo myslím někdy v roce 1995. A dostal snad tu cenu někdo z nějakého jiného města? [smích] Tak zas už jen ty Rokycany! [smích]

HS: Ty jsi ještě zmínila tu Radu rokycanských Romů – tu jste založili kdy?

IF: Rada rokycanských Romů – to bylo takhle. To pozval Romy na schůzi Ondra Giňa a u toho se udělala zábava, protože jinak by nepřišli [smích], takže byla zábava, ale ještě před ní se udělala schůze. Ondra už tehdy nebyl poslanec, to už bylo později, a na té schůzi navrhl, že bychom založili takový výbor – ale ne politický, jako byla ROİka – ale že by to byl takový výbor, ve kterém by měl zastoupení každý rod, co tu v Rokycanech byl. A že když se bude něco řešit, tihle lidi to dají vědět všem ve svojí rodině. Za naši rodinu jsem tam byla já, za Giňovce tam byl právě Ondra, a ještě Pavel Giňa a jeho žena Renata, taky tam byl Andrej Giňa, za Mikovce tam byl Peťa a Tera, a pak někdo za Duždovce, Gáborovce, Lučkovce, Tomášovce, prostě z každé rodiny tam někdo byl. Tehdy skini napadali Romy, scházeli jsme se a probírali, co je potřeba udělat a kam napsat. A také se tam probírala ta školka.

HS: A ty jsi potom odešla do Anglie, že, jako i další Romové z Rokycan a z celého Česka...

IF: Ano, já jsem pak odešla do Anglie, a když jsem se vrátila, tak mě vzal Míša, Michal Miko, do Slova 21, a tam jsem se seznámila s Jelenou Silajdžić. Tehdy už fugovaly Manuše, scházely se tam už asi čtyři roky. A co všechno já tam slyšela... Víš co, po těch letech v Anglii, kdy jsem nikde nebyla, nevěděla jsem, co tady v Čechách dělají, neměla jsem žádné kontakty, nic, jsem si připadala jako úplně hloupá. Říkala jsem si – no podívej se na tyhle mladé holky, Martina Horváthová, Cladie Laburdová, Lucka Horváthová – když jsem je slyšela mluvit, byla jsem z nich úplně vedle. Říkám si, tak tady každý mluví, tolik toho ví a já nic. Tak to takhle nejde. Já to takhle nenechám. Promluvila jsem si s Jelenou, aby uspořádala nějaký ten workshop taky tady a takhle jsme pak tady v Rokycanech založily Asociaci romských žen. Bylo nás čtyři pět ženských a kdo chtěl, toho jsme braly do Prahy na ty další workshopy, a potom jsme tady v Rokycanech založily komunitní centrum. Dělali jsme tady různé věci – bylo tu doučování, rekvalifikační kurzy, chodily sem dvě advokátky, co pomáhaly lidem s exekucemi, moje dcera spolu s dalšíma holkama založila

ajso sboros, phirnas ode te skušinel. A palis mek chudňam te kerel oda d'ivadlos – *Djelem, djelem*.

LV: Sar oda zachudľal?

IF: Me phiravas ke Praha furt a e Jelena avke phenlas: „Ilono, řikej něco, ať se zasměju.“ „Tak já ti něco řeknu. Tak si představ, že jsme na letišti, na emigračce, plno Romů, takhle jsme v řadě, čekáme, než nás prošetří a slyším, jak jeden, co byl přede mnou, říká svojí ženě – Čhaje, ča dikh, so hin kode pisimen. Phenel: Co tam je? – No sem dikh! No smoking. Amen na andam o smokingos, ta amen na mukena andre.“ [asal] Ta kolestar ačhilas o d'ivadlos. Vakerel pal oda, sar o Roma adarig odgejle andre Anglija. Bavindam adaj Prahate, pro festivalos Khamoro, a palis pro festivalos Pískoste, Plzňate tiš bavindam. O recenzi has igen lače a o džene but rovenas, sako představení, he o gore.

LV: Ale oda na has tiro peršo teatros, na? Bo tu bavinehas teatros imar andro 90. berša... Abo mek angl'oda? O Amare neni tiž bavinenas vareso?

IF: Na, Amare neni ča gilavenas, bo probinanas he o d'ivadlos, ale palis avľa e revolucija, ta palis e primiera imar na has. A kada peršo teatros amenca kerďa e Ruby. Kana ada šaj ula? La čhake, la Etelake, has akor dešupandž berš, mek aňi na, ta 1993. Ruby McCoughly has herečka, e černoška andal e Amerika, has ade jekh berš. Ajso projektos la has, tiš andal OSF. Phenelas, hoj bi kamelas te kerel ada d'ivadlos a kamelas, kaj odoj te aven he Čechi, he o Roma. Oda has avka – amen has mek angl'oda jekh čtení andre Dejvice, me kodoj genavas andal o *Čorde iħave*, bašavenas pre gitara, no a pal kada pal amende avľa jekh raklo, hoj te šaj amenca spolupracovinel. A jov phendās le Ondraske, hoj pes došundā pal koja Ruby. Joj palis avľa pal amende Rokicaňate, has odoj mek la Aňinkakro rom, o Štefan Červenāk, me, e Aňinka. Kamelas, kaj phiras pal o Roma a natočinas, so jon vakeren a jon kolestar palis kerde scenaris – vakerahas perše pal o mariben, so sas pre Slovensko, no a palis dogejľa až dži adadives. Bavinahas čechika. Phirahas pro zkuški andro Roxy, Prahate – me, o Andrišis, o Ondras the e Etela, a palis o gadže – e Hanka Syslovo a mek duj rakle. Ale o Andrišis našti kada kerelas, ta odgejľa a joj iľa la Margita Reiznerovo. E premiéra has amen andre Roxy a but pes oda pačisalínlas. A palis gejle andre Amerika. Me našti džavas, ale miri čhaj gejľa, the o Ondras, e Hanka a mek o Slepčík, o Ačus, has odoj. Ta kada has miro sar peršo d'ivadlos.

Kavka amen sikhade e daj o dad

LV: Mišlinav, kaj andre kada sa, so keres – o teatros, e literatura, savoro – sikhaves, hoj e romaňi kultura hin barvaľi. Mek sal dajori, baba, hin tut rom... Sar oda, hoj tu sa kada šaj keres?

IF: Ta kada šaj chudľom pal e daj pal o dad. O dad has la datar phureder u sas

takový soubor a chodily sem zkoušet. A pak jsme začali dělat to divadlo – *Djelem, djelem*.

LV: A s tím jsi začala jak?

IF: To bylo takhle. Jezdila jsem často do Prahy a Jelena mi říkala: „Ilono, říkej něco, ať se zasměju.“ – „Tak já ti něco řeknu. Tak si představ, že jsme na letišti, na emigračce, plno Romů, takhle jsme v řadě, čekáme, než nás prošetří, a slyším, jak jeden, co byl přede mnou, říká svojí ženě – Čhaje, ča dikh, co je tam za nápis. Povídá: Co tam je? – No sem dikh! No smoking. Žádný smoking s sebou nemáme, to nás nepustěj.“ [smích] A z toho začalo to divadlo. Je to o tom, jak odsud Romové odcházeli do Anglie. Hráli jsme to pak v Praze, v rámci festivalu Khamoro, a pak na festivalu v Písku a v Plzni. Měli jsme dobré recenze, dost lidí na představení brečelo, i Neromové, co přišli.

LV: Ale tohle nebylo tvoje první divadlo, že ne? Protože ty jsi hrála v divadle už v devadesátých letech... Anebo ještě předtím? Nehrály nějaké divadlo i Amare neni?

IF: Ne, Amare neni jenom zpívaly, tedy zkoušeli jsme i divadlo, ale pak přišla revoluce a premiéra se už nekonala. A to první divadlo s námi dělala Ruby. Kdy to tak mohlo být? Dceři, Etele, bylo tehdy patnáct, vlastně ani ne, tak to byl rok 1993. Ruby McCoughly byla herečka, černoška z Ameriky, která tu byla na rok. Dělala taky nějaký projekt pro OSF. A chtěla dělat divadlo, ale takové, kde by hráli Romové i Neromové. To bylo takhle – my jsme dělali nějaké čtení v Dejvicích, četla jsem tam z knížky *Ukradené děti*, hrálo se k tomu na kytaru a po skončení za námi přišel jeden neromský kluk, že by s námi rád spolupracoval. A on pak Ondrovi řekl, že se dozvěděl o Ruby. Přijela pak za námi do Rokycan. Byl u toho tehdy ještě Štefan Červeňák, jeho žena Aninka a Ondra. Chtěla, abychom obešli místní Romy a Romky a natočili jejich vyprávění, a oni z toho potom sestavili scénář. Mluvil se v něm o válce, jak ji zažili na Slovensku, ale šlo to pak až do dneška. Hrálo se to v češtině. Jezdili jsme na zkoušky do Prahy, do Roxy – já, Andriš, Ondra a Etela, a pak ti Neromové – Hanka Syslová, a ještě dva mladí kluci. Andriš se tomu ale nakonec nemohl věnovat, takže odešel a místo něj v tom účinkovala Margita Reiznerová. Premiéru jsme měli v Roxy a moc se to líbilo. Pak s tím vystupovali i v Americe. Já jsem tenkrát nemohla odjet, ale moje holka jela, jel i Ondra, Hanka a Aču – Jan Slepčík. Tak to bylo moje první divadlo.

Takhle nás vychovali rodiče

LV: Mám pocit, že ve všem, co děláš – ať už to je divadlo nebo literatura – ukazuješ, jak bohatá je romská kultura. A vedle toho jsi ještě máma, babička, máš muže... Jak to všechno můžeš stíhat?

IF: Já jsem to všechno asi pochytila od rodičů. Můj táta byl o dost starší než máma

duchodcas invalidno. E daj od šestnacti roku kerlas buti. Kecivar amenge phenelas, hoj sar porodzinda le phrales, le Andrejis, tak aňi na has pre mateřsko, andal e buti les phirlas khere te del te pijel, bo beřahas nadur la fabrikatar. Furt kerelas buti, bo oda duchodos, so chudelas o dad, has cikno, a amen samas eřta řhave. Ta e daj kerlas buti, kaj te na bokhaľivas, te na phiras řhingerde, kavke. Le gadřijenca phirlas andre buti u o gadřija lake phenenas: „Etelko, hele, ty bys mohla udřlat doma toto, toto by sis mohla koupit, zařidit, tuto uvař...“ Kavka la da sikhavenas, cala berřa lake vareko vareso phenlas. E daj miri avke geľa, phenavas, sar o jekh level řino upreder. Oj has kajsi sluřno. řukar. The goďaver. Hřaba, kaj na dřanelas te genel te pisinel. A miro dad pes andre late dikhelas prostě. E daj sas andre buti a miro dad pes starinlas pal amende. Ov amen vipravinlas andre řkola tosara – e daj mek sar dřalas pandř orendar pre mařina, mek leske phenlas: „Hej,“ viřinlas les Dřindřardo, bo ov has uřo, „Dřindřar, tosara len ker te chal, řunes? Te na dřan bokhale andre řkola.“ [asal] Ta phenavas bi, hoj e daj miri kajci sas imar emancipimen, na, řino, frima. Oj sikhľila kada sa. A miro dad mira dake řigda řiř na zakazinlas.

HS: Keci has la dake, kana avľa adaj pro řechi?

IF: Terňi has, joj uľila 1931, ta prakticki bariľa avri imar adaj, Rokicaňate. Joj tiř cerpinďas pro Slovensko, phenlas, bo but dřene has a na has len so te chal, na has kaj te sovel, pindrangi phirlas, sar has řhaj. Na kamelas te visaľol. Aľe na has barikaňi, na! Joj bi delas te chal he kole nekğoredere manuřes, oda jekh ři Rom, ři gadřo. Kadaj dikhľa, so nevo, hoj hin feder, ta kamelas te dřal furt upreder upreder. A kamelas te predel amenge, amen tiř te avas mek feder. A oj amenge predelas kada, bo amen dikhahas, so oj kerel, na? Bo sas aver Roma, aver romňija, so mek aňi na dřanas pro foros, řa andro kher has furt, pař e řparheta. A amari daj imar sas aver, kajsi, hoj pes urďa řukares – kabelka hordinlas, kavke sar v ředesățtřch letech... Ta oj kada amenge predelas, he o dad.

LV: řaj mek phuřav pal tiro dad – sostar jov sas invalidno? Le maribnastar?

IF: O dad uľila 1918, ta imar has baro, sar has o mariben. Aľe nasvalo has imar ciknovarbastar. O dad pal kada phenlas kavke, aľe e baba tiř – bo e baba phirelas pal amende – ta kavka beřenas a vakernas. A kada peske e baba viřitinlas, hoj sar leske has deřujekh berř, kavke varesar jevende dřalas andro veř kařtenge, bo jov has phureder sar o aver řhave khere, řaďinda a chudľa baro zapal plic. E baba kamľa, hoj ři te bi dřalas o papus ko řhibalo te mangel o verdan, bo len has o graj, kaj les te ľidřal andre řpitaľa o papus. A ov phenda hoj na dřal, hoj mi merel o řhavo, hoj o love khatar lela. E baba rovelas. „Te tu na dřas, ta dřav me!“ Iľas varesavo verdan, thoda phusa pro verdan, thoda le dades, he joj korkori les anda andro foros. Mukle les andre řpitaľa a sařarde les, aľe imar has zamukle o pruduřki u nasvalo has calo dřivipen. Andro mariben has andro taboris Plavća,

a byl v invalidním důchodu. Máma od svých šestnácti let pracovala. Kolikrát nám vyprávěla, jak když porodila bráchu, Andreje, tak ani nešla na mateřskou a chodila ho kojit domů z práce, protože bydlela kousek od fabriky, kde dělala. Pořád jen pracovala, protože ten důchod, co dostával táta, byl hodně nízký a nás bylo sedm dětí. Takže máma chodila do práce, aby nás nakrmili a abychom nechodili otrhaní. Chodila do práce s Neromkami a ty jí radily: „Etelko, hele, ty bys mohla udělat doma toto, toto by sis mohla koupit, zařídit, tuto uvař...“ Takhle ji vlastně učily, celé ty roky jí někdo něco radil. A moje máma se tímhle posunula, jak by se řeklo, o kousek výš. Ona byla taková slušná. Krásná. A chytrá. I když neuměla číst a psát. A náš táta se v ní prostě viděl. Takže máma chodila do práce a o nás děti se staral táta, to on nás vypravoval ráno do školy. Máma chodila v pět hodin ráno na vlak a ještě mu připomínala: „Džindžar,“ on byl hrozně vysoký, tak mu říkala Džindžardo, „dej ráno dětem snídani, slyšíš? Ať nejdou do školy o hladu.“ [smích] Dalo by se říct, že moje máma byla už taková emancipovaná, tak trochu, trošičku. Na tohle všechno si přišla sama. A můj táta jí nikdy nic nezakazoval.

HS: Tvoji mamince bylo kolik, když přišla do Čech?

IF: Ona byla mladá, narozená byla v roce 1931, takže prakticky vyrostla už tady v Rokycanech. Ona si taky na Slovenku vytrpěla dost, jak nám vyprávěla, bylo jich doma hodně, neměli co jíst, neměli kde spát, jako malá chodila bosá. Nechtěla se tam vrátit. Ale nijak se nepovyšovala, to ani náhodou! Ona by dala najíst i tomu nejšpinavějšímu člověku, ať Romovi, nebo gádžovi. A tady viděla ten nový svět, že je tu líp, a chtěla se posouvat pořád dál a dál. A taky nám tohle chtěla předat, abychom si i my zase o kousek polepšili. A taky nám to předala, protože my jsme hlavně viděli, jak žije. Protože tady byly i jiné rodiny, Romky, co nikdy nevytáhly patu z domova, jen stály doma u plotny. Ale naše máma už byla jiná, hezky se oblékala – nosila třeba kabelku, jak se nosily v šedesátých letech... Takže to ona nám všechno předala, ona a náš táta.

LV: Můžu se tě ještě zeptat právě na tatínka, jak se z něj stal invalida? To bylo kvůli válce?

IF: Táta se narodil v roce 1918, takže on už byl dospělý, když přišla válka. Ale nemocný byl odmalička. Vyprávěl to takhle – a babička taky, protože k nám chodívala, tak se sedělo a vyprávělo. Babička si tohle pořád vyčítala, že když mu bylo asi jedenáct, tak šel v zimě do lesa na dříví, on byl totiž z jejich dětí nejstarší, promrzl a dostal vážný zápal plic. Babička chtěla, aby děda zašel za starostou, aby jim půjčil vůz, koně totiž oni měli, aby ho děda mohl odvézt do nemocnice. A děda řekl, že nikam nepůjde, že jestli má ten kluk umřít, tak ať umře, protože kde by na to vzal peníze. Babička plakala. „Tak jestli nejdeš ty, pojedu já!“ Někde nějaký vůz sehnala, naházela na něj slámu, položila do něj tátu a ona sama ho

ile odoj le terne manušen, kaj odoj te keren buti, te kopalinen o zakopi. Gejla odoj la pheñaha, the mek le šougoriha. Paľis varesar denašle, a jon, o murša, pes pridine ko partizana, a le partizanenca pes paľis pridine ko Svobodas, ke leskeri armada. A o dad kerelas vaš lenge kada pruzkum, hoj džalas anglal lende, te dikhel, či vareso odoj nane. A avka lenca dogejla dži Prahate. Hin amen papiris, hoj has v odboji a paľis hoj has andro Svazos protifaštických bojovníků. Sar bojovník za svobodu tiš chudla love varesave.

HS: Ta tiri daj tiro dad has imar tiš kajse džene, so na daranas, džanenas but te dokazinel...

IF: Amari daj amaro dad sas kajse bučakere. E daj kamelas te džanel sa, so sas nevo. Kamelas te džanel, sar džal o dživipen. A ov lake nič na zakazinelas. A me furt peske phenavas: Me sar jekhvar avava bari, ta me bi kamás tiš kavke, hoj man te jel kajso rom, so mange te achalol. Bo me dikhavas, sar o murša tiš marnas le romñijen, žarlinenas a kavke. Ta phenav: Me bi kamás te lel kajse romes, so bi mange achalolas, hoj bi šaj geľom te kerel vareso kodoj kavke, sar o bačis kerel, o Andrišis. A ov tiš la romňake na zakazinelas nič, on has avke vichovimen. A o džuvľija, lengre romňija, lendar na has ňiko paš e šparheta, sa amare romňija kernas andro tovarňi buta, na bešenas khere. Kavka amen e daj sikhada a amen kada dikhlam the pre lakre kole kamaradki, so laha kernas buča, romane, ajse štar abo pandž džena. The on imar has činoro upreder, hoj imar pes hazdle čino upre. A amen o terne kamahas te jel mek feder. Sar me genavas o genda perdal o čhave, me kamavas te jel sa: či oda princos, či odi prinzezna, sa kola džene, so has lače. Perdal o berša pes mange sa mire sune achile [asal].

dovezla do města. Nechali si ho v nemocnici a vyléčili ho, ale průdušky už měl poškozené na celý život. Za války byl v táboře v Plavči, tam svezli mladé lidi na práci, kopali tam zákopy. Byl tam se sestrou a se švagrem. Pak se jim nějak podařilo utéct a oni dva chlapi se přidali k partyzánům a s nimi se pak připojili ke Svobodově armádě. Táta pro Svobodu dělal průzkumníka – vysílali ho dopředu, aby zjistil, jestli tam něco není. A takhle s nimi došel až do Prahy. Máme doma potvrzení, že byl v odboji a taky že byl členem Svazu protifašistických bojovníků. A taky jako bojovník za svobodu dostal nějaké peníze.

HS: Tvoji rodiče teda byli také lidi, kteří se nebáli a dost toho dokázali...

IF: Naši byli strašně pracovití. A mámu zajímaly všechny novinky. Chtěla lepší život. A táta jí nic nezakazoval. A já si vždycky říkala: Až já budu jednou velká, taky bych to takhle chtěla, abych měla muže, který mi bude rozumět. Protože jsem viděla i to, jak někteří chlapy na svoje ženy žárlili, bili je... Takže jsem si říkala: Já bych chtěla takového muže, co mi bude rozumět, abych mohla chodit mezi lidi a něco organizovat, jako to dělal náš strejda, Andriš. Ani on svojí ženě nic nezakazoval, i on byl takhle vychovaný. A ženské u nás v rodině, manželky od strejdů, z nich nestála pořádku u sporáku ani jedna. Všechny jezdily dělat do továrny, neseděly doma. Takhle nás tedy naše máma vlastně vychovala, taky jsme to viděly u jejích kamarádek, čtyři pět ženských jich bylo, z těch místních romských rodin, co dělaly spolu v práci. A i tyhle ženské už byly trochu jinde, trochu se posunuly výš. A my mladí, my jsme chtěli být ještě někde výš. Já, jak jsem četla knížky pro děti, tak jsem chtěla být úplně vším: jak tím princem, tak tou princeznou, vždycky těmi hrdiny, co byli dobří. A po těch letech se mi všechny ty sny splnily [smích].

Přehled zmíněných děl Ilony Ferkové

Divadlo⁵

Djelem, djelem. (2022). Autorské divadelní představení romského amatérského divadelního souboru TRAJO z Rokycan (režie: Kateřina Volánková, premiéra v roce 2022 v pražském divadle Venuše ve Švehlovce).

Příběhy přeživších. (2025). Slovo 21, Divadlo utlačovaných (koordinátorka Natálie Klee, lektorky: Líza Urbanová a Dana Moree, hráli: Zdeněk Daniel, Zdeněk Serinek, Jozef Miker, Stanislav Svoboda, Ilona Ferková, Marcela Surmajová a Emilie Machálková, premiéra v roce 2025 v prostorách Café Husovka v Praze)

Literatura

Mosarda peske dživipen anglo love [Zničila si život kvůli penězům]. (1992). Romaňi čhib.

Sar o Roma avenas pal o mariben pro Čechi / Jak přicházeli Romové po válce do Čech. (1995). *Romano džaniben*, 2(1-2), 89–95.

Čorde čhave. Ukradené děti. (1996?). Brno: Romano jehketaniben pre Morava.

Kalo či parno / Černý nebo bílý. (2000). *Romano džaniben*, 7(4), 40–58.

Chudlŕom te gondolinel pal o romipen, kana me man zgejlŕom la Milenaha – Začala jsem uvažovat o romipen, když jsem se setkala s Milenou. (2006). *Romano džaniben*, 13(1), 301–315.

Vakeriben pal e Anglija / Příběhy z Anglie. (2008). *Romano džaniben*, 15(1), 214–229.

O Roma tiš le klejenca čerkinenas / Romové taky zvonili klíči. (2019). *Romano džaniben*, 26(1), 120–121.

De mek jekh, Lido! Kaštankuskre vakeribena andal e herňa / Ještě jedno, Lido! Kaštánkovy příběhy z herny. (2020). Kher.

Amen. (2023). Kher.

„Somas sar diliňi savorestar, so pregejlŕom“ / „Z toho všeho, čím jsem si prošla, ocitla jsem se na pokraji svých sil“. (2025). *Romano džaniben*, 32(2), 104–115.

⁵ Fotografie z obou představení byla otištěna v *Romano džaniben* 2/2025 – viz <https://www.dzaniben.cz/dzaniben/cs/article/view/606/561>

O Romech. S Romy? Tři desetiletí práce na změně mediálního obrazu, který zůstává stále „vyosený“²

Úvod: Otázka, která se vrací

Jak se v českých médiích proměnil obraz Romů? A co se na jeho podobě změnilo za více než tři desetiletí, během nichž se Romové sami snaží do jeho vytváření aktivně vstupovat?

Otázka není nová. V různých podobách se vrací od počátku devadesátých let, kdy se po pádu komunistického režimu otevřel prostor pro svobodnější veřejné působení Romů a současně se začala formovat jejich vlastní mediální scéna. Od té doby vznikla romská média, přibýlo, i když stále poskrovnu, profesně zdatných romských novinářů, vznikly organizace a instituce schopné vstupovat do veřejné debaty a někteří novináři z řad Romů se postupně stali díky své píli a odbornosti součástí mainstreamových redakcí.

Přesto není možné po více než třiceti letech říci, že by se mediální obraz Romů zásadně přiblížil rozmanitosti jejich skutečného života, různorodosti jejich politických sympatií, vzdělanostní úrovni, společenskému postavení, literárnímu a hudebnímu vkusu apod.

To ovšem neznamená, že se nic nezměnilo. Naopak. Bez dlouhodobé a systematické práce romských novinářů, médií a dalších aktérů by byl prostor pro jiný obraz v českých médiích nepochybně výrazně menší. Vlastní romská média vytvořila možnost mluvit za sebe, vstup novinářů z řad Romů do mainstreamu rozšířil okruh lidí, kteří mohou témata spojená s Romy zprostředkovávat, a organizace pracující s médii vytvořily mechanismy, díky nimž lze na stereotypní nebo nepravdivé informace reagovat rychleji než v minulosti.

Současně však zůstává problém, který se v různých podobách objevuje ve výzkumech, veřejných debatách i každodenní novinářské zkušenosti: mediální

1 Autorka je novinářka, moderátorka, v současnosti se věnuje také PR a mediálním konzultacím. Email: jarmila.balazovacz@gmail.com

2 Jak citovat: Balážová, J. (2026). O Romech. S Romy? Tři desetiletí práce na změně mediálního obrazu, který zůstává stále „vyosený“. *Romano džaniben* 33(1): 75–84. DOI: <https://doi.org/10.66576/journal.2026.01.04>

obraz Romů je stále v mnoha ohledech „vyosený“. Co tím myslím? Nejde jednoduše o tvrzení, že česká média zobrazují Romy negativně. Takové hodnocení by bylo příliš zjednodušující. Jednotlivé zprávy mohou být zcela pravdivé, legitimní a novinářsky oprávněné. Problém vzniká spíše na úrovni celku a struktury mediální pozornosti. Některé situace, témata a role, v nichž se Romové objevují, jsou v médiích dlouhodobě mnohem viditelnější než jiné.

Romové jsou nadproporčně spojováni s kriminalitou, sociálními problémy, konflikty, bydlením, chudobou, veřejnými zásahy nebo „problémovým soužitím“. Vedle těchto negativních obrazů existují i stereotypy zdánlivě pozitivní – představa Romů jako přirozených hudebníků a tanečníků, lidí s „temperamentem“, výjimečnou emocionalitou nebo specifickou spiritualitou. Ani pozitivně zabarvený stereotyp však nepřestává být stereotypem s dopadem na život těch, kterých se týká.

Výsledkem se stává obraz, který sice může být složen z jednotlivých pravdivých výpovědí, ale přesto neodpovídá rozmanitosti skutečného života. Problémem tedy není zpravidla nepravdivost jednotlivých zpráv, ale součet těch, které se systematicky koncentrují na stejný typ situací. A nejde pouze o to, jak se o Romech píše, ale také kdy se o nich píše, v jakých souvislostech a v jakých rolích se v médiích objevují. A zda a jak to ovlivňuje jejich život a zejména zda a jak mohou tento obraz sami ovlivnit.

Právě tato témata se stala klíčovými ve veřejné debatě „O Romech. S Romy?“, kterou uspořádala organizace Romea 8. července 2026 v Praze. Debaty, kterou moderovala autorka tohoto textu, se účastnili vedoucí blogu iDNES.cz Patrik Banga, Tomáš Bystrý, editor z Českého rozhlasu, socioložka médií Renáta Sedláková z Univerzity Palackého a Jan Jiříčka, editor domácí rubriky Deníku N. Hovořilo se o obrazu Romů v českých médiích, spolupráci romských a mainstreamových redakcí, zásadních výzvách souvisejících se současným chodem redakcí a jejich personálním zmenšováním, o nástupu sociálních sítí, AI nástrojů apod.

Dnes tak stojíme před poněkud jinou otázkou než na začátku devadesátých let. Nejde už jen o to, zda Romové mají hlas, ale o to, jestli mají i vliv a jaký vlastně? Lze ho vůbec ještě umocnit, případně jak, v kontextu dnešní doby, v rychlosti šíření informací a skutečnosti, že za nimi již dávno nestojí pouze média povinná jejich ověřováním a dodržováním jistých pravidel?

Pro získání odpovědi je nutné se podívat na počátky formování romského angažování po listopadu 1989. Následující text si přitom neklade za cíl podrobně líčit vznik všech romských periodik a médií, ale připomenout kontext a klíčové momenty i osobnosti, které postupně formovaly debatu spojenou s médii, ať už nejprve z pozice aktivistů, spisovatelů, či později již výrazněji strukturovanou těmi, kteří se médii a jejich fungováním zabývali profesionálně.

Nejdříve bylo potřeba vytvořit vlastní hlas

Příběh systematické, dodnes trvající romské mediální přítomnosti začíná prakticky bezprostředně po listopadu 1989. Prvním médiem té doby byl bulletin vydávaný politickou stranou Romská občanská iniciativa (ROI), později transformovaný do týdeníku *Romano kurko*. Za jeho vznikem stál zejména JUDr. Emil Ščuka a jeho bratr Milan Ščuka, který působil v čele vydavatelství ROMART (od roku 1995 Občanské sdružení pro romský národnostní tisk ČR) s redakcí v Brně. Dlouholetým šéfredaktorem byl romský básník Jan (Janko) Horváth. K tomuto periodiku se přidávaly postupně další měsíčníky, v jejichž čele stáli lidé ze zmiňované politické strany, ale také někteří romští spisovatelé, např. Margita Reiznerová, Gejza Horváth a další.

Již v roce 1991 vznikl z iniciativy právníka a tehdejšího předsedy ROI, Emila Ščuky, v Československé televizi romský televizní magazín *Romale*. Na jeho přípravě se od roku 1991 podílel vedle Emila Ščuky také Ivan Veselý. Historické prameny zároveň dokládají, že magazín *Romale* patřil mezi první výrazné pokusy vytvořit v českém televizním prostoru pravidelný pořad vyráběný, moderovaný a režírovaný samotnými Romy.

O rok později, 1. listopadu 1992, vznikla v Českém rozhlasu romská redakce, která začala připravovat pořad *O Roma vakeren*. U jejího vzniku stála společně s dalšími kolegy i autorka tohoto článku a redakci do poloviny roku 1998 vedla.

Nešlo však pouze o potřebu „mít vlastní časopis nebo vlastní pořad“, nýbrž o snahu vytvořit mediální prostor, v němž budou Romové sami schopni definovat témata, o nichž se má mluvit, a zároveň nabídnout většinové společnosti jiný typ informací o Romech. Vznik romského vysílání ostatně souvisel i s tehdejšími debatami o rasistických útocích a postavení Romů.

Stejně jako v případě televizního pořadu *Romale* ani Český rozhlas předtím nikdy neměl vlastní pravidelnou relaci vyráběnou samotnými Romy. Další důležité rovnítko mezi pořady ve dvou zmiňovaných veřejnoprávních médiích tkví ve faktu, že i tento pořad vznikl jen díky rok trvajícímu usilovnému snažení Romů s jasně definovanou potřebou – „chceme vlastní prostor, vlastní pohled, možnost vlastních komentářů a mediálního vlivu“. Vysílání právě proto nikdy nebylo zamýšleno jako uzavřený prostor „pro Romy“, ale coby most mezi Romy a většinovou společností. Navíc to mělo další rozměr ovlivněný obdobím silných rasistických nálad a násilných útoků vůči Romům v devadesátých letech. Potřeba vlastního hlasu tedy nebyla abstraktní kulturní otázkou, ale potřebou reagovat na události, informovat, vysvětlovat a bránit se obrazu, který o Romech vytvářela část veřejného prostoru. Přinášet nejen očekávané informace o historii a literatuře, ale také rozhovory s odborníky, závažná společenská a politická témata, výrazný hlas týkající se tehdejších protiromských nálad a útoků, formování pohledu na romský holokaust a koncentrační tábory v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu

očima samotných Romů. Stejně tak byla potřeba vytvářet možnost, kdy se samotní novináři z řad Romů ptají politiků na jejich postoje v těchto otázkách apod.

Tuto historii spojenou s vývojem tzv. romské mediální scény zde připomínám vedle širšího kontextu také proto, že mediální infrastruktura, která se později stala základem dalšího vývoje, nevznikala sama od sebe. Stála za ní relativně malá skupina konkrétních lidí, kteří si velmi brzy uvědomili, jak přímý vliv má mediální obraz na postavení Romů ve společnosti, na jejich přijímání, život a šance v něm.

Od vlastních médií k mainstreamu

Vlastní média znamenala pouze první krok. Pokud by totiž romské sdělovací prostředky zůstaly uzavřené pouze pro vlastní, specifické publikum, samy sobě by omezily schopnost měnit většinový obraz Romů. Proto jsme poměrně brzy přišli s další strategií: vstupovat do mainstreamových médií, spolupracovat s jejich redakcemi a dostávat Romy do veřejného prostoru i v jiných než etnických rolích. Výrazně lépe se to daří tam, kde přímo v redakcích působí Romové na pozicích dramaturgů, moderátorů, editorů či redaktorů. Z vlastní zkušenosti jsme o tom ve zmiňované debatě Romey hovořili v podstatě všichni přítomní romští novináři – Tomáš Bystrý, Patrik Banga i moderující Jarmila Balážová. V této souvislosti byla zmíněna i role Richarda Samka působícího ve zpravodajství České televize.

Všichni jmenovaní sehrávali a sehrávají v léta trvající snaze objektivizovat a rozšířit obraz Romů v médiích a veřejném prostoru výraznou roli. Jejich zkušenosti, kontakty v redakcích i profesní důvěra, kterou si mezi ostatními novináři budovali řadu let, umožňují právě takto cílenou spolupráci.

Na formování mediálního obrazu Romů se výrazným způsobem podílela bezpochyby i organizace Romea, která vedle vlastní mediální činnosti navázala na předchozí snahy sdružení Dženo a pomáhá připravovat další Romy na profesionální vystupování ve veřejném prostoru a v médiích.

Od vlastního média k mediální infrastruktuře

Organizace Romea vznikla na přelomu let 2002 a 2003 jako reakce na absenci výrazného „hráče“ na mediálním poli, který by byl schopen vytvářet širší mediální infrastrukturu. Vedle dodnes vycházejícího měsíčníku *Romano vodě*, jehož první číslo vyšlo v únoru 2003, byl spuštěn zpravodajský server Romea.cz. Ten nabízí aktuální zpravodajství týkající se života Romů.

Romea se však nestala „jen“ dalším romským médiem. Výrazným způsobem budovala autonomní mediální zázemí: vlastní obsah, vlastní přispívající redaktory a vystupující moderátory, možnost rychlé reakce na aktuální dění, archiv, video produkci, kontakt s mainstreamovými redakcemi i prostor pro témata, která by jinak nemusela získat dostatečnou pozornost. V tom spočívá její největší význam.

Zatímco vlastní médium říká: „Budeme mluvit sami za sebe.“, organizace schopná systematicky pracovat s mainstreamem přidává ještě něco dalšího: „Budeme se snažit ovlivnit i to, co se o nás dozví většinová společnost.“ O totéž se pochopitelně snažili i autoři *Romale* a *O Roma vakeren*, ovšem s omezením periodicity ovlivňované vedením České televize a Českého rozhlasu.

Tento typ práce Romey byl postupně vnímán pozitivně i zvenčí. Romea se vedle útoků a nenávisných komentářů dočkala i ocenění – například za přispívání k vyváženějšímu zobrazování Romů, upozorňování na příběhy lidí a události, které by jinak mohly zůstat bez povšimnutí, a za spolupráci s mainstreamovými médii.

Tady se už dostáváme od vlastního hlasu k určitému typu mediálního vlivu. Ani ten však není automatický. Český mediální prostor se sice rozšířil o nové zdroje a nové aktéry, ale samotné mechanismy, které rozhodují o tom, co se stane zprávou a co nikoli, zůstaly do značné míry v rukou tradičních redakcí. A právě zde se začíná ukazovat limit dosavadní práce.

Rok 2003: problém nebyl jen v negativním obrazu

V roce 2003 jsem se k tématu mediálního obrazu Romů dostala také v mezinárodním kontextu. Pro regionální seminář odborníků pro východní Evropu, který se konal v Praze pod záštitou Úřadu vysokého komisaře OSN pro lidská práva, jsem připravila odborný podklad, který se věnoval romským novinářům, médiím a způsobu, jakým média přispívají k vytváření obrazu Romů (Balážová, 2003). Následná oficiální zpráva ze semináře shrnula jeho hlavní argumenty. Upozorňovala na význam specializovaných romských médií, ale současně zdůrazňovala potřebu přítomnosti Romů v médiích většinové společnosti. Poukazovala na riziko stereotypního a povrchního informování a na potřebu vzdělávání romských novinářů. Zároveň navrhovala systematictější monitoring mediálního pokrytí témat týkajících se Romů.

Z dnešního pohledu je pozoruhodné, kolik z těchto témat zůstává živých. Už tehdy totiž nebylo možné problém popsat pouze jako „negativní zobrazování Romů“. Šlo také o to, kdo má přístup k médiím, kdo je považován za relevantní zdroj, jaká témata se vybírají, zda se Romové objevují i v jiných rolích než jako objekt sociálního problému, zda existuje dostatek romských novinářů, zda a jak mají možnost ovlivňovat samotné mediální prostředí.

Po více než dvaceti letech se ukazuje, že tato otázka byla položena správně. Jen se mezitím změnilo prostředí, ve kterém se odehrává.

Co vlastně znamená „vyosený obraz“?

Vyosený obraz neznamená totéž co obraz negativní. Je to obraz sestavený nepoměrně. Některé části reality jsou v něm přítomny výrazně častěji než jiné.

Budme názorní: Kriminalita je zpráva. Konflikt je zpráva. Sociální problém je zpráva. Výjimečný úspěch je zpráva. Běžný život ale většinou zprávou není.

Pokud bychom Romy znali pouze prostřednictvím českého zpravodajství, získali bychom proto velmi omezenou představu o jejich skutečném životě.

Analýzy mediálního pokrytí tento problém dlouhodobě ukazují. Například analýza Agentury pro sociální začleňování za období od července 2011 do května 2012 uváděla, že více než polovina příspěvků referujících o Romech souvisela s kriminalitou; v 80 % případů tohoto typu byli Romové prezentováni jako pachatelé násilné kriminality, nikoli jako oběti.

Neznamená to samozřejmě, že média dnes píší o Romech pouze tímto způsobem. Takový závěr by byl stejně zjednodušující jako tvrzení opačné. Význam těchto zjištění spočívá v něčem jiném. Ukazují mechanismus selektivní viditelnosti. Pokud se některé typy událostí opakovaně dostávají do médií a jiné nikoliv, vzniká obraz, který může být jednotlivě pravdivý, ale jako celek neúplný. A to je podstata vyosení. Právě proto se musíme ptát nejen, zda je tato informace pravdivá, ale rovněž jaký obraz vzniká, když podobných informací zveřejňujeme desítky, stovky?

Jedním z nejzajímavějších posunů v současné debatě je proto otázka selektivní viditelnosti. Romové se v médiích mohou objevit velmi často – a přesto může být jejich obraz neúplný. Je rozdíl mezi tím, když se o skupině píše často, a tím, když je v médiích reprezentována ve své skutečné rozmanitosti.

Pokud jsou dominantními tématy kriminalita, chudoba, segregace, bydlení, sociální dávky, konflikty nebo zásahy institucí, publikum si postupně vytváří mentální zkratku: Rom = problém. Pak stačí další zpráva, která tuto zkratku potvrzuje. Tím se vytváří mechanismus, který nemusí být založen na vědomém rasismu jednotlivých novinářů. Stačí, že určité téma odpovídá očekávání, a proto se snáze stane zprávou.

To je jeden z důvodů, proč je třeba pracovat s pojmem *news values*, tedy hodnotami, které rozhodují o zpravodajské atraktivitě. Konflikt, překvapení, mimořádnost, negativita nebo personifikace mají tradičně vysokou zpravodajskou hodnotu. Každodennost nikoli. Jenže běžný život je přesně to, co vytváří skutečný obraz společnosti. A právě proto se mediální obraz Romů může vychýlovat. Etnizace v podstatě nezmizela. Jen se proměnila. Další příklad představuje způsob, jakým média pracují s etnicitou.

Je nepochybně pozitivním posunem, pokud média přestávají automaticky označovat pachatele nebo jiné aktéry jako Romy v situacích, kdy jejich etnický původ není relevantní. Výzkum socioložky Renáty Sedlákové, další z účastnic

zmiňované veřejné debaty Romey o médiích, však ukazuje, že samotné odstranění explicitního označení ještě nemusí znamenat odstranění etnizace (Sedláková, 2021). Její analýza televizního zpravodajství České televize mezi lety 2000 a 2015 ukázala dlouhodobou tendenci zobrazovat Romy především prostřednictvím skupin, dětí a mladých lidí a prostředí, v nichž žijí – například zanedbaných či sociálně vyloučených lokalit. Naopak výrazně chybělo zobrazování Romů v autoritativních či expertních rolích. A to je velmi zásadní. Etnicita totiž nemusí být napsaná v titulku. Může být ukázaná. Obsažena ve fotografii, videu, archivních záběrech. V místě natáčení. Ve výběru lidí, kteří jsou zobrazeni. V prostředí, které je připojeno ke konkrétnímu příběhu. Text může být zcela korektní, ale obraz může zároveň aktivovat stereotyp.

A existuje i opačný mechanismus: úspěšný Rom může být v médiích prezentován jako „výjimečný Rom“. Tím se jeho úspěch sice zviditelní, ale současně se potvrzuje představa, že úspěch Roma je něčím mimořádným. Tady se opět vracíme k Romee, ale i dalším novinářům. Když, byť v dobrém úmyslu, zdůrazňují etnicitu například už v titulku typu „Rom XY je doktor“, přispívají tím ke stereotypizaci, nebo se naopak snaží prostřednictvím pozitivních příkladů rozšířit obraz Romů v médiích?

„O nich bez nich“ jako otázka moci

Tradiční formulace „o nás bez nás“ zůstává relevantní. Sama o sobě ale nestačí. Důležitější otázka zní: Kdo v mediálním příběhu jedná a kdo je pouze předmětem jednání? Zpráva může být označena jako příběh o Romech, ale ve skutečnosti se může jednat především o příběh o tom, co pro Romy nebo s Romy dělá stát, obec, policie, ministerstvo, nezisková organizace nebo jiná instituce. A to vytváří určitou hierarchii mediálních rolí: Rom jako objekt opatření → Rom jako příjemce pomoci → Rom jako respondent → Rom jako expert → Rom jako iniciátor či aktér.

V rámci této škály je možné sledovat, zda média Romům přiznávají pouze možnost reagovat, nebo také možnost jednat a definovat problém. A to je zásadní rozdíl. Člověk může dostat prostor v televizním studiu, může odpovédět na otázku novináře, může být citován v článku. Přesto nemusí mít žádný vliv na to, jaké téma se otevře, jak bude formulováno a v jakém rámci se o něm bude hovořit.

Další, čím dál častěji se opakující otázka, která novinářům bez ohledu na typ média výrazně komplikuje práci, je: Kdo má nebo by měl mluvit za Romy? Mnohdy si s tím novináři neví rady a dělají chyby. A navíc se tím dostáváme k dalšímu paradoxu.

Je dobře, že dnes existují Romové, na které se novináři mohou obrátit. Problém nastává ve chvíli, kdy se jejich počet příliš nemění a několik stejných osob se postupně stává téměř univerzálními mluvčími a jejich odbornost spočívá jen v tom, že jsou Romové nebo o sobě tvrdí, že někoho zastupují. Patrik Banga

v červencové debatě popsal zkušenost, kdy se na něj novináři obracejí například k tématu segregovaného školství především proto, že je Rom, nikoli proto, že by byl odborníkem na vzdělávání.

Tato zkušenost ukazuje několik problémů současně. Prvním je tokenizace: člověk je vybrán jako respondent především proto, že je Rom. Druhým je představa univerzálního romského experta: pokud se jedná o jakékoliv téma týkající se Romů, je automaticky osloven stejný člověk. Třetím je úzký zdrojový okruh. A čtvrtým je absence systému. Pokud kontakt s romskými odborníky stojí pouze na osobních vazbách několika novinářů, systém je zranitelný. Diskutovalo se tedy i o tom, jakými způsoby rozmnožit okruh expertů z řad Romů a současně co by pomohlo k rozšíření obrazových materiálů redakcí.

Internet: možnost opravy i nový zesilovač

Digitalizace přinesla jednu velkou změnu, která je z hlediska romských aktérů nepochybně pozitivní. V současnosti lze reagovat rychle. Na chybný článek můžete upozornit během několika hodin, nabídnout vlastní informace, kontaktovat autora nebo redakci a využít sociální sítě k veřejné korekci. Pro romské organizace a média to znamená výrazně větší reakční kapacitu než v devadesátých letech. Současně však internet vytvořil nový problém. Sociální platformy urychlují šíření stereotypního obsahu, oslabují tradiční *gatekeeping*, umožňují nekontrolované komentáře a dezinformace a zároveň soutěží s profesionálními médii o pozornost publika. Digitalizace proto není automaticky demokratizací. Je korektivem i zesilovačem. Umožňuje rychlejší opravu chyby, ale současně umožňuje, aby se chyba dostala k desetitisícům lidí dříve, než ji někdo stihne opravit. Pro romská média a organizace se tím změnila i samotná definice mediální práce. Dříve bylo důležité mít médium. Dnes je stejně důležité být schopen rychle vstoupit do informačního oběhu.

Od perspektivy „O Romech“ k perspektivě „S Romy“

Název červencové debaty Romey – „O Romech. S Romy?“ – není pouze slovní hříčkou, naznačuje vývoj posledních třiceti let. Tři desetiletí jsou v historii médií dlouhá doba. Za tu dobu se změnila technologie, vlastnictví médií, pracovní podmínky novinářů, způsob distribuce zpráv i chování publika.

Změnili se také samotní Romové v médiích. Z lidí, kteří na počátku devadesátých let především požadovali možnost mluvit sami za sebe, se postupně stali novináři, editoři, moderátoři, producenti, odborníci, nositelé informací a lidé působící uvnitř mainstreamových redakcí. Stále však jde o velmi malý počet tvůrců a výraznější osobnosti dnes patří převážně ke střední generaci. Mladí volí trochu jednodušší cestu youtuberství, tiktokových a instagramových videí. V nich se ale

často sami dopouštějí paušalizace a stereotypizace Romů. Chybí jim určitý typ mediálního vzdělání, kontext celku v jednotlivých příspěvcích apod.

Veřejný mediální obraz Romů zůstává vyosený. Oproti dřívějšku k této vyosenosti nově napomáhají ve veřejném prostoru i někteří Romové. I oni mohou přispívat k šíření dezinformací nebo vydávání svého pohledu za obecně platné vidění většiny, kdy např. své instagramové účty a tiktokové profily zakládají na tom, že něco vydávají za typicky „romské“. Jako by si vůbec nebyli vědomi (a zřejmě nejsou), jaké důsledky jejich práce může mít.

Závěr: Nestačí mít hlas

Po třech desetiletích proto není namístě ani triumfalismus, ani rezignace. Triumfalismus by opomenul přetrvávající stereotypy, selektivní viditelnost a strukturální nerovnosti v mediálním prostoru. Rezignace by zase přehlédla obrovskou práci, která se od počátku devadesátých let udělala.

Bez periodik jako *Romano Kurko*, *Lačo lav*, *Romano vodi*, *Romano hangos* a audiovizuálních pořadů a platform jako jsou *Romale*, *O Roma vakeren*, Tuke TV, World Rádio, Romea a další, bez práce jednotlivých novinářů a vstupu Romů do mainstreamových médií by dnešní mediální prostor vypadal jinak – a pravděpodobně výrazně hůře. Tato práce změnila možnosti. Změnila dostupnost vlastních médií. Změnila schopnost reagovat. Změnila počet lidí, kteří mohou vystupovat jako novináři, komentátoři, experti. Všichni zmiňovaní změnili představu, že Rom v médiích může být pouze objektem zprávy.

Nepodařilo se ale dostatečně změnit strukturu mediální pozornosti. A právě proto je dnes třeba pozměnit i otázku. Před třiceti lety jsme se ptali, zda mohou Romové dostat prostor, aby mluvili sami za sebe. Dnes už tato otázka nestačí. Nestačí mít hlas. Je potřeba mít vliv. Vliv na to, jaká témata se otevírají, kdo je považován za zdroj. Vliv na to, jak jsou příběhy rámovány. Vliv na to, jaké obrazy se používají. A především, zda se z jednotlivých příběhů o Romech opět a znovu skládá stejný obraz.

Tři desetiletí ukazují, že změna mediálního obrazu není jednorázový úkol. Je to dlouhodobý proces, v němž se musí měnit nejen obsah médií, ale také podmínky, za nichž obsah vzniká. Zejména s ohledem na to, že dnes už každý může být nejen příjemcem informace, ale také jejím tvůrcem a šířitelem. A dokud nebudou nejen média, ale i veřejní činitelé, vlastníci účtů na sociálních sítích, zkrátka každý, kdo se ve veřejném prostoru pohybuje, nést zodpovědnost za to, co říká a píše, nepohneme se. Čelíme ale dezinformační válce, které často využívají i samotní politici k výhře ve volbách. Nelze proto předpokládat, že se výrazného zlepšení dočkáme v blízké době.

Tento článek vznikl ve spolupráci s novinářem, editorem zpravodajství Českého rozhlasu Mgr. Tomášem Bystrým, který s romskými a proromskými médii (*Romano vodi*, *Romea TV*, *O Roma vakeren*) spolupracuje od roku 2003 po současnost.

O autorce:

Jarmila Balážová je novinářka, moderátorka a držitelka novinářské Ceny Karla Havlíčka Borovského. Ve své profesní kariéře působila v Českém rozhlase, České televizi i v někdejší české redakci Rádia Svobodná Evropa. V televizi Nova moderovala talk show *Áčko*, v České televizi se řadu let věnovala dramaturgii pořadů pro děti a mládež a později zde měla také vlastní pořad *Rozhovory Jarmily Balážové*. Působila rovněž ve státní správě, nejprve jako tisková mluvčí ministra pro lidská práva a legislativu Jiřího Dienstbiera a následně jako tisková mluvčí Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Dlouhodobě se věnuje romským médiím a jejich rozvoji. Stála u vzniku romské redakce Českého rozhlasu a pořadu *O Roma vakeren*, později spoluzakládala organizaci Romea, vedla dva romské časopisy a podílela se na profesní přípravě novinářů z řad Romů. Významnou část své práce zároveň soustavně zaměřovala na kritickou reflexi mediálního obrazu Romů a na prosazování jejich objektivnějšího, pestřejšího a méně stereotypního zobrazování v českých médiích.

Prameny a literatura

- Balážová, J. (2003). *The role of the media in portraying the Roma and perpetuating prejudice: background paper*. Regional Seminar of Experts for Eastern Europe, Prague. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. <https://digitallibrary.un.org/record/500771>
- Demeterová, I. (2022, 1. listopadu). Pořad O Roma vakeren slaví 30 let ve vysílání Českého rozhlasu [Rozhlasový pořad]. Český rozhlas. <https://informace.rozhlas.cz/porad-o-roma-vakeren-slavi-30-let-ve-vysilani-ceskeho-rozhlasu-8859942>
- Ryšavý, Z. (2017, 31. prosince). ROMEA je s vámi už 15 let! Romea.cz. <https://romea.cz/cz/domaci/romea-je-s-vami-uz-15-let>
- Sedláková, R. (2021). Media construction of deviance – othering of Roma minority in television news discourse. *Social Pathology and Prevention*, 7(2), 11–34. Romea.cz (2013, 8. dubna). Agentura pro sociální začleňování: Obraz Romů v médiích je stále jednotvárný, uvádí výzkum. <https://romea.cz/cz/domaci/agentura-pro-socialni-zaclenovani-obraz-romu-v-mediich-je-stale-jednotvarny-uvadi-vyzkum>

Recenze

Autorky klubu Paramisara
Podphandle mašličenca. Podvázané mašličkami.
Povídky o romských obětech nucené sterilizace.
/ Iva Baslarová a Nina Dudi-Koťová

János Imre Heltai a Eszter Tarsoly (Eds.)
Translanguaging for equal opportunities: Speaking Romani at school
/ Mária Takáčová

Ondřej Skripnik a Robert Malík (Eds.)
Kaj som khere
/ Marie Gaberlová

Rozetnuté mašličky: zaznívající hlasy romských žen

Autorky klubu Paramisara

Podphandle mašličenca. Podvázané mašličkami. Povídky o romských obětech nucené sterilizace

Slovo 21, 2025, 151 s., ISBN 978-80-88301-75-2¹

O nucených sterilizacích československých žen během státního socialismu se už v odborné literatuře napsalo poměrně hodně. Tímto tématem se zabývaly například romistky Helena Sadílková (2019) a Lada Viková (2019), historička Věra Sokolová (2008) nebo překladatelka Gwendolyn Albert (2019; Albert a Szilvasi, 2017). Věnovalo se mu rovněž tematické číslo *Romano Džaniben* (2/2019) upozorňující na to, že se neblahá praxe týkala už i období protektorátu během druhé světové války či že stejnou zkušenost pocítily romské ženy ve Švédsku (Runcis, 2019). Navzdory snaze těchto autorek o zviditelnění daného problému se ve veřejném prostoru o nucených sterilizacích příliš nemluví (samozřejmě s výjimkou diskusí o odškodnění, které iniciovaly samotné Romky), stejně jako se podobně tiše zametly pod koberec ještě donedávna prováděné a státem vyžadované sterilizace transgender lidí.

Vsadit praktiku biomoci, jak o ní píše Michel Foucault, do patričních vědních diskurzů, je bezesporu potřebné. Pokud stát užívá disciplinární moc jako dohled nad lidským tělem a snaží se tak řídit a kontrolovat lidskou populaci (Foucault, 2009), je nutné na to upozorňovat. Navíc když se tato mocenská praxe pojí s dalšími faktory, jako jsou gender, etnicita či sociální status. Nicméně co dosud v souvislosti s daným tématem chybělo, byly koncentrované příběhy samotných romských žen vyprávěné jinými romskými ženami jako svědectví o tom, co se

1 Jak citovat: Baslarová, I., Dudy-Kotová, N. (2026). „Rozetnuté mašličky: zaznívající hlasy romských žen“ [Recenze knihy *Podphandle mašličenca. Podvázané mašličkami. Povídky o romských obětech nucené sterilizace*, Autorky klubu Paramisara]. *Romano džaniben*, 33(1), 87–93 DOI: <https://doi.org/10.66576/journal.2026.01.05>

v letech 1970–1990 dělo a jakým způsobem to ovlivnilo romskou komunitu (nutno ovšem doplnit, že k nezákonným sterilizacím docházelo v České republice až do roku 2012).

Právě proto vydala nadace Slovo 21 povídkovou knihu autorek literárního klubu Paramisara s názvem *Podphandle mašličenca / Podvázané mašličkami*. Ve třinácti krátkých, ale velmi silných příbězích zprostředkovává zkušenosti a pocity romských žen různého věku a postavení, které pojí právě zkušenost s nucenou sterilizací. Obsah není fikcí, ale vychází ze skutečných příběhů nuceně sterilizovaných žen, respektive z biografických rozhovorů, které s nimi zmíněné spisovatelky a novinářky realizovaly, přičemž v jedné povídce se dokonce prolínají vyprávění dvou různých žen ze stejného města. Jejich identita je až na výjimky (tu představuje Elena Gorolová jako aktivistka, která se za odškodnění sterilizovaných žen dlouhodobě veřejně angažovala) utajená, protože se jedná o skutečně intimní výpovědi. I tady je zapotřebí ocenit propojení romských autorek a jejich informačních partnerek – tohoto stupně autenticity bychom se jinak stěží dočkali.

Helena Sadílková zdůrazňuje, že do referování o postavení romského obyvatelstva se musí nutně dostávat otázka aktérství těchto lidí, což může narušovat jednorozměrný viktimizační narativ (Sadílková, 2018). Skutečnost, že jsou uvedené ženy obětmi biopolitiky státního socialismu, v knize nikdo nezpochybnuje. Nicméně fakt, že v ní romské ženy referují o jiných romských ženách, jimž se toto příkoří událo, navíc způsobem, který si samy zvolí, dodává historickému svědectví nový rozměr. Spisovatelky z klubu Paramisara oslovily romské ženy různého věku, příslušnosti k subetnickým skupinám či geografické lokace – jejich jediným pojítkem je zkušenost s nucenou sterilizací. Romky tak jsou v tomto případě dvojími aktérkami: nuceně sterilizované ženy mohly vyprávět o tom, co na daných událostech spatřují jako nejpodstatnější, a autorky pak jejich příběhy podaly tak, aby jako vypravěčky a svědkyně těchto událostí zvýznamnily to, co si podle jejich názoru zviditelnění zaslouží. Dostává se nám tak nejen potřebných informací, ale i nejrůznějších emocí, včetně takových, jaké bychom možná v souvislosti s tímto nevratným zásahem do ženského těla a osudů daných žen nečekali.

Aby se kniha dostala k co nejširší skupině čtenářstva, je psaná v češtině, nicméně částečně se drží evidentní snahy o popularizaci a uchování romského jazyka (respektive jeho severocentrální variety). Kromě názvu je tedy do romštiny přeloženo i úvodní slovo Evy Danišové a editorky Markéty Hajské, v samotných povídkách se přirozeně objevují romská slova, věty či citáty. Publikace obsahuje jediný odborný text od Heleny Sadílkové. Poskytuje čtenářům interpretační rámec daného historického období a popisuje snahy o nápravu a odškodnění nucených sterilizací, čímž následující povídky zasazuje do patřičného sociálně-kulturního kontextu. Popisuje danou protiprávní praxi a rovněž upozorňuje na to, že dlouhá cesta za nápravou ještě zdaleka není u konce, byť se alespoň některé z dotčených dočkaly finančního odškodnění.

Následují povídky Marie Sivákové, Květoslavy Podhradské, Ilony Ferkové, Evy Danišové, Dany Emy Hruškové, Reny Horvátové, Rozálie Kokotkové, Ivety Kokyové, Evy Kropiwnické, Verony Filové, Moniky Duždové, Márie Hušové a Stanislavy Mikové. Každá z autorek si zvolila odlišnou formu, příběhy se tak pohybují na ose od větší literární stylizace do spíše publicistické polohy.

Lékaři, kteří zradili

Povídky propojuje několik společných témat. Prvním z nich je důvěra v lékaře, kterou ženy, jejichž příběhy kniha zprostředkovává, často uvádějí jako „ospravedlnění“ svého rozhodnutí. Ostatně jeden z příběhů dokonce nese název *Cožpak doktoři lžou?* Romské ženy tak popisují lékaře v pozici autority, jíž bezmezně důvěřovaly. Anthony Giddens v souvislosti s tím mluví o expertním vědění, neboť expertní systémy stojí právě na principu hluboké důvěry. Ta vychází ze skutečnosti, že nemůžeme získat odbornost ve všech oblastech života, proto se v každodennosti spoléháme na vědění těch, kteří jsou součástí funkčnosti celého sociálního systému (Giddens, 2003). Léčení lidí se navíc pojí s představou poslání, což by mělo převážet nad pouhou profesí.

Protagonistky se proto opakovaně ptají, jak jim to mohli doktoři udělat, jak je možné, že jim lhali a podváděli je, vymýšleli si diagnózy a problémy, které nikdy neexistovaly. Povídky popisují různé formy přesvědčování a zastrašování, přičemž tou nejzásadnější je tvrzení: „Zachráníme vám tak život“ (např. s. 56–57 či s. 103). Ilona Ferková v povídce *Svázané nitky plodnosti* cituje konstatování jednoho z lékařů: „Ještě jeden porod, a vaše manželka by umřela, tak jsem ji zachránil“ (s. 56). Pokud ponecháme stranou, nakolik šlo opravdu o záchranu života a nakolik lékař pouze fabuloval, aby prosadil svou, stojíme před evidentní skutečností, že za ženy rozhoduje někdo jiný. Ve vztahu k realitě, kdy zákaz interrupcí v některých zemích někdy znamená rozsudek smrti, je toto tvrzení ryze alibistické.

Postižené ženy se setkaly s různými obezličkami lékařů. Ti jim při porodu císařským řezem například tvrdili, že je sterilizace jedinou možností jak zachránit dítě, případně jak zabezpečit jeho zdraví. Jindy provedli sterilizaci během interrupce, aniž by si vyžádali souhlas. Často pak souhlas vyžadovali – někdy i zpětně – v situaci, kdy se ženy ocitaly ve stresu, jak zprostředkovává Dana Ema Hrušková: „Přinesly mi podepsat hromadu papírů. Byla jsem po narkóze, byla jsem zmatená, ničemu jsem nerozuměla. (...) Podepsala jsem všechno. Později mi řekli, že už nikdy nebudu mít děti“ (s. 69). Doktoři rovněž ženy zastrašovali rakovinou, když tvrdili, že jim diagnostikovali nádor. A často opakovanou lží i od zdravotních sester bylo, že je možné situaci kdykoli zvrátit. „Uděláme vám sterilizaci, mašličky. To je jednoduché, kdykoliv si to rozmyslíte, můžeme je přestříhnout, a budete moct mít další dítě,“ cituje svou protagonistku Květoslava Podhradská (s. 47).

Děti už máte dost

Dalším aspektem, který se v povídkách v různých podobách opakuje, je protiromský rasismus. Ženy se notně setkávaly s argumentem o dostatečném počtu dětí, takže volba sterilizace nakonec měla „posloužit“ především jim samotným. „Máte už dost dětí, nemyslíte? Osm je spousta. Co kdybyste si to tentokrát zjednodušila?“ zní v povídce Květoslavy Podhradské. Tento výrok charakterizuje kulturní a etnickou nadřazenost majoritní společnosti, která si nárokuje rozhodnout o tom, kolik potomků a u koho už stačí. Ne nadarmo se pak tato praxe obrací především proti ženám. Když nahlédneme do současné sociálně-kulturní praxe, můžeme v souvislosti se snižující se porodností v české společnosti slyšet výzvy, aby se ženy méně rozhodovaly pro kariéru a více rodily. V tomto biomocenském diskurzu se tedy pojí jak příslušnost k určité etnicitě, tak k genderové identitě.

To souvisí také se sekundární viktimizací, jež se často objevuje právě v souvislosti se ženami (pokud je pojmáme jako empirickou, nikoli biologickou kategorii). V knize pak sterilizované Romky často obviňují samy sebe („byla sem *dilníť*“), protože tak na ně pohlíží jejich okolí. Často přistupují na kritiku svých partnerů, příbuzných nebo na pomyslné odsouzení od nejvyšší autority – Boha. Hledají ospravedlnění pro své rozhodnutí, ať už ho udělaly pod nátlakem, bez dostatečných informací, v nouzi nebo v dobrém úmyslu, že tím někoho ochrání. Některé z nich přitom danou praxi přímo označují za genocidu a rasismus. „Nenávisť a zášť vůči Romům se předává z pokolení na pokolení. (...) Kolikrát musí Romovi plivnout do obličeje, aby zjistil, že je člověkem?“ napsala Verona Filová (s. 108).

Tel o jilo na hordinava le čhavores

Třetím symbolem, jenž v povídkách vyplouvá na povrch, je kulturně podmíněné „ženství“. Z teorií i empirických studií vyplývá, že v tradičním romském pojetí je femininita spojená s biologickým mateřstvím, tedy s možností počít a porodit dítě. *Romňija* (Romky) se v povídkách popisují jako „prázdné bedny, duté kremrole“ (s. 58), jako „porouchané“ (s. 63) nebo jako „prázdné, vybrané, nechtěné“ (s. 106). Romské ženy opakují, že Bůh jim dal dar stvořit nového člověka, přičemž sterilizace je o něj připravila. Marie Siváková to v povídce „Nemohla bych je v tom nechat“ líčí následovně: „Vzali si naši svobodnou vůli, ukradli nám dar od Boha, který je zároveň i odpovědností“ (s. 39). Eva Danišová v „Porouchané“ vysvětluje, jak romská komunita pojmá rodičovství: „V romských rodinách se děti většinou neplánují, berou se jako boží dar.“ Jiná žena si stěžuje na pocit, že už nikdy nebude pod srdcem nosit své dítě: „*Tel o jilo na hordinava le čhavores*“ (s. 105).

Jejich „neženskost“ jako nový typ identity v povídkách zrcadlí i jejich manželé. Buď chtěli bojovat, ale marně, nebo ženy odsoudili za to, že něco takového dopustily, případně jim to celý život vyčítali nebo je navždy opustili. Z povídek je zřejmé, že primární roli ženy jako matky vnímají totiž i mnozí romští muži. Tato skutečnost se projevuje tak, že muži už svoje partnerky nebrali jako dřív; to, co ženy cítily, muži viděli. Jejich pocity charakterizuje věta z povídky „Děti už máte dost, ne?“, „Každý muž, ať si to přizná, nebo ne, touží po tom zplodit dítě“ (s. 105). Gender se odráží rovněž v touze některých mít „taky holčičku“ nebo „taky chlapečka“, což je přání, kterého se nemůžou zbavit.

Deviktimizace se v povídkách projevuje v řadě dalších dílčích aspektů. Některé z Romek uvádějí, že už děti v danou chvíli nechtěly, svoje rozhodnutí tak chápaly jako určitou možnost antikoncepce. To však, jak samy zdůrazňují, nic nemění na tom, že neměly dostatek informací, času nebo možností udělat zodpovědné rozhodnutí, které jednou provždy determinovalo jejich život. A právě komplexnost těchto prožitků je důležitou součástí knihy, jež intimně nasvědčuje konkrétní aspekty různých příběhů. Například pro olašskou ženu měl tento zákrok jiné důsledky než pro ostatní Romky, protože její muž ji kvůli neplodnosti mohl legitimně opustit.

Bolest, která se proměnila ve slova

Nejzajímavějšími jsou potom výpovědi o tom, jak se romské ženy s touto skutečností, popisovanou různě – jako příkoří, akt rasismu, ztrátu ženství či zradu – v průběhu života vyrovnávaly. Ve chvíli, kdy jim autorky udělují autonomii hlasu, který je slyšet, můžeme sledovat různé strategie. Některé mluví o psychických ranách, s nimiž jim pomohla terapie a psychiatrická péče. Jiné o podpoře partnera či rodiny, některé evidentně zůstaly se svými pocity osamocené. Elena Gorolová říká v povídce Marie Sivákové: „Z té bolesti vyrostlo něco, co se nedá umlčet. Slova, která se změnila v činy. A činy, které přinesly naději“ (s. 42). Tedy naději, že se to už nikdy nebude opakovat.

Hlasy žen se ozývají jako kritika systému, který je připravil o mnohé. Hlasy obražující se k mužům, aby jim uvěřili. Hlasy v modlitbách k Bohu, kdy prosily o odpuštění. I hlasy, které se dožadují důstojného vyrovnání a odškodnění. Toho se jim navzdory vládní omluvě a přijetí odškodňovacího zákona, který je ovšem realizován velmi problematicky, mnohdy dosud nedostalo. Kniha *Podvázané mašličkami* je rovněž hlasem, jenž pomocí osobních příběhů otevírá prostor pro sdílení zkušenosti, paměti a identity. Rena Horváthová píše v povídce „Ticho v náručí“: „Bylo mi třiadvacet a někdo právě rozhodl o zbytku mého života. Rána, která přišla, šla hlouběji než skalpel“ (s. 78). Spisovatelky se evidentně snaží daný příběh podat co nejautentičtěji. Jejich síla spočívá jak ve sdělení informací, tak v tom, jak jsou povídky napsané.

Nechybí jim totiž otevřenost, ženy mluví bez ostychu. Nemají co skrývat a ani nechtějí, protože to dělaly už hrozně dlouho.

Všechny povídky jsou velice důležitou výpovědí o vnímání žen, jejich postavení a roli v romské kultuře. Otištěné příběhy mluví za ženy a pro ženy. Kniha *Podvázané mašličkami* není o „problémech“, ale o životě konkrétních žen v konkrétní době a prostoru. Představuje svět, jímž musely procházet všechny ty, kterých se sterilizace týkala, zatímco v romské literatuře obecně přináší další příspěvek k poznání, jak Romky a Romové žili svoje životy. „Nucená sterilizace je spojena s těžkým nevratným poškozením, ženám ublížila fyzicky i psychicky a nemůže být ničím ospravedlněna. Ani duchem doby,“ končí svou povídku Verona Filová (s. 108). Osvobozené hlasy romských žen tak knihou společně říkají především to, že už nikdy nic podobného nesmíme dopustit.

Iva Baslarová²

Nina Dudi-Kotová³

Literatura

- Albert, G. (2019). Nucené sterilizace jako projev anticikanismu: Příklad Československa a České / Slovenské republiky (E. Nováková, Překl.). *Romano džaniben*, 26(2), 21–41.
<https://www.dzaniben.cz/dzaniben/cs/article/view/460>
- Albert, G. a Szilvasi, M. (2017). Intersectional discrimination of Romani women forcibly sterilized in the former Czechoslovakia and Czech Republic. *Health and Human Rights*, 19(2), 23–34.
<https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC5739354/>
- Foucault, M. (2009). *Zrození biopolitiky*. Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Giddens, A. (2003). *Důsledky modernity*. Slon.
- Runcis, M. (2019). Sociální stát a nucené sterilizace – švédská zkušenost (K. Ryvolová, Překl.). *Romano džaniben*, 26(2), 107–123.
<https://www.dzaniben.cz/dzaniben/cs/article/view/463>
- Sadílková, H. (2019). Historie a historiografie nucených sterilizací romských žen v Československu a jejich přesahu do současnosti: Úvod k tematickému číslu *Romano džaniben*. *Romano džaniben*, 26(2), 5–18.
<https://www.dzaniben.cz/dzaniben/cs/article/view/459>
- Sokolová, V. (2008). *Cultural politics of ethnicity: Discourses on Roma in communist Czechoslovakia*. ibidem-Verlag.

² Autorka studuje 2. ročník romistiky na FF UK. E-mail: iva.baslarova@seznam.cz

³ Autorka studuje 2. ročník romistiky na FF UK. E-mail: guny2126@post.cz

Viková, L. (2019). V postavení „osob nehodných reprodukce“: Dokumenty svědčící o sterilizaci Romů z protektorátu během 2. světové války. *Romano džaniben*, 26(2), 71–105.
<https://www.dzaniben.cz/dzaniben/cs/article/view/462>

Heltai, J. I. a Tarsoly, E. (Eds.)

Translanguaging for equal opportunities: Speaking Romani at school

De Gruyter Mouton, 2023, 343 s., ISBN 978-3-11-076951-7,

DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110769609>¹

Translanguaging nie je metóda učenia druhého jazyka, ktorá učiteľom pripomína zopakovať novú slovnú zásobu aj v materinskom jazyku dieťaťa. Je viac než symbolické gesto uznávajúce viacjazyčnosť. Presahuje efektívny nástroj na to, ako rýchlejšie naučiť deti vyučovací jazyk.

Translanguaging je praktická teória jazyka (Li Wei, 2018). Zdôrazňuje, že každý jazyk, ktorý si dieťa do školy prináša, je legitímny základ a zdroj ďalšieho učenia. Pojem vznikol vo Walese, kde označoval plánované striedanie waleštiny a angličtiny na vyučovaní (Williams, 1994). Dnes sa chápe širšie. Translanguaging vníma a oceňuje celý jazykový repertoár človeka ako jeden integrovaný systém, z ktorého pri tvorbe významov čerpá. Popisuje to, ako ľudia tvoria významy pomocou všetkého, čo majú k dispozícii, pomocou slov z rôznych jazykov, gest či obrazov (Bonacina-Pugh et al., 2021). Tento proces je dynamický a okrem samotného jazyka do neho vstupuje aj história, emócie a skúsenosti hovoriaceho. Translanguaging má aj politický rozmer: spochybňuje zaužívané jazykové hierarchie, ktoré niektorých hovoriacich zvýhodňujú a iných vylučujú (García in Rafi a Tian, 2026, s. 5). V prepojení na pedagogické prístupy, ktoré požívajú pedagógov počúvať a všímať si, čo konkrétny žiak vie, dokáže, prežíva a chce, umožňuje vytvárať vo viacjazyčnom vzdelávacom procese priestor na porozumenie a rast.

¹ Jak citovat: Takáčová, M. (2026). [Recenze knihy: *Translanguaging for Equal Opportunities: Speaking Romani at school*, J. I. Heltai a E. Tarsoly (Eds.)]. *Romano džaniben*, 33(1), 95-102.

DOI: <https://doi.org/10.66576/journal.2026.01.06>

Kontext a predstavenie knihy

Kniha *Translanguaging for equal opportunities: Speaking Romani at school*, ktorú editovali János Imre Heltai a Eszter Tarsoly (2023), prináša pohľad na translanguaging v kontexte viacjazyčných Rómov v strednej Európe. Mapuje priebeh a výstupy projektu TRANSLANGEDUROM, ktorý sa realizoval v rokoch 2019–2022 v maďarskom Tiszavasvári a slovenskom Zemnom a nadviazal na aktivity rozvíjané v Tiszavasvári od roku 2016. Cez etnografický výskum, ktorý kládol dôraz na participáciu, projekt vo viacjazyčných školách mapoval to, akým spôsobom a v akých jazykoch sa rozpráva a učí. Následne skúmal, aký má učenie na princípoch translanguagingu dopad na rozvoj žiakov, učiteľov, rodičov a vzťahy medzi nimi. Kniha prepája a v niektorých častiach aj konfrontuje alebo rozširuje akademické postrehy so skúsenosťami z terénu.

Autori zasadzujú projekt do širších súvislostí – spoločenských, politických a ideologických východísk, ktoré ovplyvňujú používanie a rozvoj rómčiny ako jazyka, ktorý má alebo nemá vo vzdelávaní a v spoločnosti miesto. Nosnú tézu, že translanguaging je aj forma odporu, pretože uznať plný jazykový repertoár rómskeho dieťaťa si vyžaduje spochybniť štruktúry, ktoré historicky rozhodovali o tom, či jazyk má v škole a v spoločnosti hodnotu, zdôrazňuje hneď v predslove aj Li Wei (2023). Rómčina je jazykom bez inštitucionálnej ochrany, na ktorý sa neodobornosťou alebo predsudkami nalepila stigma chudoby a ktorý sa postupne vytráca aj v komunitách, ktoré sú jeho nositeľmi.

Štruktúra a obsah kapitol

Publikácia má sedemnást kapitôl rozdelených do štyroch častí. Otvára ju predslov Li Wei a úvodná kapitola editorov, ktorá vysvetľuje princípy spoločného písania pestrej skupiny autorov cez metaforu rizómu – premeneného koreňa (podzemku), ktorý namiesto hierarchie a jasného hlavného zakotvenia tvorí spleť prepojených a rovnocenných častí. Empirické kapitoly začínajú konkrétnym momentom z triedy (zachyteným aj na videu), s ktorým sa učitelia z praxe ľahko stotožnia, a cez neho autori ďalej tematizujú teoretické koncepty.

V prvej časti (*Romani and translanguaging: Theoretical considerations*) autori vysvetľujú, na čo všetko treba myslieť, keď hovoríme o translanguagingu v súvislosti s rómskym jazykom. Petteri Laihonon a János Imre Heltai (kapitola 2) popisujú, že dôležité historické momenty 19. storočia, ako budovanie národných štátov a štandardizácia jazykov, zároveň odsunuli iné jazyky, vrátane rómčiny, na okraj vzdelávania. Heltai a Tarsoly (kapitola 3) sa dištancujú od predstavy pevne ohraničených etnických a jazykových skupín a opisujú rómčinu ako súčasť heterogénneho jazykového repertoáru. Autori opätovne vyzývajú k prehodeniu zaužívaného pohľadu na rómčinu ako „zmiešaný“ či „neštandardný“ jazyk

– pohľadu, ktorý sám osebe odráža hlboko zakorenené mocenské nerovnosti v tom, či jazykovú prax v spoločnosti uznávame ako legitímnu. Kapitola 4 (Heltai et al.) predstavuje obe výskumné lokality aj cez pohľady miestnych aktérov ako spoluautorov, ktorí nielen dokresľujú východiská a pozorovania výskumníkov, ale sú prezentované ako plnohodnotný text.

Druhá časť (*Methodological approaches: Translanguaging and participatory ethnography*) prináša detailný pohľad na metódy výskumu a popisuje, akým spôsobom sa na participatívnej etnografii podieľali ľudia v daných lokalitách. Kapitola 5 (Heltai et al.) opisuje zber dát, etické otázky a natáčanie videí v triedach, ktoré sa stali dôležitou súčasťou výstupu. Kapitola 6 (Tarsoly et al.) popisuje vznik videorepozitára, dopady pandémie a presun realizácie výskumu do online priestoru. Reflektuje aj to, ako spôsob prekladu ovplyvňuje, či a v akej forme zachováme hlasy všetkých zúčastnených.

Tretia, najrozsiahlejšia časť (*Perspectives on translanguaging educational practices in the Tiszavasvári Roma neighbourhood*, kapitoly 7–16), prináša konkrétne skúsenosti s využitím vzdelávania vo viacerých jazykoch na škole v Tiszavasvári. Heltai et al. (kapitola 7, *Linguistic repertoire: A despised “mixed” language as a resource for learning*) ukazujú, ako sa „zmiešaná“ rómčina stáva zdrojom učenia. Majzik-Lichtenberger, Tündik a Wesselényi (kapitola 8) sledujú premenu rolí učiteľa a žiaka. Tarsoly et al. (kapitola 9) sa venujú tomu, ako deti cez hru, napodobňovanie a preklad menia definície identity aj zaužívané pravidlá školy. Kapitola 10 (Heltai et al., *Teachers’ talk in the translanguaging classroom: Monolingual teachers in bi- and multilingual classrooms*) skúma reč monolingválnych učiteľov vo viacjazyčných triedach, kapitola 11 (Heltai et al.) dosah translanguagingu za hranice triedy – na školské rituály, jazykovú politiku školy aj susednú materskú školu. Szabó et al. (kapitola 12) opisujú, ako sa „jazyková krajina školy“ (t.j. jazyková topografia – zobrazenie jazyka v prostredí školy) stáva bezpečným priestorom pre rómčinu, Tarsoly et al. (kapitola 13) približujú spôsoby, akými sa do vyučovania dostáva poznanie komunity – napríklad cez divadlo a filmy natočené samotnými deťmi. Kapitola 14 (Heltai, et al.) otvára tému písania v nekodifikovanej rómčine, inšpirovaného tým, ako si mladí píšu na sociálnych sieťach. Kapitola 15 (Majzik-Lichtenberger et al.) zasadzuje translanguaging do modelu adaptívno-inkluzívnej školy a kapitola 16 (Jani-Demetriou et al.) skúma štylizáciu, hlas a etnické hranice v triede. Zachytáva dynamiku medzi jazykom školy a domova, hlasmi a rolami rodičov, učiteľov a žiakov a širšími spoločenskými témami, pričom ukazuje, že práve v tejto dynamike sa im otvára priestor reflektovať vlastné roly a postavenie a nanovo ich vyjednávať.

Záverečnú štvrtú časť tvorí kapitola editorov (kapitola 17, *Conclusion: Participatory ethnography and translanguaging education as forms of transcultural becoming among multilingual Roma in monolingual environments*). Opisuje, ako participatívna etnografia a translanguaging pomáhajú viacjazyčným Rómom

formovať ich transkultúrnú identitu v prostrediach, kde dominuje jeden jazyk, a načrtáva výskumné možnosti po skončení projektu.

Prínosy výskumu a vybrané príklady

Pohľad na translanguaging v triede prináša napríklad učiteľka Tünde (kapitola 7, video 13) s aktivitou, pri ktorej žiaci piatej triedy na hodine dejepisu skladajú vety zo štyroch maďarských slov – po rómsky alebo po maďarsky, ako sami chcú. Keď žiak povie vetu, v ktorej maďarské slová zo zadania doplní rómskymi koncovkami, učiteľka ju nepovažuje za chybu, ale za plnohodnotný jazykový prejav, ktorý pochváli, nechá si ho od detí preložiť a ďalej ho rozvíja. Toto zdanlivo malé gesto má veľký dosah: dieťa zažíva, že sa môže vyjadriť spôsobom, ktorý odráža nielen očakávania a jazyk inštitúcie, ale oceňuje a uznáva aj jazyk a vedomosti, ktoré získalo mimo nej. S týmto zámerom sa dajú v triede využívať aj tzv. „identity texts“ – texty, ktoré dieťaťu umožňujú prinášať do vzdelávania to, kým je, rezonujú s jeho skúsenosťou, zrkadlia jeho vlastnú hodnotu a posilňujú vzťah k učeniu (Cummins, 2001). V pôvodnom Multiliteracies Project išlo o tvorivé práce žiakov vedené učiteľmi, napríklad spoločné bádanie, literárne príbehy či dramatické a multimodálne vystúpenia, ktoré sú zachytené v prípadových štúdiách zo škôl v Severnej Amerike, Burkine Faso, Rwande a Írsku (Cummins a Early, 2011). Zmena pohľadu na seba je zachytená aj u učiteľov – keď sa učiteľ stáva tým, kto sa učí rómčinu. Ako sa mení reč monolingválnych učiteľov vo viacjazyčnej triede, rozoberá kapitola 10.

Projekt TRANSLANGEDUROM vychádza z etnografie – nevyužíva výskum v teréne len na získanie a finálne spracovanie dát, ale kladie dôraz na proces „ponorenia sa“ do života daného prostredia. Takto účastníkom výskumu aj širšej komunite školy dáva priestor prehodnocovať vlastné postoje, svoju prax aj ciele. Reflexivita sa v procese využíva ako metodologický nástroj, ktorý v pravidelných cykloch umožňuje učiteľom, rodičom, žiakom i výskumníkom všímať si a zamýšľať sa nad tým, akým spôsobom ich vlastné postoje a jazyková prax ovplyvňujú a sú ovplyvňované prostredím a vzťahmi okolo (kapitoly 6 a 17).

Prínosom knihy je aj jej výskumný dizajn, ktorý prekračuje konvencie akademického textu. Súčasťou projektu je zbierka 35 krátkych nahrávok autentických momentov z tried, doplnených komentármi učiteľov, výskumníkov a budúcich učiteľov. Zaujímavým vedľajším produktom pandémie COVID-19 bolo, že učelia v istom období prevzali plnú kontrolu nad natáčaním a interpretáciou tried bez prítomnosti externých výskumníkov – čo, ako autori úprimne uznávajú, paradoxne posilnilo ich autonómiu a hlas v celom procese výskumu (kapitola 6). Tieto videá neilustrujú teóriu, ale tvoria samostatné dáta, ktoré čitateľovi umožňujú vstúpiť do triedy priamo, bez sprostredkovania. Rovnako inovatívna je autorská štruktúra publikácie – spoluautormi kapitol

sú učitelia, rodičia, študenti aj komunitní pracovníci, pričom ich hlasy nie sú oddelené do „prípadových štúdií“, ale sú plnohodnotnou súčasťou textu (kapitola 4). Lingvistická etnografia dlhodobo presadzuje rozšírenie toho, čo sa považuje za výskumný dôkaz, a konfrontuje zaužívané predstavy o tom, koho hlasy sú vnímané ako expertné.

Na pozadí angažovania sa, pravidelných reflexívnych stretnutí a prehodnocovania vlastných rolí a postojov sa odohráva proces „transkultúrneho stávania sa“ (*transcultural becoming*), ktorému sa venuje záverečná kapitola 17. Identita aktérov sa neredukuje na súčet jazykových kódov, ktoré používajú, ale vytvára nový „tretí priestor“ spoločného porozumenia naprieč rôznymi jazykmi, skúsenosťami a životnými dráhami. Pojem „tretí priestor“ nadväzuje na Homiho Bhabhu (1994), ktorý ho rozvinul v postkoloniálnom kontexte ako miesto, kde sa identity nestretávajú ako hotové celky, ale kde vznikajú, ovplyvňujú a premieňajú sa. V kontexte viacjazyčných tried v strednej Európe tvoria tretí priestor spoločné hodnoty a rozhodnutie približovať sa k sebe. Ak sa individuálne stávanie deje v bezpečnom prostredí, vytvára možnosti na stretávanie sa aj medzi komunitami. Jazyková prax má teda dopad na zažívanie a podporu konviviality. Tento pojem pochádza od Paula Gilroya (2004) a opisuje procesy spolunažívania – kolektívnu dynamiku medzi ľuďmi a komunitami, ktoré sa k sebe približujú napriek rozdielom a napätiam. Od konviviality je pritom užitočné odlišiť francúzsky pojem *vivre ensemble* – spolužitie, ktoré v oblasti jazykového vzdelávania používajú Prasad a Lory (2020). *Vivre ensemble* nie je len pasívnou koexistenciou, ale aktívnym hľadaním spôsobov k spolupatričnosti. Kým konvivialita opisuje dynamiku, ktorá môže vznikáť spontánne, *vivre ensemble* predpokladá zámer, vzájomnú zodpovednosť a ochotu počúvať. V Tiszavasvári boli v nadväzujúcej fáze výskumu komunitné stretnutia a workshopy nástrojom, ktorý mal účastníkom umožniť zažiť moment konviviality a zároveň podnecovať dlhodobé budovanie spolunažívania.

V tejto lokalite, ako pravdepodobne v mnohých ďalších, je zároveň prítomná (in)sekuritizácia: proces, pri ktorom sú Rómovia (alebo iné skupiny), ich identita či jazyk označované ako „hrozba“. Nepatria sem len zjavné prejavy ako politické diskurzy o „rómskom probléme“, ale aj menej nápadné (ne)činnosti: neviditeľnosť rómčiny v triede, ignorácia prejavov v inom jazyku, vytváranie hraníc a znečitlivovanie, ktoré podporujú cyklus strachu a vzájomného odcudzovania. Konkrétne podobu týchto napätí v Tiszavasvári približuje kapitola 4. V knihe aj v reálnom živote tieto dva koncepty nefungujú nevyhnutne ako dva protipóly – tá istá škola alebo komunita môže byť súčasne priestorom (in)sekuritizácie aj konviviality. Konvivialita je vo výskume cieľom aj prostriedkom.

Participatívnosť, nehierarchickosť a zámer vytvárať tvorivé podhubie je ilustrovaná metaforou rizómu, ktorý priniesli v postštrukturalistickej filozofii Deleuze a Guattari (1980/1987). Projekt TRANSLANGEDUROM aj translanguaging sa prirovnáva ku koreňovému systému bez hlavného koreňa

– výskum je o spleti prepojených, rovnocenných vlákien bez jasného začiatku či konca. Takto sa autori pozerajú aj na poznanie: nie ako na hierarchiu, ale ako na sieť vstupov, hlasov a perspektív, kde akademické a neakademické formy vyjadrenia stoja vedľa seba ako rovnocenné. Výskum detailne ukazuje, že ak školský systém namiesto zakazovania rómciny umožní rómskym žiakom prirodzene prepájať všetky ich jazyky, vytvára pre nich bezpečné prostredie na učenie a osobný rozvoj. Projekt tak dáva všetkým účastníkom možnosť nielen tvoriť dielo o translanguagingu, ale sa mu pri tvorbe knihy aj učiť a zažívať ho. A k tomu pozýva aj svojich čitateľov.

Priestor na hlbšie a ďalšie skúmanie

Oblasti, ktorým sa tento výskum venuje okrajovo, sa týkajú udržateľnosti aktivít v komunitách, nerovnomerného zastúpenia dvoch výskumných lokalít a detailnejšieho zachytenia jazykových politík. Ako autori sami naznačujú v závere, udržateľnosť zmien v škole bez externej podpory projektu zostáva otázná. Je škoda, že výskumná lokalita na Slovensku – Zemné – zostáva v knihe v tieni maďarského Tiszavasvári. Autori to otvorene vysvetľujú pandémiou, pre ktorú sa Zemné stalo namiesto plnohodnotnej porovnávacej lokality len prípadovou štúdiou. Zmapovanie translanguagingu v slovenských či českých školách by bolo prínosným vhladom do viacjazyčného vzdelávania. Kniha síce načrtáva historické korene monolingválnych jazykových režimov a sleduje zmeny jazykovej politiky na úrovni školy, v rámci ďalších výskumov by bolo podnetné vidieť to, ako konkrétne jazykové legislatívy v Maďarsku a na Slovensku translanguaging umožňujú alebo blokujú. Do ďalších prostredí je prenosný najmä inovatívny spôsob, akým projekt budoval kolaboratívne prostredie medzi školou, komunitou a akadémiou – model, ktorý môže inšpirovať aj kontexty, kde podobné podmienky zatiaľ nie sú, no dajú sa postupne vytvárať. Publikácia poukazuje na translanguaging ako formu odporu voči hierarchickým štruktúram, ktoré rozhodujú o tom, či hlas má hodnotu. Autorský kolektív nás vyzýva, aby sme ako aktéri vzdelávania na rôznych pozíciách a v rozličných priestoroch rozpoznali svoju moc konať – a s ňou aj zodpovednosť vytvárať podmienky, aby sa translanguaging stal súčasťou (vzdelávacej) praxe aj v našich prostrediach.

Koncept transkulturného stávania sa (*transcultural becoming*) je inšpiratívny a prináša aj otázku, či je nevyhnutné „stávať sa niekým iným“ na to, aby sme mohli porozumieť vlastnej alebo inej odlišnosti a prijať ju. Silou tohto konceptu je, keď ho začneme chápať nie ako vidinu budúcej premeny tých druhých, ale ako pozvanie stávať sa všímavým, počúvajúcim subjektom. K tomu nás pozýva aj kniha *Listening without borders* – Počúvanie bez hraníc (Kubanyiova a Shetty, 2024), ktorá je výstupom výskumného projektu ETHER (Ethics and Aesthetics of Encountering the Other), ktorý sa realizoval v podobnom čase (2020–2022)

ako TRANSLANGEDUROM. Projekt, ktorý pod vedením prof. Kubanyiovej z Univerzity v Leeds skúmal, akým spôsobom sa stretávame naprieč odlišnosťami, prináša do diskusie o viacjazyčnom vzdelávaní dôležitý etický rozmer: pozyva nás k vytváraniu priestorov na stretnutie, ktoré (v) nás (niečo) mení a ktoré si od nás (pedagógov, výskumníkov, susedov) niečo žiada. Odlišnosť nedefinuje ako to, čo nás oddeluje, vymedzuje alebo ohrozuje, ale ako východisko, z ktorého sa môžeme k sebe približovať. Kubanyiova a Creese (2025) opisujú etické stretnutia ako také, ktoré stelesňujú politickú víziu inkluzívnej a spravodlivej spoločnosti v priamych stretnutiach s konkrétnym druhým. Zatiaľ čo translanguaging nastoľuje rámce pre uznanie viacjazyčnosti ako takej, etické stretnutia, o ktorých hovorí Kubanyiova (2025), detailnejšie poukazujú na to, čo si zmysluplné stretnutia vyžadujú od pedagóga v konkrétnej praxi. Uvažovanie o jazyku rozširuje a okrem celistvého repertoáru na tvorbu významov (ako v translanguagingu) ho zakotvuje v žitej realite („*language as lived life*“; Kubanyiova, 2025). V rámci pedagogickej praxe vo viacjazyčných prostrediach dáva do popredia to, akým spôsobom je táto žitá realita jazyka vnímaná človekom, ktorý ho počúva.

Záver

Translanguaging ako teória jazyka teda nie je finálna „destinácia“ a nedáva učiteľom presný návod, čo robiť vo viacjazyčnej triede. Princípy a východiská platia, no pedagogická a etická zodpovednosť, ako na realitu viacjazyčných prostredí tu a teraz odpovedať tak, aby sme sa skutočne stretli, zostáva na konkrétnych ľuďoch. Recenzovaná kniha zdôrazňuje, aké dôležité je vnímať rôznorodú jazykovú realitu ako súčasť prostredí, v ktorých (sa) učíme a stretávame. Otvára priestor na ďalšie uvažovanie o tom, ako sa od zamerania na jazyk ako taký posúvať cez viacjazyčnosť k širšej myšlienke rovnosti a inklúzie. A ako nám môžu aktuálne lingvistické, etnologické a pedagogické teórie pomôcť preniesť tieto koncepty do praxe. Tak, aby sme pri učení rómsky hovoriacich detí posilňovali pedagogické a etické postoje, ktoré berú do úvahy a aktívne riešia mocenské dynamiky, dopady segregácie a stigmatizácie na celospoločenské postavenie rómčiny ako jazyka a Rómov ako občanov.

Mária Takáčová²

² Autorka je manažérkou jazykového programu Amal, Cesta von a doktorandkou na Ústavu etnologie a stredoevropských a balkánskych štúdií na FF UK. Email: tm.takacova@gmail.com

- Bhabha, H. (1994). *The location of culture*. Routledge.
- Bonacina-Pugh, F., da Costa Cabral, I., a Huang, J. (2021). Translanguaging in education. *Language Teaching*, 54(4), 439–471.
<https://doi.org/10.1017/S0261444821000173>
- Cummins, J. (2001). *Negotiating identities: Education for empowerment in a diverse society* (2nd ed.). California Association for Bilingual Education.
- Cummins, J., a Early, M. (Eds.). (2011). *Identity texts: The collaborative creation of power in multilingual schools*. Trentham Books.
- Deleuze, G., a Guattari, F. (1987). *A thousand plateaus: Capitalism and schizophrenia* (B. Massumi, Trans.). University of Minnesota Press. (Original work published 1980.)
- Gilroy, P. (2004). *After empire: Melancholia or convivial culture?* Routledge.
- Heltai, J. I., a Tarsoly, E. (Eds.). (2023). *Translanguaging for equal opportunities: Speaking Romani at school*. De Gruyter Mouton.
<https://doi.org/10.1515/9783110769609>
- Kubanyiova, M. (2025). (Im)possibility of ethical encounters in places of separation: Aesthetics as a quiet applied linguistics praxis. *Applied Linguistics Review*, 16(2), 701–725. <https://doi.org/10.1515/applirev-2024-0082>
- Kubanyiova, M., a Creese, A. (2025). Introduction: Applied linguistics, ethics and aesthetics of encountering the Other. *Applied Linguistics Review*, 16(2), 589–607. <https://doi.org/10.1515/applirev-2024-0083>
- Kubanyiova, M., a Shetty, P. (Eds.). (2024). *Listening without borders: Creating spaces for encountering difference*. Multilingual Matters.
<https://doi.org/10.21832/kubany1053>
- Li Wei. (2018). Translanguaging as a practical theory of language. *Applied Linguistics*, 39(1), 9–30. <https://doi.org/10.1093/applin/amx039>
- Li Wei. (2023). Foreword: Translanguaging as resistance. In J. I. Heltai a E. Tarsoly (Eds.), *Translanguaging for equal opportunities: Speaking Romani at school* (pp. XVII–XX). De Gruyter Mouton.
<https://doi.org/10.1515/9783110769609-207>
- Prasad, G., a Lory, M.-P. (2020). Linguistic and cultural collaboration in schools: Reconciling majority and minoritized language users. *TESOL Quarterly*, 54(4), 797–822. <https://doi.org/10.1002/tesq.560>
- Rafi, A. S. M., a Tian, Z. (2026). Ten years of translanguaging: Reflections and future directions in dialogue with Ofelia García and Li Wei. *Applied Linguistics*. <https://doi.org/10.1093/applin/amag036>
- Williams, C. (1994). *Arfarniad o ddulliau dysgu ac addysgu yng nghyd-destun addysg uwchradd ddwyieithog* [An evaluation of teaching and learning methods in the context of bilingual secondary education] [Unpublished doctoral dissertation]. University of Wales, Bangor.

Mezi antropologií, reflexí a osobní zkušeností

Skripnik Ondřej, Malík Robert (Eds.)

Kaj som khere?

Machart, 2025, 160 s., ISBN 978-80-7656-130-4¹

Sborník *Kaj som khere* představuje soubor textů a fotografií osmi autorů, především studentů antropologie, z jejichž iniciativy publikace vznikla. Jednotlivé příspěvky různých forem i délek tematizují čtvrtstoletí vztahů k romské osadě v Letanovicích, později ve Strelníku, kam byli její obyvatelé po dlouholetých sporech v roce 2013 přesídleni. Přestěhování přineslo výrazné zlepšení materiálních podmínek bydlení, zároveň však neodstranilo prostorovou segregaci ani s ní spojené sociální vyloučení. Nejde přitom o systematický dlouhodobý výzkum jednoho tématu, ale spíše o mozaiku textů vznikajících v různých obdobích a kontextech – od reflexí terénních praxí v rámci předmětu „Terénní praxe v romských osadách“ na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy pod vedením Ondřeje Skripnika až po texty vycházející z bakalářských prací založených na výzkumu v této lokalitě.

Publikace se zároveň nepokouší pouze dokumentovat proměny konkrétní romské osady, ale věnuje značný prostor také sebereflexi samotných autorů v průběhu terénního výzkumu. Texty zachycují první překážky, se kterými se během výzkumu potýkali, i způsob, jakým tuto zkušenost osobně prožívali. Sborník tak neukazuje pouze prostředí osady samotné, ale také proces formování začínajících antropologů a jejich vztahu k terénní práci.

Právě různorodost autorských zkušeností se odráží i v podobě jednotlivých příspěvků. Vedle akademičtější laděných textů a teoretických pasáží se objevují osobní reflexe, deníkové záznamy i intimnější výpovědi o vztahu k místu a jeho

1 Jak citovat: Gaberlová, M. (2026). Mezi antropologií, reflexí a osobní zkušeností. [Recenze knihy: *Kaj som khere?* O. Skripnik a R. Malík (Eds.)]. *Romano džaniben*, 33(1), 103-109.
DOI: <https://doi.org/10.66576/h4d0p173>

obyvatelům. Některé texty přitom zachycují také vlastní proměnu autorů v průběhu výzkumu a proměňující se způsob, jakým na své působení v lokalitě nahlíželi.

Struktura publikace

Úvodní slovo sborníku napsali editoři Ondřej Skripnik a Robert Malík. Skripnik shrnuje své zkušenosti za posledních pětadvacet let z prostředí osady, kam nejprve jezdil samostatně a později se sem vracel se studenty v rámci terénních výzkumů. Na jeho text navazuje zkrácená verze bakalářské práce Tomáše Prince věnovaná žitému prostoru dětí z osady a způsobům, jakými své prostředí vnímají a zachycují. Robert Malík, který se do osady vrací již deset let a věnoval jí svou bakalářskou i diplomovou práci, se ve svém příspěvku zaměřuje na emigraci a reemigraci mezi Slovenskem a Velkou Británií.

Autorské duo Rozálie Wünschová a Ema Rajčanová se věnuje roli kněze a reprezentaci víry u žen v osadě Strelník. Markéta Královcová a Emma Bajusová přinášejí krátké, avšak osobně laděné postřehy z týdenní terénní praxe. Závěrečná reflexe Natálie Hornákové se vedle pobytu v osadě dotýká vlastní romské identity a osobního vztahu k terénní zkušenosti.

Fotografie jako možnost jiného pohledu

Součástí sborníku jsou i fotografie, širší soubor snímků z osady byl zároveň představen na výstavě při jeho křtu. Právě této rovině publikace bych se chtěla věnovat podrobněji, protože téma reprezentace Romů (nejen) v dokumentární fotografii je mi osobně i profesně blízké. Zaujaly mě především fotografie Tomáše Prince a způsob, jakým k jejich vzniku přistupoval.

Jeho text, tvořící zároveň nejrozsáhlejší část sborníku, představuje - jak již bylo výše zmíněno - zkrácenou verzi bakalářské práce „Žitý prostor dětí z Cigánské osady pod Letanovským mlýnem“. Z akademické struktury textu je původní formát kvalifikační práce stále patrný, zejména v důrazu na teoretické ukotvení i jasně členěnou metodologii. Princ si jako své „spolupracovníky“ zvolil děti z osady, které se během výzkumu staly jeho průvodci místním prostředím. Jako vizuální materiál využíval mentální mapy kreslené samotnými dětmi a fotografie pořízené jednorázovými fotoaparáty, které následně analyzoval prostřednictvím diskurzivní analýzy společně s komentáři jejich autorů. Šesti dětem rozdělil jednorázové fotoaparáty, které mu následující den vrátili. Později s některými z nich vedl rozhovory nad vzniklými snímky.

Výzkum tak umožňuje sledovat nejen to, jak osadu vidí výzkumník, ale také jaké části vlastního prostředí považují za hodné zaznamenání samotné děti. Fotografie proto nejsou pouze dokumentací lokality, ale zároveň výpovědi

o tom, jak její obyvatelé svůj každodenní prostor sami vnímají a významově uspořádávají. Právě v tom vidím hlavní přínos Princova přístupu – narušuje jednostrannou pozici fotografa jako toho, kdo výhradně rozhoduje o výsledné vizuální reprezentaci, a dává samotným obyvatelům osady prostor podílet se na jejím vytváření.

Zároveň je však podle mého názoru škoda, že děti měly na fotografování pouze jeden den. Autor navíc zmiňuje nepříznivé počasí během realizace výzkumu, což mohlo výslednou podobu fotografií výrazně ovlivnit. Výsledný soubor proto představuje spíše dílčí sondu do dětského vnímání lokality než komplexnější obraz jejich každodenního prostoru. Přesto považuji celý koncept za velmi podnětný a domnívám se, že by si zasloužil delší časový rámec i větší rozsah. Z textu je však zároveň patrné, že autor byl limitován i ekonomickou náročností jednorázových fotoaparátů, což sám reflektuje.

Metodologie, etika a transparentnost výzkumu

Jako studentce romistiky mi ve sborníku chyběla hlubší reflexe jazykové roviny. Přestože samotný název publikace i poděkování pracují s romštinou, žádný z autorů explicitně netematizuje, zda romsky mluví, případně jak jazyk ovlivňoval jejich vztah k terénu. Z některých textů lze tuto zkušenost pouze nepřímou vyčíst, což na mě působilo poněkud nejasně. Určité vysvětlení nabízí v úvodní poznámce editorů Ondřej Skripnik, který uvádí: „Romština, která by do sborníku rovněž patřila, by bohužel pro autory, ale i potenciální čtenáře (zapsaná romština se v Letanovicích prakticky nepoužívá) překážku představovala“ (s. 9). Tím zároveň vysvětluje, proč je publikace vedle češtiny také ve slovenském jazyce.

Tomuto textu předchází již zmiňované poděkování, uvedené v romštině i češtině. Ani zde však není zřejmé, zda autoři romsky skutečně mluví, nebo zda si nechali poděkování přeložit. Tato nejasnost podle mě oslabuje možnost porozumět tomu, jakou roli romština v jejich vztahu k lokalitě skutečně hrála. Vzhledem k tomu, že jazyk může být významným prostředníkem vztahu mezi výzkumníkem a komunitou, považovala bych jeho hlubší reflexi za přirozenou a cennou součást publikace.

Podobně bych ocenila větší transparentnost v otázce vztahu autorů k obyvatelům osady a jejich možnosti podílet se na výsledné podobě výzkumu. Z textů není vždy zřejmé, zda měli možnost výsledné práce číst, komentovat nebo se k nim jinak vyjádřit. Tuto otázku explicitně otevírá Robert Malík v textu „Migrace a reemigrace z romské osady do Velké Británie“, kde zmiňuje, že svou práci místním nabídl k přečtení, nabídka však byla odmítnuta. Nejde o to, že by taková možnost musela být součástí každého výzkumu, její reflexe by však v podobně koncipovaném sborníku byla cenná a zároveň by otevřela otázku míry participace obyvatel na způsobu, jakým jsou ve výsledných textech reprezentováni.

Otázka reprezentace se otevírá také v souvislosti s používanými označeními, například při reprodukci výpovědi místních obyvatel či dalších aktérů ve formulacích typu „to je dobrý cigán“. Samotné zachování takového označení v reprodukované řeči samozřejmě neznamená, že jej přejímá také autor textu. Ocenila bych však explicitnější reflexi toho, kdo dané označení používá, v jakém kontextu zaznělo a jakou funkci jeho zachování v textu má. Příkladem takové kontextualizace může být Skripnikova reprodukce výpovědi jednoho z obyvatel obce: „Při plynofikaci obce v druhé polovině devadesátých let kopali výkopy naši bratři cigáni, říkal mi pan P. V označení bratři sice zaznívala nezbytá ironie, ale zároveň přiznání zásluh“ (s. 15). Autor zde označení nejen reprodukuje, ale zároveň čtenáři nabízí interpretaci jeho významu v konkrétním kontextu.

Robert Malík naopak hned v úvodu svého textu vysvětluje rozhodnutí používat označení „Rom“ na základě preferencí samotných participantů výzkumu. Za poněkud paradoxní proto považují, že u výpovědí, v nichž se objevuje označení „cigán“, podobnou reflexi autoři nenabízejí. Nejde mi přitom o nahrazování problematických výrazů, ale o transparentnost při jejich používání a možnost rozlišit, zda jde o autentickou výpověď participanta, dobové či lokální označení, nebo autorskou formulaci.

Význam konkrétního označení navíc nelze oddělit od širšího vztahu majority k romské komunitě. Malík například upozorňuje, že „Romové z této osady jsou majoritní společností označováni jako ‚Cigáni‘, což ilustruje přetrvávající stigmatizaci a sociální distanci“ (s. 144). V kontrastu s tím uvádí jinou lokalitu, kde majorita používá označení „naši Romové“. Tento rozdíl ukazuje, že označování není pouze otázkou slovní volby, ale může odrážet také vztahy mezi skupinami a míru sociální distance.

Podobnou nejednotnost jsem vnímala v pojmenování samotné lokality, pro niž se napříč sborníkem objevují označení „Cigánská osada“, „romská osada“ i další varianty. U názvu „Cigánská osada“ Skripnik nabízí historické vysvětlení: šlo o označení používané v době jeho prvních návštěv a objevovalo se dokonce jako adresa v občanských průkazech místních obyvatel. Bylo by proto podle mě užitečné důsledněji rozlišovat mezi historickým názvem lokality, označeními používanými samotnými obyvateli a současným způsobem pojmenování. Stručný editorský komentář by mohl vysvětlit, proč se jednotlivá označení mezi texty liší.

Za důležitou považují také základní časovou kontextualizaci jednotlivých příspěvků. Ne všichni autoři uvádějí, kdy jejich výzkum probíhal ani jak dlouho v osadě pobývali. Zatímco Ondřej Skripnik se do Letanovic vrací již pětadvacet let a Robert Malík popisuje svůj desetiletý vztah k lokalitě, některé další texty vznikaly během týdenní terénní praxe. Jasnější informace o délce a četnosti pobytu autorů, případně alespoň rámcová datace jednotlivých textů, by usnadnily orientaci v tom, jak se zkušenost autorů i samotná lokalita v průběhu času proměňovaly.

Tyto připomínky nesnižují hodnotu sborníku ani osobní otevřenost jeho autorů. Naopak právě míra sebereflexe, kterou některé texty nabízejí, vytváří prostor pro důslednější reflexi metodologických a etických otázek. Informace o jazykové kompetenci autorů, jejich vztahu k participantům, práci se zpětnou vazbou, volbě používaných označení i o časovém rámci výzkumů by čtenáři umožnily lépe porozumět také pozici, ze které autoři o lokalitě a jejích obyvatelích vypovídají.

Témata, která sborník otevírá

Vedle osobních reflexí otevírá sborník také řadu důležitých společenských témat. Ve svém příspěvku k migraci Robert Malík ukazuje, že důvody odchodu nejsou pouze ekonomické, jak bývá často prezentováno v médiích, ale souvisejí také se snahou o získání lepšího sociálního statusu, většího respektu, rovnoprávnosti či možnosti „splynout“ s majoritní společností. Text zároveň upozorňuje na nebezpečí zjednodušujících narativů o Romech jako „strůjcích vlastního osudu“ a připomíná, že pravidla společenského fungování jsou nastavována většinovou společností z pozice mocensky silnějšího aktéra. Segregace a marginalizace tak podle autora pouze dále prohlubují již existující problémy.

Dalším výrazným tématem sborníku je proměna samotné osady a dopady nuceného přestěhování obyvatel. Autoři upozorňují, že zásah zvenčí výrazně ovlivnil vztahy uvnitř komunity. Zatímco v původní osadě si obyvatelé mohli své sousedské vztahy do určité míry volit, po přestěhování byli nuceni sdílet prostor s lidmi, s nimiž by dříve nepřišli do bližšího kontaktu. Některé texty tak ukazují, jak zásahy státních institucí mohou proměňovat nejen fyzické prostředí, ale i sociální strukturu celé komunity.

Častým tématem je také postavení žen v osadě a nerovné genderové vztahy. Některé autorky popisují situace, kdy ženy projevovaly zájem o práci mimo osadu, jejich partneři jim to však neumožňovali. Sborník zároveň opakovaně připomíná, že Romové netvoří homogenní skupinu a že individuální zkušenosti obyvatel osady jsou velmi rozdílné. Tento důraz na vnitřní různorodost považují za velmi důležitý. Jak ostatně shrnuje Natálie Hornáková: „Nemůžeme posuzovat Romy v osadách jako celek na základě jejich příslušnosti k osadě, protože každý Rom, stejně jako každý člověk, je jedinečný“ (s. 132). Podobně Robert Malík upozorňuje na nebezpečí zobecňování: „Jedním z častých omylů při pohledu na Romy je vnímání jejich komunity jako homogenní masy, kde se ztrácejí individuální osudy a jedinečné příběhy“ (s. 142).

Právě proto bych ocenila, kdyby autoři při formulování obecnějších závěrů důsledněji specifikovali, zda hovoří o Romech obecně, nebo o Romech z konkrétní lokality. Označení typu „Romové z Letanovců“ připomíná, že popisovaná

zkušenost vychází z konkrétního prostředí a nelze ji automaticky vztahovat na romskou populaci jako celek.

Zajímavé jsou v tomto ohledu také postřehy Emy Rajčanové a Rozálie Wünschové o způsobech, jimiž se některé ženy vymezují vůči ostatním obyvatelům osady, mimo jiné ve snaze získat společenské uznání majority. Ukazují tak, že vztahy v rámci osady nelze redukovat na jednoduchý vztah mezi „romskou komunitou“ a majoritou: i uvnitř lokality existují rozdíly, hierarchie a způsoby vzájemného vymezování. Tento moment je zajímavý také z hlediska reprezentace, protože stereotypní obrazy mohou vstupovat i do vnitroskupinových procesů identifikace a vymezování.

Publikace otevírá i další témata, která by si podle autorů zasloužila hlubší pozornost v budoucích výzkumech – domácí násilí nebo dlouhodobé dopady přelidnění osady. V několika textech se objevuje také problém nemožnosti další výstavby v lokalitě z legislativních důvodů, což autoři popisují jako významný faktor ovlivňující každodenní život místních obyvatel.

Citlivost, vztahy a osobní reflexe

Silnou stránkou sborníku jsou osobně laděné reflexe některých autorů, které ukazují značnou citlivost a schopnost sebereflexe zejména ve vztahu ke vstupu do terénu a navazování vztahů s obyvateli osady. Emma Bajusová například zdůrazňuje, že žádná výměna mezi výzkumníkem a komunitou není jednostranná. Markéta Královcová se zase vrací k odpovědnosti, kterou přítomnost výzkumníků přináší především ve vztahu k dětem a dočasným vazbám, jež jsou jejich odjezdem přerušeny. S odstupem si uvědomuje, že z návštěvy plyne „určitá zodpovědnost“, protože odjezd studentů mohl pro děti znamenat ztrátu nově navázaného vztahu (s. 120). Právě pozornost věnovaná zdánlivě drobným situacím a každodenním momentům způsobuje, že její text nepůsobí pouze jako odborná reflexe terénní praxe, ale také jako osobní vzpomínka na konkrétní vztahy a zkušenosti.

Odlíšnou perspektivu přináší Natálie Hornáková, která sama pochází z romského prostředí, romskou osadu však poprvé navštívila až během této terénní zkušenosti. Ve své reflexi propojuje témata segregace či postavení žen v osadě s vlastní zkušeností a identitou. Terénní praxe ji podle jejích slov přivedla k „hlubšímu porozumění tomu, co znamená být Romkou“ (s. 132). Právě propojení pozorování prostředí s reflexí vlastní pozice považují za jeden ze silných momentů sborníku.

Závěr: sborník jako reflexe osady i samotných autorů

Přestože se některé informace či situace v jednotlivých příspěvcích opakují, nepůsobí na mě repetitivně. Naopak právě tato opakování umožňují sledovat, jak odlišně mohou jednotliví autoři interpretovat podobné zkušenosti. Každý z textů akcentuje jiné detaily, vztahy nebo emoce a čtenář tak může pozorovat jemné nuance i překvapivé podobnosti ve způsobu, jakým autoři terén prožívali a reflektovali. Právě tato různorodost perspektiv i povahy jednotlivých příspěvků představují podle mého názoru jednu z největších hodnot celého sborníku.

Sborník *Kaj som khere* tak nakonec nevypovídá pouze o konkrétní romské osadě, ale také o samotném procesu poznávání, limitech vlastního pohledu a vztahu výzkumníka k prostředí, které se snaží pochopit. Právě v této mnohovrstevnatosti, subjektivitě a ochotě reflektovat vlastní pozici vnímám největší sílu celé publikace. Jak ostatně sami autoři v úvodu uvádějí, antropologie nemusí sloužit pouze k porozumění „těm druhým“, ale také sobě samým.

Marie Gaberlová²

2 Autorka je studentkou romistiky a fotografkou. E-mail: marie.bartosova@gmail.com

Redakce časopisu Romano džaniben realizuje od října 2024 do září 2026 projekt **Profesionalizace redakce Romano džaniben**. Projekt je podpořený z Operačního programu Zaměstnanost plus, číslo výzvy: 03_24_073 - Budování kapacit a profesionalizace romských a proromských NNO (2)

Financováno
Evropskou unií

Cílem projektu je modernizace redakčního procesu prostřednictvím přechodu na online redakční systém, zefektivnění práce redakce a zapojení časopisu do relevantních mezinárodních vědeckých databází. Součástí projektu je také posílení zaměření časopisu na prezentaci perspektiv Romů a Romek.

Projekt již přinesl první významné výsledky. Od roku 2025 jsou článkům publikovaným v online verzi časopisu přidělovány identifikátory DOI prostřednictvím registrační agentury Crossref. V roce 2026 byl časopis zařazen do mezinárodní databáze Directory of Open Access Journals (DOAJ) a do European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH+).

Více informací na www.dzaniben.cz

Romano džaniben – 33. ročník – 1/2026

Časopis romistických studií

Tento časopis vychází díky finanční podpoře Ministerstva kultury České republiky.
Dále byl financován hlavním městem Praha z Programu v oblasti podpory
aktivit národnostních menšin na území hl. m. Prahy pro rok 2026.

Ministerstvo
kultury

Vydává Romano džaniben, z. s.

Osadní 1476/43, 170 00 Praha 7

e-mail: dzaniben@email.cz, www.dzaniben.cz

bankovní spojení: 161582339/0300

Šéfredaktoři: Pavel Kubaník, Helena Sadílková

Redaktoři: Renata Berkyová, Jan Ort, Lada Viková, Eva Zdařilová

Jazykové korektury: Anežka Hejnicová, Helena Kaftanová, Jiřina Kuklová Stolařová,
Ivana Némětová

Redakční rada:

Mgr. Viktor Elšík, Ph.D.;

Martin Fotta, Ph.D.; Jan Grill, Ph.D.; Mgr. Pavel Kubaník, Ph.D.;

Mgr. Michal Mižigár; Mgr. Alexander Mušinka, Ph.D.; doc. Jurina Rusnáková, Ph.D.;

Helena Sadílková, Ph.D.; Mgr. Alica Sigmund Heráková; Mgr. Lada Viková, Ph.D.;

Mgr. Tatiana Zachar Podolinská, Ph.D.

Sazba: Kateřina Krčíková

Obálka: Daniela Kramerová

Tisk: powerprint s.r.o.

Náklad: 300 ks

Doporučená cena: 160 Kč

Roční předplatné tištěného časopisu: 320 Kč (včetně poštovného a balného)

ISSN 1210-8545 (Print)

ISSN 2788-3809 (On-line)

Evidenční číslo podle tiskového zákona: MK ČR E 6882

Nevyžádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Obsah zveřejněných polemických článků
nemusí být totožný se stanoviskem redakce.